

مؤسسه جهانی مکنزی

مؤسسه جهانی مکنزی (MGI)^۱ در طول ۲۵ سال فعالیت خود همواره به دنبال رسیدن به شناختی عمیق تر از اقتصاد پویای جهانی بوده است. این مؤسسه به عنوان بازوی تحقیقات اقتصادی و کسب و کار شرکت مکنزی^۲ عمل کرده و اطلاعات مرتبط را در اختیار رهبران بخش‌های اجتماعی، سیاسی و بازرگانی جهت اتخاذ تصمیمات سیاسی و مدیریتی قرار می‌دهد.

تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی با ادغام رشته‌های مدیریت و اقتصاد، ابزارهای تحلیل اقتصادی را در خدمت مدیران کسب و کارها قرار می‌دهد. این مؤسسه به منظور افزایش شناخت خود نسبت به عوامل اقتصاد کلان مؤثر بر سیاست عمومی و راهبرد کسب و کار، روندهای اقتصاد خرد صنعتی را با استفاده از روش خرد به کلان بررسی می‌کند. گزارش‌های جامعی توسط مؤسسه جهانی مکنزی در ارتباط با بیش از ۲۰ کشور و ۳۰ صنعت ارائه شده است. تحقیقات کنونی مؤسسه بر ۶ موضوع متمرکز است: بهره‌وری و رشد، منابع طبیعی، بازارهای نیروی کار، تحول بازارهای مالی جهانی، تأثیر اقتصادی فناوری و نوآوری و شهرنشینی.

این مؤسسه در گزارش‌های اخیر خود به بررسی موضوعات متعدد از جمله جریان جهانی، اقتصاد کشورهای برزیل، اندونزی، ژاپن، مکزیک، میانمار، نیجریه و آفریقای جنوبی، تحول دیجیتالی چین، مسیر گذار از فقر به سمت قدرت در کشور هند، قدرت خرید مسکن، اثرات بدهی جهانی و مطالعات اقتصادی مقابله با چاقی پرداخته است.

مؤسسه جهانی مکنزی توسط سه تن از مدیران شرکت مکنزی شامل ریچارد دابز^۳، جیمز مانیکا^۴ و جانانان ووتزل^۵ مدیریت می‌شود. میشل چوی^۶، سوزان لاند^۷، خانا رِمِس^۸ و آنو مادگاواکار^۹ شرکای مؤسسه جهانی

^۱ McKinsey Global Institute

^۲ McKinsey & Company

^۳ Richard Dobbs

^۴ James Manyika

^۵ Jonathan Woetzel

^۶ Michael Chui

^۷ Susan Lund

^۸ Jaana Remes

^۹ Anu Madgavkar

مکنزی به شمار می‌آیند. تیم‌های پروژه تحت سرپرستی شرکای این مؤسسه و گروهی از همکاران ارشد شرکت مکنزی از جمله مشاورانی از دفاتر آن در سراسر دنیا هستند. این تیم‌ها از اعضای شبکه جهانی کارشناسان مدیریت و صنعت و شرکای شرکت مکنزی تشکیل می‌شوند. علاوه بر اینها، اقتصاددان‌های صاحب‌نام از جمله دارندگان جایزه نوبل در امور تحقیقاتی به این مؤسسه مشاوره می‌دهند.

بودجه تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی صرفاً توسط شرکای شرکت مکنزی تأمین می‌شود و هیچ کسب و کار، دولت یا سازمانی از آن حمایت نمی‌کند. برای اطلاعات بیشتر درباره مؤسسه جهانی مکنزی و دسترسی به گزارش‌های موردنظر به وبسایت www.mckinsey.com/mgi مراجعه شود و یا از رسانه اجتماعی @Mckinsey_MGI بازدید کنید.

شرکت مکنزی

شرکت مکنزی یک شرکت بین‌المللی مشاوره مدیریت است که عمیقاً خود را متعهد به کمک به مؤسسات فعال در بخش‌های اجتماعی، دولتی و خصوصی در راستای تحقق موفقیت‌های پایدار می‌داند. بیش از ۸ دهه است که هدف نخست ما ارائه خدمات به مشتریان خود به عنوان معتمدترین مشاور بیرونی آنهاست. ما با برخورداری از مشاورانی در بیش از ۱۰۰ دفتر در بیش از ۶۰ کشور دنیا، تخصص‌های بی‌ظنیری را به مشتریان خود در سراسر دنیا ارائه می‌کنیم و جهت ساماندهی راهبردهای مؤثر، اهتمام به تغییر، ظرفیت‌سازی و عملکرد موفق در همه سطوح سازمان با آنها همکاری نزدیک داریم.

حق چاپ برای شرکت مکنزی محفوظ است (۲۰۱۶)

ایران: فرصت یک تریلیون دلاری؟

ژانویه ۲۰۱۶

گزارش مقدماتی

ریچارد دایز / لندن

همایون حاتمی / پاریس

ترا آلس / لندن

صبا عرب / لندن

مؤسسه جهانی مکنزی برنامه مطالعاتی خود را در خصوص ظرفیت رشد آتی اقتصاد ایران در صورت رفع کامل تحریم‌های بین‌المللی آغاز کرده است. در سال ۱۹۸۹ میلادی، اقتصاد ایران از هر نظر با اقتصاد ترکیه هم‌تراز بود و این در حالی است که هم‌اکنون ارزش اقتصاد ایران حدود نصف اقتصاد ترکیه است. موضوع زمان مورد نیاز جهت رونق مجدد اقتصاد ایران و پیامدهای آن برای اقتصاد جهانی مورد توجه جامعه تجاری بین‌المللی قرار گرفته است.

این گزارش مقدماتی، اولین گام در راستای بررسی ظرفیت‌های اقتصاد ایران است که ضمن شناسایی نقاط قوت و چالش‌های آن، به معرفی محرک‌های رشد آتی ایران نیز پرداخته است. با آنکه ثبات و محیط فضای سیاسی عناصری مهم در برون‌دادهای اقتصادی محسوب می‌شود، در گزارش حاضر مسائل سیاسی مورد بررسی قرار نگرفته است. این یافته‌های مقدماتی ممکن است در طول تحقیق تغییر یابند.

این تحلیل توسط ریچارد دابز، مدیر شرکت مکنزی و مؤسسه جهانی مکنزی واقع در لندن و همایون

حاتمی، مدیر شرکت مکنزی در پاریس انجام شده است. سرپرستی تیم پروژه بر عهده ترا آلاس^۱، یکی از کارشناسان مدعو مؤسسه جهانی مکنزی در لندن است و تیم پروژه متشکل از صبا عرب، آلیستار فرنی^۲، سجاد گلی، امیر حسینی، آرس مهتافر^۳، خوان دو فراسیسکو راشید^۴ و پگاه سلطانی می باشد. همچنین، پتر گامبل^۵، ویراستار ارشد مؤسسه جهانی مکنزی و مت کوک^۶، مدیر ارتباطات خارجی مؤسسه جهانی مکنزی در تهیه این گزارش همکاری داشته‌اند و ماریسا کاردرد^۷، مارک جاسیوک^۸، جولی فیلیپات^۹ و پاتریک وایت^{۱۰} نیز در ویراستاری این اثر به ما کمک کرده‌اند.

از زحمات و مشاوره‌های همکاران مکنزی در سراسر دنیا نهایت سپاس را داریم. همچنین از همکاری کارشناسان، مدیران کسب و کارها، سیاست‌گذاران و ذینفعان سازمانی که نظرات و پیشنهادات خود را

¹ Tera Allas

² Alistair Fernie

³ Aras Mahtafar

⁴ Juan de Francisco Rasheed

⁵ Peter Gumbel

⁶ Matt Cooke

⁷ Marisa Carder

⁸ Marek Jasiok

⁹ Julie Philpot

¹⁰ Patrick White

طی جلسات خصوصی در اختیار ما گذاشتند، نهایت تشکر را داریم.

مؤسسه جهانی مکنزی با رعایت کامل همه قوانین و مقررات جاری از جمله قانون ممنوعیت مشارکت شرکت های آمریکایی، شعب خارجی آنها و شهروندان آمریکایی از هر جای دنیا در تجارت یا مبادلات سرمایه گذاری مستقیم یا غیرمستقیم با ایران یا شرکت های ایرانی، ارائه خدمات در خارج از ایران که منافی برای ایران در بردارد یا تسهیل چنین مبادلاتی برای شخص ثالث عمل می کند. مؤسسه جهانی مکنزی این گزارش را صرفاً جهت اطلاع عمومی تهیه نموده و تسهیل، ترغیب یا حمایت از فعالیت های مشتریان ایرانی مد نظر آن نمی باشد.

این گزارش در راستای رسالت مؤسسه جهانی مکنزی برای کمک به رهبران سیاست و کسب و کارها در شناخت عوامل تأثیرگذار بر اقتصاد جهانی، شناسایی فرصت های راهبردی و چالش ها و آمادگی برای موج آینده رشد اقتصادی تهیه شده است. ما از کمک ها و نظارت دوستان نهایت سپاس را داریم، اما از آنجائی که این گزارش حاصل کار ماست،

مسئولیت همه اشتباهات و خطاهای احتمالی آن را می پذیریم. همانند دیگر تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی، این اثر مستقل است و از سوی هیچ کسب و کار، دولت یا مؤسسه ای حمایت نشده است. مؤسسه از هر گونه اظهار نظر در رابطه با این گزارش در

Iran_research_mgi@mckinsey.com

استقبال می کند.

ریچارد دابز

مدیر، مؤسسه جهانی مکنزی
لندن

جیمز مازینکا

مدیر، مؤسسه جهانی مکنزی
سان فرانسیسکو

جاناتان ووتزل

مدیر، مؤسسه جهانی مکنزی
شانگهای

ژانویه ۲۰۱۶

فهرست مطالب

مقدمه   صفحه ۸

فرصت‌های ایران برای ارتباط مجدد با اقتصاد جهانی

۱- شش نقطه قوت اصلی   صفحه ۱۳

ارکان تقویت‌کننده ظرفیت اقتصادی آتی ایران

۲- فرصت رشد ۱ تریلیون دلاری   صفحه ۳۷

محرك‌های رشد اقتصادی آتی ایران

سرمایه‌گذاری در ایران   صفحه ۵۰

۳- چالش‌ها و برنامه‌ای برای سال ۲۰۳۵   صفحه ۵۵

اصلاحات اقتصادی مورد نیاز برای تحقق ظرفیت‌ها

A modern shopping mall in Isfahan
© Getty Images

مقدمه

ایران از نظر برابری قدرت خرید، هیجدهمین اقتصاد بزرگ دنیاست. این کشور دارای پیشینه غنی کارآفرینی، جمعیت جوان و تحصیل کرده و منابع طبیعی گسترده است. در جامعه مدرن این کشور، طیف وسیعی از برندهای معروف بین‌المللی از هتل‌های نووتل تا کفش‌های نایک یافت می‌شود و با توجه به موقعیت جغرافیایی آن در بین غرب و شرق می‌تواند بار دیگر به مرکز تجارت جهانی تبدیل شود. اما در طول یک دهه گذشته، ایران از موج جهانی سازی که در سراسر جهان موجب رشد بوده، غافل مانده است. اگرچه عملکرد اقتصادی ایران با وجود شوک‌های بیرونی نسبتاً منعطف بوده است، اما با توجه به بهره‌وری پایین، نرخ بیکاری بالا و تورم شدید با چالش‌های زیادی مواجه شده است. در سال ۱۹۸۹ میلادی، اقتصاد ایران از هر نظر با اقتصاد ترکیه برابری می‌کرد اما هم‌اکنون، اندازه آن حدود نصف اقتصاد ترکیه است و ارزش اسمی تولید ناخالص داخلی آن (GDP)^۱ ۴۱۵ میلیارد دلار و سرانه تولید ناخالص داخلی برابر با ۵,۵۰۰ دلار می‌باشد. از نظر برابری قدرت خرید اقتصاد ایران در سال ۱۹۸۹ پنجاه درصد از ترکیه بزرگ‌تر بود، در حالی که امروزه با ۱/۴ تریلیون دلار برابری قدرت خرید، اندکی از ترکیه کوچک‌تر است.

۴۱۵ میلیارد

دلار، ارزش

اسمی تولید

ناخالص

داخلی در

سال ۲۰۱۴

با رفع تحریم‌های بین‌المللی، ایران فرصت بیشتری برای مشارکت در اقتصاد جهانی می‌یابد و از مزایای جهانی سازی بهره‌مند می‌شود. انتظار قابل ملاحظه‌ای در ایران برای سوق دادن اقتصاد به مسیر رشد نوین با اشتیاق وافر جامعه کسب و کار بین‌المللی توأم گشته است. دولت ایران اقدامات متعددی در راستای توسعه بلندمدت و پایدار و ارتقای زیرساخت و صنعت کشور انجام داده است. همچنین دولت ایران در قالب بخشی از تحقق اصلاحاتی، درصدد ترغیب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی است.

اقتصاد ایران در سطح بین‌المللی به درستی شناخته نشده است و بسیاری از کارشناسان واقعیت ایران را با

¹ Gross Domestic Product

دیدنی ساده‌انگارانه یا بر مبنای اطلاعات قدیمی توصیف می‌کنند. به عنوان مثال، مصاحبه‌های انجام شده با مدیران کسب و کارهای خارجی که به ایران سفر کرده‌اند دال بر این است که آنها سطح امنیت شخصی و مدرن‌سازی ایران را از آنچه که در این منطقه انتظار می‌رود، بالاتر می‌دانند. همچنین، آنها از دیدن برندهای بین‌المللی با وجود تحریم‌هایی که علیه ایران اعمال شده است، اظهار شگفتی می‌کنند.

جمعیت تقریباً ۸۰ میلیونی ایران، جوان، شهرنشین و خلاق هستند.

مؤسسه جهانی مکنزی یک برنامه تحقیقاتی درباره ظرفیت آتی اقتصاد ایران آغاز کرده است یافته‌های اولیه آن در گزارش مقدماتی حاضر به اختصار آمده است. در این گزارش ضمن بررسی نقاط قوت اصلی اقتصاد ایران، چالش‌های اصلی کشور نیز شناسایی شده است. همچنین، برخی از عواملی که احتمالاً محرک‌های کلیدی رشد آتی اقتصاد ایران خواهند بود، نیز معرفی شده است. در واقع این عوامل بیانگر مجموعه شرایطی هستند که به موجب آنها ایران می‌تواند ۱ تریلیون دلار به تولید ناخالص داخلی جهانی طی ۲۰ سال آینده بیافزاید. رشدی در این ابعاد مستلزم عزم راسخ دولت ایران جهت بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه اقتصاد کشور است، البته شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی نیز باید سهم خود را ایفا کنند.

به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف ایران، از کشورهای دیگر برای مقایسه استفاده شده است. به عنوان مثال، نرخ شهرنشینی ایران با برخی کشورهای اروپای غربی برابری می‌کند و حتی از برخی از آنها بهتر است و یا این که تعداد فارغ‌التحصیلان رشته مهندسی ایران برابر با ایالات متحده است. اما نرخ مشارکت نیروی کار آن در مقایسه با اقتصادهای نوظهور گروه ۲۰ پایین است و بازارهای سرمایه این کشور نسبتاً توسعه‌نیافته هستند.

با آنکه این مقایسه‌های بین‌المللی حائز اهمیت هستند، اما ایران از جهات مختلف موقعیتی منحصر به فرد

دارد. ایران، کشوری وسیع با انبوهی از ذخایر هیدروکربنی و منابع معدنی و اقتصادی متنوع است. جمعیت تقریباً ۸۰ میلیونی آن شهرنشین، تحصیل کرده، خلاق و جوان است. به بیان دقیق‌تر، بیش از نیمی از جمعیت کشور زیر ۳۰ سال و ۳۹ درصد آن در دهه سوم عمر خود هستند (این رقم در ایالات متحده ۲۹ درصد است). البته رشد اقتصاد و سرمایه‌گذاری ایران با موانع سازمانی و مقرراتی بسیاری مواجه است که در این میان، بازارهای مالی ناکارآمد نیز مزید بر علت شده است. به عبارت دیگر کشوری با انبوهی از ظرفیت‌ها و چالش‌های زیادی که باید بر آنها فائق گردد.

این گزارش حاوی یافته‌های مرحله اول تحقیقات مکنزی است. در فصل اول، با تمرکز بر ۶ نقطه قوت اصلی ایران برای رشد، ظرفیت‌های بالقوه ایران معرفی می‌شود. در فصل دوم، به اقدامات لازم جهت افزودن ۱ تریلیون دلار به تولید ناخالص جهانی و ایجاد ۸ میلیون کار جدید در ۲۰ سال آینده پرداخته می‌شود. در فصل سوم نیز چهار چالش اصلی ایران برای تحقق این ظرفیت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

The gardens of the Bagh-e Eram Palace in Shiraz are a UNESCO World Heritage Site
© Getty Images

Most of Iran's consumer goods are made domestically
© Getty Images

۱- شش نقطه قوت اصلی

در سال ۲۰۱۴، اقتصاد ایران بر اساس برابری قدرت خرید هیجدهمین اقتصاد بزرگ دنیا و تولید ناخالص داخلی آن تقریباً معادل ۱/۴ تریلیون دلار بود. ارزش اسمی تولید ناخالص داخلی ایران در همان سال برابر با ۴۱۵ میلیارد دلار یعنی تقریباً برابر با تولید ناخالص داخلی کشور اتریش بود.^۱ این کشور در عین حال که دارای منابع طبیعی غنی از جمله بزرگ‌ترین ذخایر گاز دنیا و چهارمین ذخایر ثابت شده نفت دنیاست، اقتصادی بسیار متنوع نیز دارد. همچنین، منابع عظیم معدنی از قبیل مس و روی و بخش خدمات بسیار فعال شامل خرده‌فروشی، گردشگری و تأمین مالی و تولید دارد که حدود ۱۰ درصد ارزش افزوده ناخالص را تشکیل می‌دهد. به عنوان مثال صادرات محصولات پتروشیمی ایران در سال ۲۰۱۴ برابر با ۱۴ میلیارد دلار بود و بخش خودرو آن بیش از یک میلیون خودرو تولید کرده است.^۲

این تنوع اقتصادی، ایران را قادر به تأمین بیشتر نیازهای داخلی و مقاومت نسبی در طول دوره تحریم‌های بین‌المللی نمود. در واقع یکی از مشخصه‌های نامتعارف اقتصاد بزرگ ایران، وابستگی شدید آن به تولیدکننده‌های داخلی در انواع محصولات و خدمات از مواد آرایشی و بهداشتی گرفته تا دارو و تجهیزات الکترونیکی است. با آنکه برندهای بین‌المللی به ویژه در بخش کالاهای مصرفی در ایران موجود است، اما بیشتر مصرف ایران وابسته به کالاهای ایرانی است که اغلب هم صادرات زیادی ندارند. وضعیت و ساختار کنونی اقتصاد ایران به خوبی بیانگر ظرفیت آن است که البته هنوز در مراحل ابتدایی است. تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی و دیگر مطالعات بیانگر آن است که عواملی که ارتباط مستقیم کمتری با بازده اقتصادی دارند از اهمیت بالایی برخوردارند. به عنوان مثال، میزان شهرنشینی یا ساختار جمعیتی یک کشور می‌تواند بیانگر ظرفیت رشد باشد به همان میزان که شاخص‌های سرمایه

^۱ پایگاه داده برنامه مقایسه بین‌المللی بانک جهانی

^۲ BMI Iran Petrochemicals Report, May 2015.

انسانی مانند سطح کلی آموزش، باز بودن اقتصاد، موقعیت جغرافیایی کشور در رابطه با جریان نیروی انسانی، کالا و سرمایه می تواند بیانگر این امر باشد. در این فصل به ۶ نقطه قوت اقتصاد ایران پرداخته می شود. البته اقتصاد ایران نسبت به ظرفیت آن عملکرد ضعیف تری داشته است. اگر ایران بتواند به منظور غلبه بر چالش های موجود نسبت به اصلاح اقتصاد خود اقدام کند، این شش عنصر می توانند زیربنای محکمی برای رشد و بالندگی ایران در آینده باشند.

تنوع اقتصادی: اقتصاد ایران بسیار فراتر از نفت و گاز است

ایران از بزرگ ترین منابع ثابت شده گاز و چهارمین منابع بزرگ ثابت شده نفت دنیا برخوردار است.^۱ این منابع به عنوان دارایی های اصلی ایران برای رشد اقتصادی کوتاه مدت و میان مدت به شمار می آیند. میدان های نفت و گاز ایران از نظر هزینه های عملیاتی جزء کم هزینه ترین میادین دنیا هستند، به طوری که میانگین هزینه ها در ایران از نصف هزینه های عملیاتی در روسیه کمتر است.^۲ اما با وجود منابع عظیم ذخایر گازی، به دلیل عدم سرمایه گذاری و فناوری کافی و زیرساخت های صادراتی محدود میادین گازی ایران توسعه نیافته هستند. افزایش ارزش افزوده صنعت نفت و گاز به ویژه در محصولات پایین دستی و بهبود ضریب بازیافت از جمله اولویت های برنامه ششم توسعه پنج ساله ایران است.^۳

اقتصاد ایران در مقایسه با دیگر کشورهای خاورمیانه تولیدکننده نفت، کمترین وابستگی را به نفت و گاز دارد. در واقع در سال ۲۰۱۴، درآمدهای دولت ایران از منابع نفتی از درآمدهای مالیاتی آن کمتر بود.^۴ در همان سال، تنها ۲۳ درصد از ارزش افزوده ناخالص واقعی آن حاصل درآمدهای نفت و گاز بود (در مقایسه با ۳۰ درصد در امارات متحده عربی، ۴۰ درصد در عربستان سعودی، ۵۰ درصد در کویت و ۵۱ درصد در قطر).^۵ تحریم های بین المللی به علاوه تنزل قیمت نفت که از اواسط سال ۲۰۱۴

^۱ BP Statistical Review of World Energy

^۲ McKinsey Energy Insights

^۳ ۸ درصد رشد سالانه هدف برنامه ششم توسعه پنج ساله است، Financial Tribune، ۲ ژوئن ۲۰۱۵.

^۴ "برای اولین بار در ۵۰ سال گذشته، درآمدهای مالیاتی ایران از درآمدهای نفتی آن بیشتر است"، به نقل از گاردین، ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۵.

^۵ ارزش افزوده برابر است با درآمدهای فروش منهای هزینه خرید تدارکات و ورودی های (هزینه های عملیاتی) مورد نیاز تولید.

^۶ IHS Global Insight

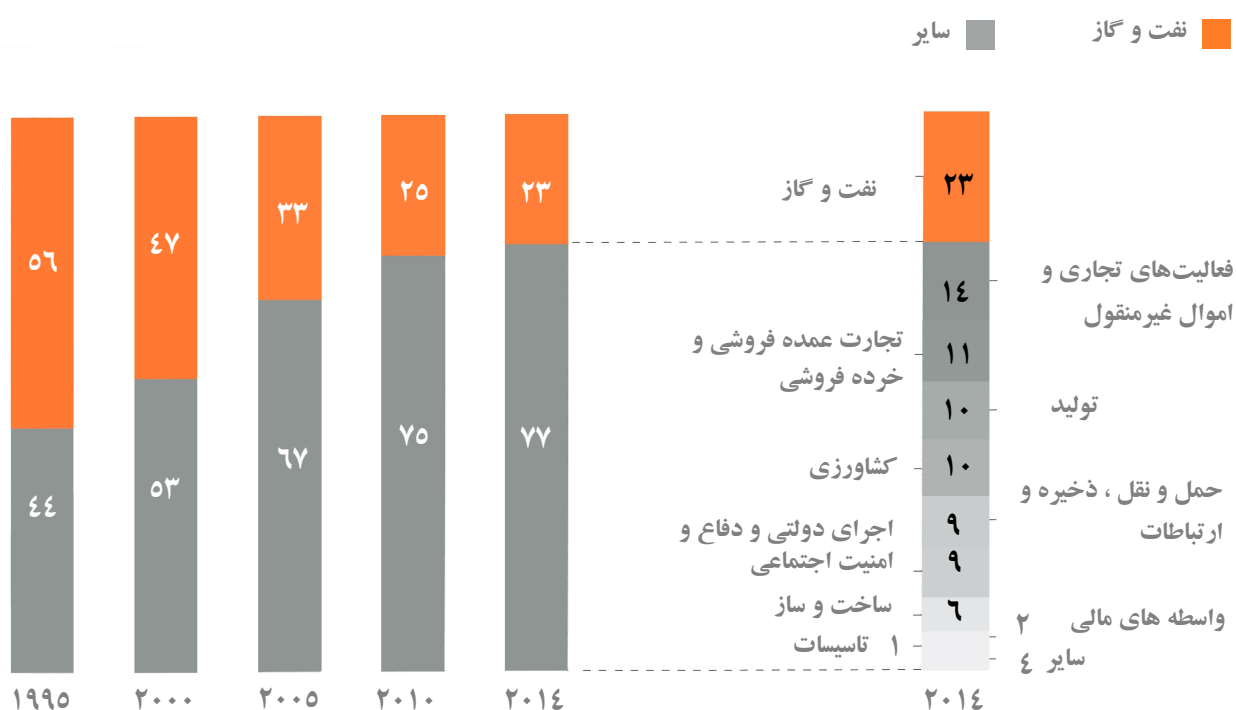
تا ۵۰ درصد کاهش یافت، تا حدودی وابستگی کم ایران به درآمدهای نفتی را توجیه می‌کنند. در واقع در سال ۲۰۰۰، اهمیت نفت برای ارزش افزوده واقعی ایران دو برابر میزان کنونی بود.^۱

اقتصاد ایران متنوع است و بخش خدمات قوی دارد که بیش از ۵۰ درصد اقتصاد آن را تشکیل می‌دهد؛ در مقایسه با نفت و گاز، تجارت خرده‌فروشی و عمده‌فروشی همراه با مستغلات و ساخت و ساز بخش بزرگ‌تری از اقتصاد را در بر می‌گیرند. سهم تولید حدود ۱۰ درصد اقتصاد است (نمایه ۱). در فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ کل اقتصاد ایران سالانه ۱/۱ درصد انقباض داشته است و این در حالی است که بخش نفت و گاز آن شاهد کاهش سالانه ۳ درصدی بوده و بخش‌های غیرنفتی و گازی آن نیز سالانه فقط ۰/۴ درصد کاهش یافته است.^۲

نمایه ۱

ایران غیر از نفت و گاز اقتصاد متنوعی دارد.

سهم هریک از بخش‌ها در کل ارزش افزوده ناخالص^۱ (%).

^۱ ارزش افزوده ناخالص (GVA) به علاوه مالیات منهای یارانه‌ها برابر است با تولید ناخالص داخلی (GDP)

در سطح بخش‌ها از GVA به جای GDP استفاده می‌شود.

منبع: IHS Global Insight؛ به تحلیل موسسه جهانی مکنزی

^۱ IHS Global Insight

^۲ همان

بیش از ۲۰ شرکت ایرانی دارای فروش بالای ۵ میلیارد دلار هستند که تنها ۶ مورد از آنها شرکت های نفتی و گازی هستند^۱. دولت در راستای بخشی از برنامه های اقتصادی خود درصدد تقویت صنعت از طریق تشویق صنعت به استفاده از فناوری های مدرن، اولویت بندی تأمین مواد خام برای صنایع و تدوین استانداردهای کیفی و اعطای گواهی برای همه محصولات داخلی است. همچنین، دولت ایران بخش های متعددی از جمله نفت و گاز، پتروشیمی، حمل و نقل، مواد پیشرفته، ساخت و ساز، فناوری اطلاعات و ارتباطات، هوافضا، دریایی، کشاورزی و آب^۲ را به عنوان بخش های راهبردی تعیین کرده است.

---

۹۰ درصد خودروها در ایران در داخل تولید می شوند.

بخش خودرو ایران به عنوان بزرگ ترین صنعت خودرو در منطقه خاورمیانه، تقریباً ۶۰ درصد از صنعت خودرو ترکیه بزرگ تر است و حدود ۹۰ درصد خودروهایی که داخل ایران به فروش می رسند را تولید می کند. مدل های پژو و سیتروئن از جمله خودروهایی هستند که تحت لیسانس در کشور تولید می شوند^۳. بخش پتروشیمی ایران که دهمین پتروشیمی بزرگ دنیاست، در پنج سال گذشته نرخ رشد دو رقمی داشته است^۴.

ایران صادرکننده مازاد برق به کشورهای همسایه است و دارای دارایی های معدنی قابل توجهی از جمله ذخایر عظیم مس، روی و سرب می باشد. همچنین، ایران در برخی از حوزه های کشاورزی در دنیا پیشتاز است. پسته، زعفران که به خاطر قیمت بالای آن به طلای سرخ معروف است و نیز خاویار ایران بسیار معروف است. ایران انواع مختلف محصولات کشاورزی را تولید می کند و جزء ۵ تولیدکننده بزرگ گیاه کینوا، کدو و پیاز و انواع مختلف میوه از جمله انجیر و هندوانه است. وسعت زمین های

---

^۱ مؤسسه مدیریت صنعتی

^۲ ۸ درصد رشد سالانه هدف برنامه ششم توسعه پنج ساله است، Financial Tribune، ۲ جولای ۲۰۱۵.

^۳ سازمان بین المللی تولیدکنندگان خودرو (OICA)؛ خدمات صنعتی جهانی IHS Global Insight، ۲۰۱۴.

^۴ پایگاه داده عرضه و تقاضا ICIS

قابل کشت ایران از اسپانیا یا آفریقای جنوبی بیشتر است^۱. البته ایران به منظور تداوم رشد کشاورزی خود باید با چالش‌های ناشی از خشکسالی اخیر و پدیده جنگل‌زدایی مقابله نماید.

در بخش خدمات، بانک‌های ایرانی بیش از ۵۰۰ میلیارد دلار دارایی دارند که از نظر اندازه با بخش بانکداری امارات متحده عربی قابل مقایسه است. البته از بخش بانکداری ترکیه که دارایی آن بیش از ۸۰۰ میلیارد دلار است، کوچک‌تر می‌باشد. دارایی‌های بانکی ایران مطابق موازین شرعی هستند و از این نظر ایران بزرگ‌ترین نظام بانکداری اسلامی جهان را داراست^۲. به طور کلی، سوددهی نسبتاً کم و نرخ بالای وام‌های معوق مشخصه بارز بانک‌های ایرانی به شمار می‌آید. دوسوم بانک‌ها دارای میزان مالکیت دولتی یا شبه خصوصی هستند. البته در بانک‌های خصوصی از جمله بانک سامان و بانک خاورمیانه در مقایسه با رقبای دولتی آن‌ها رشد بهتری مشاهده می‌شود.

ایران از جایگاه خوبی در بخش خرده‌فروشی برخوردار است و بین سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۴ نرخ رشد سالانه آن برابر با ۷ درصد بوده است^۳. میانگین اسمی مخارج خرده‌فروشی بدون احتساب مالیات در هر خانوار ایرانی حدود ۵۵۰۰ دلار در سال است که از این نظر هم‌تراز با آفریقای جنوبی است و از ترکیه، مالزی و مکزیک کمتر است^۴. نرخ رشد سالانه صنعت گردشگری ایران ۱۸ درصد بوده است و سالانه حدود ۴/۶ میلیون گردشگر را جذب نموده است. زائران شهر مشهد بخش عمده‌ای از این گردشگران را در برمی‌گیرند^۵. ایران با بهره‌برداری از دیگر انواع گردشگری از جمله شهرهای تاریخی و باستانی مانند اصفهان که معماری تاریخی زیبای آن مشهور است، می‌تواند عملکرد بهتری داشته باشد. کوه‌های ایران از برخی قله‌های آلپ بلندتر هستند و در صورت ارتقای تأسیسات و هتل‌های مناطق کوهستانی به

---

^۱ سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل، داده‌های سال ۲۰۱۳، م. قربانی، "اقتصاد زعفران در ایران"، انجمن بین‌المللی علوم باغبانی (ISHS) ۲۰۰۹: ۷۳۹.
دومین سمپوزیوم بین‌المللی فناوری و زیست‌شناسی زعفران، س. الوانی، ا. مهدیخانی و ه. روحانی، گزارش‌های جدید از *Boleodorus* Throne 1941 از *Berberis vulgaris* L. در ایران، مجله نماتدشناسی پاکستان، جلد ۳۱، ۲۰۱۳.

^۲ برترین مؤسسات مالی اسلامی در سال ۲۰۱۴، به نقل از *The Banker*.

^۳ داده‌های خرده‌فروشی یورومانیتر. این رقم شامل میانگین رشد سالانه ۶ درصد برای خرده‌فروشان خواربار و ۸ درصد برای غیرخواربار می‌شود.

^۴ همان

^۵ Euromonitor International 2013

سطح استانداردهای بین‌المللی، کوه‌های ایران می‌توانند به محلی بین‌المللی برای بازی‌های زمستانی تبدیل شوند.

جمعیت تحصیلکرده: تعداد فارغ‌التحصیلان رشته‌های مهندسی ایران برابر با ایالات متحده است.

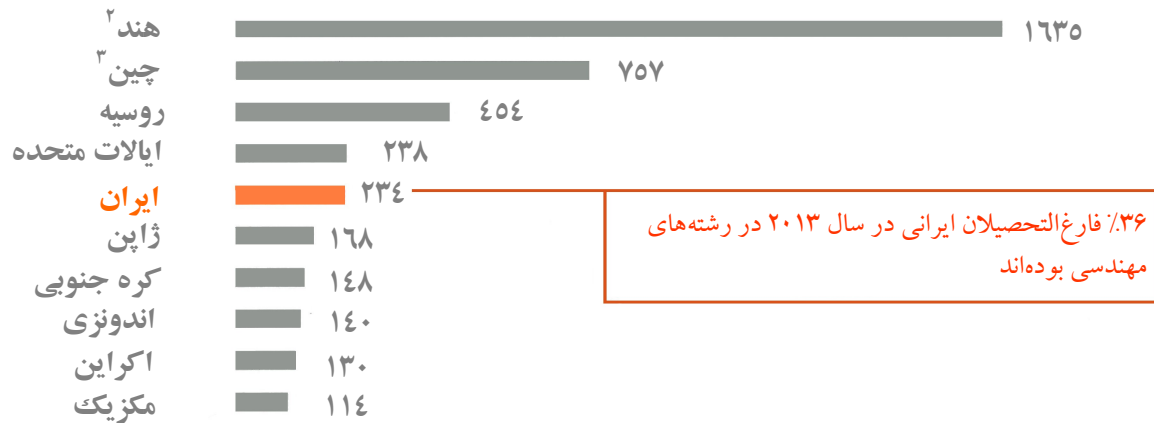
هزار سال پیش، ابن‌سینا دانشمند ایرانی - معروف به Avicenna در لاتین - کتاب *شفا* را نوشت که حدود هفت قرن مرجع استاندارد پزشکی در دانشگاه‌های اروپا در قرون وسطی بود. پیشینه علمی غنی ایران همچنان به قوت خود باقی است: در سال ۲۰۱۳، ۳۶ درصد فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های ایران دارای مدرک رشته‌های مهندسی بودند^۱. در نتیجه، ایران از نظر تعداد کل دارندگان مدرک رشته‌های مهندسی در بین پنج کشور اول دنیا قرار دارد و هم‌تراز ایالات متحده بوده و بر ژاپن و کره جنوبی پیشی گرفته است (نمایه ۲)^۲. در مقایسه با هند که دارای ۱ دانشگاه در فهرست مؤسسات آموزش عالی برتر شانگهای است، ایران دارای ۲ دانشگاه در فهرست مذکور است. همچنین ایران دارای سریع‌ترین رشد علمی جهان از نظر تعداد مقالات داوری هم‌تا (peer-review) است که البته هنوز از بنیان علمی بسیار بالایی برخوردار نیستند^۳.

^۱ مؤسسه آمار یونسکو. رشته‌های مهندسی شامل مهندسی، تولید و ساخت و ساز می‌شود.

^۲ مؤسسه آمار یونسکو؛ آمار دولتی، وزارت آموزش، جمهوری خلق چین.

^۳ شاخص‌های علوم و مهندسی ۲۰۱۴، بنیاد ملی علوم، فوریه ۲۰۱۴.

سالانه ۲۵۰ هزار مهندس از دانشگاه‌های ایران فارغ التحصیل می‌شوند

تعداد فارغ التحصیلان رشته‌های مرتبط با مهندسی^۱ (۲۰۱۳)^۱ رشته‌های مهندسی، تولید و ساخت و ساز، به استثنای هند و چین (رجوع شود به پایین)^۲ ارقام سال ۲۰۱۳، فقط در رشته‌های مهندسی^۳ فارغ التحصیلان سال ۲۰۱۲ در رشته‌های علم مواد، مهندسی مکانیک، ابزار دقیق، الکترونیک و اطلاعات، مهندسی عمران و کشاورزی، هیدرولیک، سنجش و پژوهش، مهندسی شیمی و داروسازی، حمل و نقل، صنایع سبک، نساجی و مواد غذایی، هوافضا و فضانوردی، تسلیحات، مکانیک مهندسی و فناوری زیستی

منبع: موسسه آمار یونسکو؛ آمار دولتی هند و چین

ایران یکی از بالاترین سطوح مشارکت در آموزش عالی دنیا (بر حسب درصد از جمعیت) را دارد و از

این نظر بر بریتانیا، فرانسه و آلمان پیشی گرفته است و تنها با اختلاف کمی از فنلاند بعد از ۱۰ کشور

برتر دنیا قرار دارد^۱. سهم ایرانیان در آموزش عالی بین سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۱۱ دو برابر شد که با توجه به

افزایش پذیرش دانشگاه‌ها از طریق نظام آموزش از راه دور و پاره‌وقت [دانشگاه مجازی و پیام نور]

ممکن است با کاهش کیفیت آموزشی همراه بوده باشد^۲.

نرخ باسوادی ایرانیان در رده سنی ۱۵ تا ۲۴ سال برابر با ۹۸ درصد است که بالاتر از میانگین جهانی و

هم تراز با بیشتر کشورهای توسعه یافته است. از سال ۱۹۹۵، رتبه ایرانیان سال چهارم متوسطه در تست‌های

بین‌المللی ریاضی TIMSS (روندهای مطالعات بین‌المللی علوم و ریاضیات)^۳ روند افزایشی داشته است.^۱ تعداد ثبت نام در آموزش عالی، بانک جهانی^۲ جواد، صالحی اصفهانی. آینده بازار کار ایران: جمعیت‌شناسی و آموزش، Legatum Institute، سپتامبر ۲۰۱۳.^۳ Trends in International Mathematics and Science Study, International Association for the Evaluation of Educational Achievement, 2011

البته هنوز از همتایان آمریکایی و اروپایی خود عقب‌تر هستند^۱. در کشورهای دیگر به‌ویژه هند و چین به علاوه ژاپن، کره جنوبی و کشورهای اروپای شرقی مشاهده شده است که بهره‌گیری از مهارت‌های نیروی کار دارای سواد فنی در مشاغل ارزشمند به تولید ثروت و اشتغال منجر می‌شود. در حال حاضر، صادرات خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات هند ۶۶ درصد صادرات خدمات این کشور را تشکیل می‌دهد^۲. در دولت ایران نیز فناوری اطلاعات و ارتباطات جزء اولویت‌های کشور است که در برنامه ششم توسعه پنج‌ساله (۲۰۱۶-۲۱) نیز به آن اشاره شده است.

البته در حال حاضر ایران در بخش آموزش جوانان در مقایسه با بخش اشتغال‌زایی، عملکرد بهتری داشته است. از سال ۲۰۰۷، بیکاری جوانان رشد فزاینده‌ای داشته است و هم‌اکنون نرخ بیکاری ایران ۳۰ درصد است^۳. با آنکه اقتصاد ایران حدود ۶ میلیون کار بین سال‌های ۱۹۹۶ و ۲۰۰۶ ایجاد کرد، اما بیکاری جوانان همچنان روند صعودی داشت. این مسأله تا حدودی به دلیل ورود موج جوانان متولد دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ به بازار کار بود که اقتصاد ایران قادر به اشتغال‌زایی کافی برای این موج عظیم جمعیت نبود. از سال ۲۰۰۶ حدود نیم میلیون شغل جدید ایجاد شده است که تنها برابر با تعداد فارغ‌التحصیلان در سال ۲۰۱۳ است^۴. از طرف دیگر، فارغ‌التحصیلان جدید فاقد برخی از مهارت‌های مورد نظر کارفرمایان به ویژه مهارت‌های کسب و کار و مدیریت هستند.

بسیاری از دانشجویان مستعد و نخبه ایران به دلیل فقدان فرصت‌های شغلی در داخل کشور به کشورهای دیگر به منظور ادامه تحصیل یا یافتن کار مناسب مهاجرت کرده‌اند. حجم دقیق فرار مغزها در ایران مشخص نیست. زیرا بعد از مقاله صندوق بین‌المللی پول در سال ۱۹۹۹ که نشان داد سهم ایرانیان دارای تحصیلات عالی ساکن کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD)^۴ حدود ۲۵ درصد

---

^۱ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی.

^۲ همان

^۳ گزارش سرمایه انسانی، سازمان بین‌المللی کار

^۴ Organization for Economic Cooperation and Development

است، هیچ مطالعه مستقل و معتبر دیگری در مورد فرار مغزها در ایران انجام نشده است^۱. اما شواهد غیررسمی از جمله حضور صدها دانشجوی ایرانی در دانشگاه‌های ایالات متحده دال بر این واقعیت است.

حداقل ۶ عضو کابینه دولت ایران دارای مدرک دکترا از دانشگاه‌های ایالات متحده و اروپا هستند.

مریم میرزاخانی که در سال ۲۰۱۴ به عنوان اولین زن برنده نشان فیلدز^۲ - ارزشمندترین جایزه جهانی ریاضی - برگزیده شد، از جمله استعدادهایی است که از ایران مهاجرت کرده است. میرزاخانی پس از اتمام دوره کارشناسی در دانشگاه صنعتی شریف تهران، تحصیلات خود را در دانشگاه هاروارد و سپس استنفورد ادامه داد. بروس ای وولی^۳ رئیس سابق گروه مهندسی برق دانشگاه استنفورد در مورد دانشگاه شریف اظهار داشت: "بدون شک بهترین دانشگاه دنیا در تربیت دانشجویان مهندسی برق است."

**اولین زن
برنده نشان
فیلدز،
ایرانی
است.**

برخی از دانشجویان ایرانی دانشگاه‌های خارجی بعد از اتمام تحصیلات خود در آنجا می‌مانند و برخی دیگر به ایران برمی‌گردند. تقریباً دوسوم کابینه ۳۰ نفری ایران دارای مدرک دکترا (PhD) هستند که ۶ نفر آنها فارغ‌التحصیل دانشگاه‌های غربی از جمله سه دانشگاه آمریکایی دانشکده فنی ماساچوست، دانشگاه جورج واشنگتن و دانشگاه دنور هستند. در مقابل، فقط دو نفر از اعضای کابینه باراک اوباما دارای مدرک دکترا هستند در حالیکه ۱۰ نفر آنها دارای دکترای حقوق هستند.

افزایش رفاه: در مقایسه با هند، چین یا برزیل، در ایران خانوارهای بیشتری دارای درآمد بالای ۲۰,۰۰۰ دلار هستند.

---

¹ William J. Carrington and Enrica Detragiache, "How extensive is the brain drain?" Finance & Development, volume 36, number 2, June 1999.

² نشان فیلدز (Fields Medal) جایزه‌ای است که به ابتکار ریاضی‌دان کانادایی جان چارلز فیلدز در کنگره اتحادیه جهانی ریاضیات هر چهار سال یکبار به ریاضی‌دانان جوانی (کمتر از چهل سال) که کار ارزنده‌ای در ریاضی انجام داده‌اند، داده می‌شود.

³ Bruce A Wooley

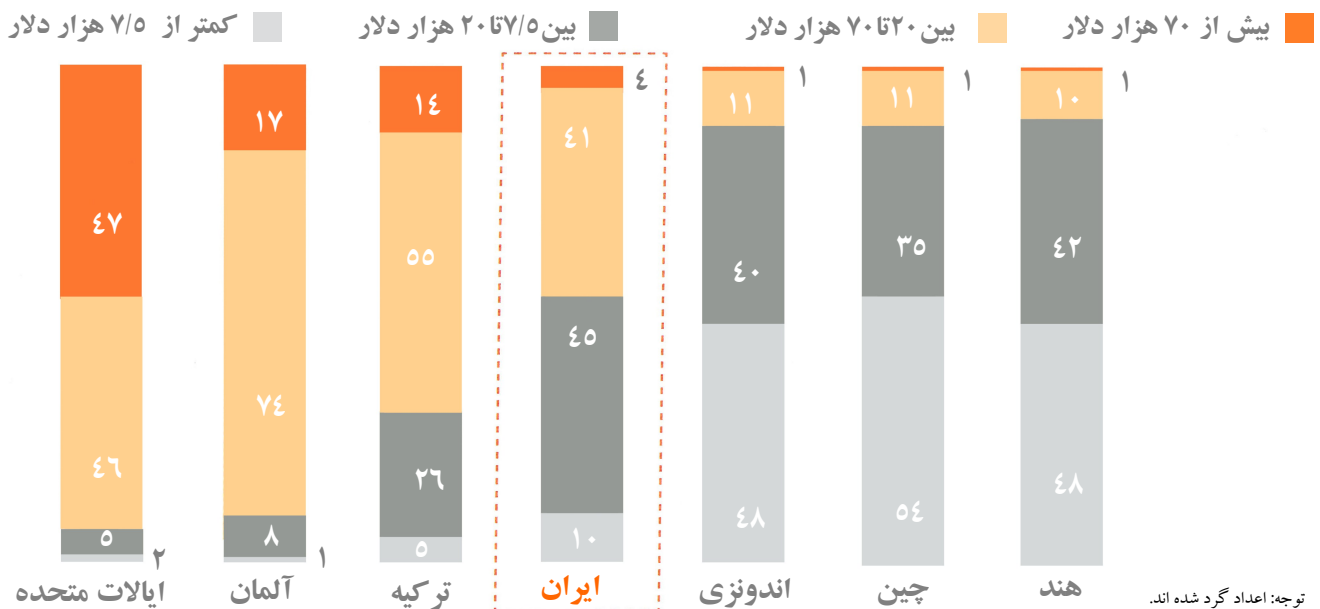
از برزیل تا تایلند یکی از شاخص های مهم رشد اقتصادی در اقتصادهای نوظهور شامل افزایش طبقه مصرف کننده دارای قدرت خرید بیشتر می باشد و شایان ذکر است قسمت اعظم جمعیت ایران متعلق به این طبقه است.

حدود ۴۵ درصد خانوارهای ایرانی دارای درآمد سالانه بیشتر از ۲۰,۰۰۰ دلار هستند که همان سطح درآمد معروف به "خانوارهای مصرفی" است.^۱ مطابق تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی، انتظار می رود حتی در صورت عدم امکان لغو تحریم ها، این نسبت تا یک دهه آینده به ۴۸ درصد افزایش یابد. در حال حاضر نسبت خانوارهای مصرفی در ایران ۴ برابر چین (۱۲ درصد) و هند (۱۱ درصد) است. از کشورهای عضو بریکس^۲ یعنی برزیل، روسیه، هند و چین، تنها روسیه با داشتن نسبت ۴۵ درصدی خانوارهای مصرفی (دارای درآمد بیشتر از ۲۰,۰۰۰ دلار) با ایران هم تراز است (نمایه ۳).

نمایه ۳

۴۵٪ خانوارهای ایرانی دارای درآمد بیش از ۲۰ هزار دلار هستند.

توزیع درآمد خانوار در سال ۲۰۱۲ (درصد برابری قدرت خرید در سال ۲۰۰۵)

در سطح بخش ها از GVA به جای GDP استفاده می شود.

منبع: Cityscope 2.55 مؤسسه جهانی مکنزی

^۱ ارقام بر اساس برابری قدرت خرید است. گروه های درآمدی عبارتند از: خانوارهای فقیر دارای درآمد کمتر از ۷,۵۰۰ دلار، خانوارهای دارای درآمد متوسط با درآمد بین ۷,۵۰۰ تا ۲۰,۰۰۰ دلار، خانوارهای مصرفی با درآمد بین ۲۰,۰۰۰ تا ۷۰,۰۰۰ دلار و خانوارهای جهانی با درآمد بالاتر از ۷۰,۰۰۰ دلار. برای جزئیات بیشتر مراجعه شود به جهان شهری: تعیین قدرت اقتصادی شهرها. مؤسسه جهانی مکنزی، مارس ۲۰۱۱.

^۲ BRIC (Brazil, Russia, India, and China)

ایران شاهد جابه‌جایی طبقاتی صعودی و گسترده‌ای می‌باشد. مطابق پیش‌بینی شرکت مکنزی، تا سال ۲۰۲۵ صرف‌نظر از لغو تحریم‌های کشور، تعداد خانوارهای دارای درآمد بیشتر از ۷۰,۰۰۰ دلار از ۴ درصد به ۶ درصد افزایش می‌یابد و تعداد خانوارهای دارای درآمد کمتر از ۷,۵۰۰ دلار از ۱۰ درصد به ۸ درصد کاهش می‌یابد. مطابق استانداردهای بین‌المللی تعداد خانوارهای کم‌درآمد کشور بسیار ناچیز است. به عنوان مثال در چین ۵۴ درصد و در برزیل ۳۰ درصد خانوارها دارای درآمد کمتر از ۷,۵۰۰ دلار هستند.

به طور کلی، الگوهای مصرف ایران بر رشد طبقه متوسط متمرکز است. مطابق پایگاه داده مکنزی Global Growth Compass، به دلیل برخورداری از ۴۵ دسته مختلف کالا از مواد غذایی و نوشیدنی‌ها تا پوشاک و لوازم بهداشت شخصی، محصولات مراقبت بهداشتی خانگی و بهداشتی حیوانات و بهداشت خردفروشی، ایران در "منطقه داغ" رشد واقع شده است.^۱

با آنکه شرکت اپل نمی‌تواند محصولاتش را به طور مستقیم در ایران به فروش برساند، اما محصولات آن از جمله آی‌پد، آی‌فون و مک‌بوک در ایران به راحتی، البته با قیمتی غیرمعقول، در دسترس است. اغلب این محصولات از دبی وارد ایران می‌شوند که به یک مرکز مهم با صادرات به ایران تبدیل شده است و حدود ۹۰ درصد محصولات الکترونیکی مصرفی ایران را تأمین می‌کند.^۲

با آغاز ارائه خدمات نسل سوم اینترنت (۳G) در سپتامبر سال ۲۰۱۴، تقاضا برای تلفن‌های همراه هوشمند به اوج رسید. در حال حاضر، درجه نفوذ تلفن‌های هوشمند در ایران ۲۰ درصد است که بعد از ترکیه با درجه نفوذ ۲۳ درصد قرار دارد. درجه نفوذ تلفن همراه در ایران با ۱۲۹ تلفن به ازای هر ۱۰۰ نفر، از آلمان (۱۲۱) و ایالات متحده (۹۶) بیشتر است.^۳

---

^۱ مطابق McKinsey's Global Growth Compass، نفوذ دسته‌های مصرفی خردفروشی نسبت به سرانه تولید ناخالص داخلی محاسبه می‌شود.

^۲ گزارش محصولات الکترونیکی مصرفی ایران، سه‌ماهه سوم ۲۰۰۵، بانک ملی ایران، ژوئن ۲۰۱۵.

^۳ Strategy Analytics, World Cellular Information Service (WCIS) /Analysys Mason

در ایران شرکت‌های مونتاژ محصولات الکترونیکی مصرفی نیز وجود دارد. شرکت‌های سامسونگ و ال‌جی از جمله مهم‌ترین تولیدکننده‌های فعال در این حوزه هستند. بیشتر سیستم‌های کامپیوتر به دلیل عدم واردات بین‌المللی در داخل مونتاژ می‌شوند.

ایران مصرف‌کننده بزرگ محصولات آرایشی و بهداشتی محسوب می‌شود. برخی از برندهای بین‌المللی مراقبت از پوست مانند داو در داخل کشور تولید می‌شوند. اما در حال حاضر، بیشتر محصولات آرایشی توسط شرکت‌های داخلی تولید می‌شوند که گاه از محصولات موفق شرکت‌های چندملیتی الگوبرداری می‌کنند. بخش‌های دیگر از جمله کالاهای بسته‌بندی‌شده و محصولات مراقبت بهداشتی خانگی نیز بیشتر توسط شرکت‌های داخلی تولید می‌شوند. البته با رفع تحریم‌ها این روند تغییر خواهد کرد؛ به عنوان مثال گفته می‌شود شرکت خرده‌فروشی لوازم آرایشی فرانسوی صفورا (Sephora) قصد دارد در سال ۲۰۱۶ چندین فروشگاه خرده‌فروشی در ایران تأسیس کند.^۱

شهرنشینی: تولید ناخالص داخلی تهران از بمبئی بیشتر است

۸ شهر ایران دارای جمعیت بیش از یک میلیون نفر هستند که بزرگ‌ترین آنها شهر تهران و به عبارتی پایتخت ایران با جمعیتی بیش از ۸ میلیون نفر است. سه چهارم جمعیت ایران در شهرها زندگی می‌کنند و جمعیت شهرنشین ایران دو برابر هند است. از این نظر، ایران حتی از بسیاری شهرهای اروپای غربی و شرقی از جمله ایتالیا، پرتغال، اتریش و ایرلند نیز جلوتر است. سطح شهرنشینی ایران بسیار فراتر از سطح حدود ۵۶ درصد شهرنشینی چین است (نمایه ۴).^۲

ارزش اسمی تولید ناخالص داخلی تهران از شهرهای بمبئی، دوبلین، بوداپست، مانیل و ورشو بیشتر است و تقریباً با منچستر و هلسینکی برابری می‌کند.^۳

^۱ شرکت فرانسوی صفورا سال آینده در ایران فروشگاه تأسیس می‌کند، رویترز، ۳۰ اکتبر ۲۰۱۵.

^۲ چشم‌انداز شهرنشینی جهانی، سازمان ملل

^۳ بر اساس ارزش اسمی. بر اساس برابری قدرت خرید، تولید ناخالص داخلی تهران بیشتر از رم، مونترآل و زوریخ است و تقریباً برابر با برلین و ملبورن است. Cityscope 2.55 مؤسسه جهانی مکنزی.

با توجه به نتایج تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی، شهرهای بزرگ در رشد اقتصادی کشور اهمیت بسیاری دارند و از این رو، میزان شهرنشینی ایران به عنوان دارایی ارزشمندی برای این کشور محسوب می‌شود.^۱ مراکز جمعیتی متراکم از طریق صرفه‌جویی در مقیاس، تخصصی‌سازی نیروی کار، سرریز دانش و تجارت موجب افزایش بهره‌وری می‌شوند. در واقع مطابق نتایج تحقیقات ما، تراکم شهری با افزایش فرصت تعاملات اقتصادی و اجتماعی می‌تواند بهره‌وری فوق‌خطی را افزایش دهد. به عنوان مثال، سه چهارم اختلاف تولید ناخالص داخلی اروپا با ایالات متحده ناشی از این امر است که بیشتر آمریکایی‌ها در شهرهای بزرگ زندگی می‌کنند و حتی شهرهای با اندازه متوسط آمریکا از هم‌تایان اروپایی خود بزرگ‌تر هستند.^۲

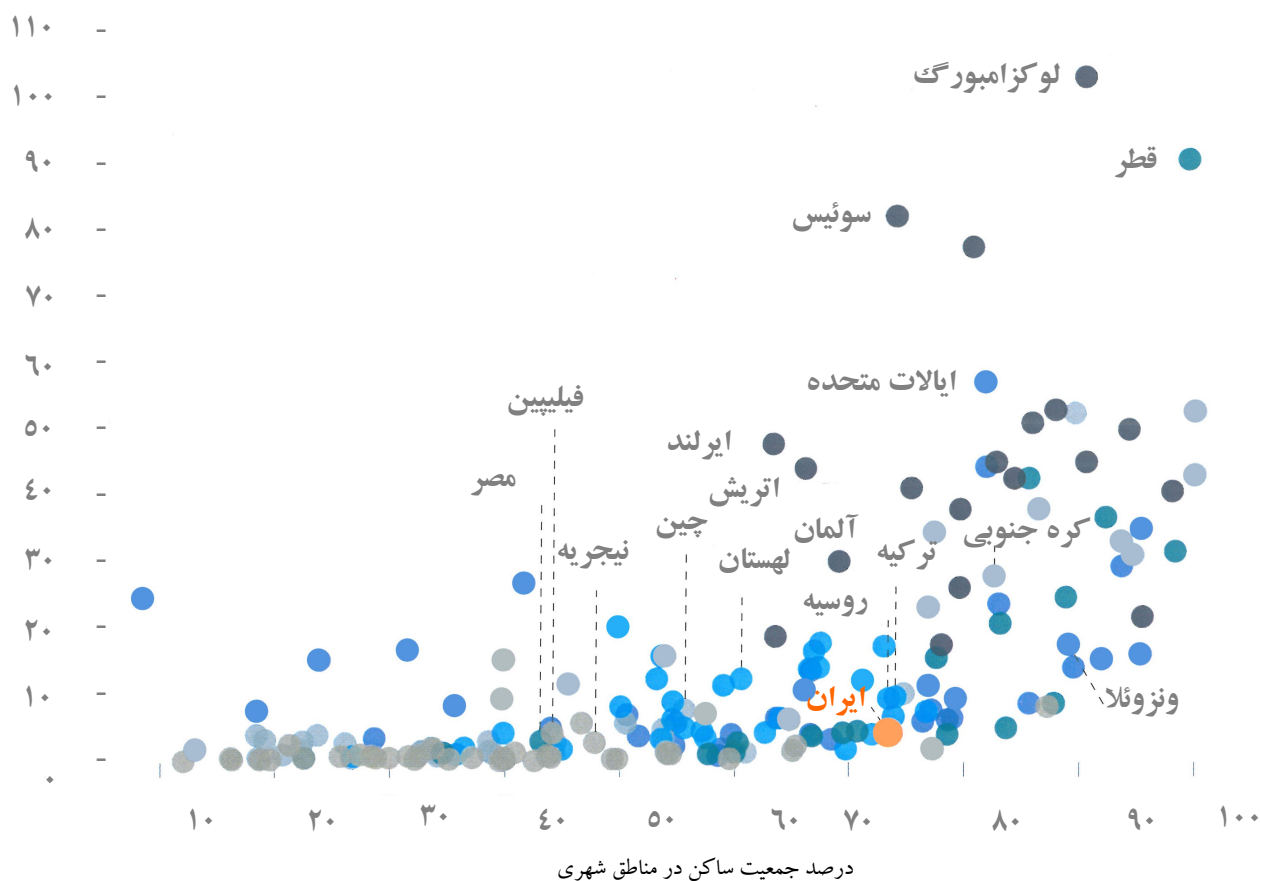
^۱ جهان شهری: تعیین قدرت اقتصادی شهرها، مؤسسه جهانی مکنزی، مارس ۲۰۱۱.

^۲ Richard Dobbs, James Manyka, and Jonathan Woetzel. No ordinary disruption: the four global forces breaking all the trends. Public Affairs, 2015.

ایران مانند بسیاری از کشورهای پیشرفته از نظام گسترده شهری برخوردار است.

GDP به ازای سرانه، ۲۰۱۵

ارزش اسمی هزار دلار

● آمریکا ● آسیا و اقیانوسیه ● اروپای غربی ● اروپای شرقی و آسیای مرکزی
● ایران ● کشورهای جنوب صحرای آفریقا ● خاورمیانه و آفریقای شمالی

منبع: IHS Economics: نسخه ۲۰۱۴ چشم انداز شهرنشینی جهان، سازمان ملل، ژوئن ۲۰۱۵: تحلیل موسسه جهانی مکنزی

تهران قطب فعالیت اقتصادی ایران است و تولید ناخالص داخلی آن بیش از تولید ناخالص داخلی مجموع ۴

شهر بعدی بزرگ ایران است. البته ۷ شهر دیگر نیز با بیش از یک میلیون نفر جمعیت در توزیع و تنوع رشد

اقتصادی کشور تأثیر بسزایی دارند.

مشهد در شمال شرقی (جمعیت ۲/۸ میلیون نفر) از جمله شهرهای بزرگ کشور است. این شهر همان آبادی سابق در امتداد جاده ابریشم است که در حال حاضر تعداد متعددی از کارخانجات تولیدی اصلی از جمله تولید خودرو در این شهر قرار دارد. مشهد به عنوان مقصدی برای زائران حرم امام رضا [ع] از گزینه‌های گردشگری مطرح کشور است. اصفهان (جمعیت ۱/۸ میلیون نفر) نیز به دلیل معماری فارسی مشهور خود هر ساله میزبان گردشگران زیادی است و همچنین یک پالایشگاه نفت بزرگ، کارخانه هواپیماسازی و بزرگ‌ترین مراکز خرید ایران در این شهر واقع است. شیراز (۱/۳ میلیون نفر) که در آن ویرانه‌های باستانی تخت جمشید و آرامگاه حافظ قرار دارد، مرکز اقتصادی جنوب ایران بوده و دفتر مرکزی بسیاری از شرکت‌های الکترونیک کشور در این شهر واقع است.

میزان شهرنشینی ایران از رتبه جهانی آن بر حسب سرانه تولید ناخالص داخلی پیشی گرفته است که حاکی از ظرفیت رشد قابل توجه این کشور در آینده می‌باشد.

به منظور بهره‌برداری از مزیت کامل شهرنشینی، زیرساخت شهری و صنعتی ایران از جمله حمل و نقل بین شهری آن باید ارتقا داده شود و کیفیت آن بهبود یابد. در برخی مناطق به عنوان مثال در بندرهایی نظیر بندر انزلی در دریای خزر و بندرعباس در خلیج فارس، ایران از تجهیزات مناسبی برخوردار است. نفوذ پهنای باند ثابت باعث افزایش درصد کاربران اینترنت از ۱۹ درصد در سال ۲۰۱۱ به ۳۹ درصد در سال ۲۰۱۴ شد^۱. مطابق شاخص رقابت‌طلبی گردهمایی جهانی اقتصاد در فاصله سال‌های ۱۶-۲۰۱۵، ایران پیشرفت نسبی کمی داشته است، اما هنوز از نظر کیفیت زیرساخت رتبه ۸۰ را بین ۱۴۰ کشور دارا می‌باشد. اگرچه رتبه ایران در زمینه کیفیت جاده‌ها (رتبه ۶۳) و خط‌آهن (رتبه ۴۵) بسیار خوب است ولی از نظر کیفیت زیرساخت حمل و نقل هوایی (رتبه ۱۱۸) عملکرد خوبی نداشته است. مدرن‌سازی خط آهن اولویت دولت به شمار می‌آید و طرح‌هایی نیز برای شبکه پهنای باند پرسرعت مطرح شده است.

---

^۱ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی

کار آفرینی: رواج فرهنگ غنی کسب و کار

از آنجا که شرکت‌های آمریکایی حق فروش در ایران را ندارند، شرکت‌های آمازون یا اوپر در این کشور فعالیتی ندارند که البته این امر به معنای عدم امکان دسترسی مردم ایران به فناوری دیجیتال نیست و انواع ایرانی تمامی این خدمات در اختیار مردم قرار دارد. به عنوان مثال، شیپور، کریگزلیست ایرانی؛ ایسام که نسخه ایرانی نی‌بی است و توسط یک ایرانی تأسیس شده است؛ کافه بازار که نوعی گوگل پلی است؛ و کلوب که شبیه فیس بوک است از جمله این خدمات به شمار می‌آیند. دیجی کالا موفق‌ترین سایت دیجیتالی جدید است که بزرگ‌ترین پلت فرم تجارت الکترونیکی خاورمیانه قلمداد می‌شود. این سایت در سال ۲۰۰۶ تأسیس گردید و در حال حاضر ماهانه ۲/۴ میلیون بازدیدکننده منحصر به فرد دارد^۱

نمایه ۵

کار آفرینان ایرانی نسخ بومی خدمات فناوری جهانی را ارائه کرده اند.

منبع: Griffon capital؛ رسانه های کوچک، گزارش زیرساخت های داخلی و سیاسی ایران، جولای ۲۰۱۴؛ وب سایت شرکت ها

¹ ComScore Media Trend Database

بخش خصوصی کارآفرین در ایران بسیار بزرگ‌تر از شرکت‌های فناوری کپی‌کت^۱ می‌باشد. شرکت سرمایه‌گذاری فیروزه به عنوان بانک شرکت سرمایه‌گذاری که ادعا می‌کند مدیریت بیش از ۹۰ درصد کل سبد سرمایه‌گذاری خارجی در بورس تهران را بر عهده دارد، شرکت سرمایه‌گذاری گریفون کپیتال به عنوان شرکت مدیریت دارایی که در توسعه صنعت سهام خصوصی ایران پیشگام است و شرکت سیناژن به عنوان تولیدکننده داروهای زیستی در تهران که در زمینه آنتی‌بادی‌های مونوکلونال برای تعیین گروه خونی تخصص دارد، همگی از جمله این شرکت‌ها به شمار می‌آیند.

این نوع نوآوری برای فرهنگی که پیشینه کارآفرینی و فرهنگ تجاری آن به بیش از دو هزار سال قبل برمی‌گردد، امری بدیهی است. جاده افسانه‌ای ابریشم که در اواخر قرن سیزدهم جهانگرد ونیزی مارکوپولو مسحور رفاہ و زیبایی آن شده بود، از ایران کنونی می‌گذشت و در طول سالیان متمادی بازرگانان فارسی همواره از شهرتی جهانی برخوردار بوده‌اند.

امروزه، نوآوری و تیزهوشی تجاری مردم ایران در سطح جهان نقش کلیدی ایفا می‌کند و مطابق آمار ملی، حداقل سه میلیون ایرانی در خارج از کشور زندگی می‌کنند که برخی از آن‌ها کارآفرینان برجسته‌ای هستند. به عنوان نمونه می‌توان به پیر امیدیار، مؤسس متولد فرانسه ای‌بی (ارزش خالص معادل ۸ میلیارد دلار)؛ امید کردستانی، مدیر ارشد بازرگانی سابق گوگل (۱/۹ میلیارد دلار)؛ فرهاد مشیری، سرمایه‌گذاری که دارای سهام تیم فوتبال بریتانیایی آرسنال (۱/۹ میلیارد دلار) است و مانی مشعوف مؤسس فروشگاه خرده‌فروشی بی بی (۱/۳ میلیارد دلار) اشاره کرد.^۲

فرهنگ کارآفرینی در صورت بهره‌برداری از آن، دارایی قابل توجهی برای کشور به شمار می‌آید. تحقیقات گسترده حاکی از نقش کلیدی شرکت‌های کوچک و متوسط در اشتغال‌زایی می‌باشد. به عنوان مثال در ایالات متحده، شرکت‌هایی که کمتر از ۵۰۰ نفر کارمند دارند، تقریباً دو سوم کل اشتغال‌زایی جدید را دربرمی‌گیرند و در نوآوری نقش کلیدی دارند و پتنت تولیدی آن‌ها به ازای هر کارمند ۱۳ برابر

^۱ copycat

^۲ جزئیات ارزش خالص از فوربز

شرکت‌های بزرگ می‌باشد.^۱

جایگاه کارآفرینان ایرانی دال بر تاریخچه طولانی و فرهنگ بازرگانی ایران است. مطابق دیدبان جهانی کارآفرینی^۲ (GEM)، کارآفرینان ایران در مقایسه با فرانسه از جایگاه بالاتری برخوردار هستند و هم‌تراز با کارآفرینان ایالات متحده می‌باشند.^۳

در مقایسه با فرانسه، کارآفرینان ایران از جایگاه بالاتری برخوردار هستند.

بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی طی سال‌های اخیر از فرصت خصوصی‌سازی کسب و کارهای دولتی بهره برده‌اند و عمده مقررات مترتب بر آنها محدود کننده نبوده است. مطابق داده بانک جهانی، هزینه راه‌اندازی کسب و کار در ایران به عنوان درصد درآمد ملی به ازای سرانه فقط یک ششم هزینه راه‌اندازی کسب و کار در ترکیه است. ایران همچنین در ارتباط با اجرای قراردادها رتبه نسبتاً بالایی دارد. ولی به طور کلی، از میان ۱۸۹ کشور در فهرست بانک جهانی، ایران از نظر سهولت کسب و کار رتبه ۱۱۸ را به خود اختصاص داده است و رتبه آن در بخش‌های متعدد از جمله ثبت دارایی، حفاظت از سرمایه‌گذاران اقلیت و حل ورشکستگی و رفع دیون بسیار پایین است.^۴

موقعیت مکانی: ایران دوباره می‌تواند به قطب تجارت منطقه‌ای تبدیل شود

ایران هجدهمین کشور از نظر وسعت جغرافیایی در جهان محسوب می‌شود که از ارمنستان یا ترکمنستان در شمال (در عرض جغرافیایی نیوجرسی) تا خلیج فارس در جنوب (هم‌سطح مریدا-مکزیک) امتداد یافته است. ایران با توجه به اندازه و موقعیت جغرافیایی خود، پایگاهی مهم در مسیرهای تجاری شرق-غرب و شمال-جنوب به شمار می‌آید. به‌طور کلی ایران از مزایای گسترده‌ای از قبیل قابلیت تبدیل شدن

---

^۱ راه‌اندازی مجدد موتور رشد کسب و کار کوچک ایالات متحده، شرکت مکنزی، نوامبر ۲۰۱۲

^۲ Global Entrepreneurship Monitor

^۳ گزارش جهانی ۲۰۱۴، دیدبان جهانی کارآفرینی

^۴ راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۶: بررسی بازده و کیفیت نظارتی، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۵

به قطب تجارت منطقه‌ای، مرکز تجاری متنوع و مقصد توریستی جذاب برخوردار است.

ایران با ۷ کشور هم مرز است و جمعیت کل آن کشورها برابر با ۴۳۰ میلیون نفر است. کشورهای همسایه به تنهایی تقریباً ۴۰ میلیون خانوار مصرفی را دربرمی‌گیرند که پیش‌بینی شده است تا سال ۲۰۲۵ به ۵/۲ درصد افزایش یابد.^۱ مطابق پیش‌بینی مؤسسه جهانی مکنزی، مرکز اقتصادی مهم جهان در سال ۲۰۲۵ در مرز هند و چین خواهد بود که در نتیجه ایران می‌تواند به عنوان رابط بین شرق و غرب عمل کند.^۲ ایران همچنین موقعیت مکانی خوبی برای تجارت منابع طبیعی دارد. مرزهای آبی ایران در جنوب شامل خلیج فارس و تنگه هرمز در حمل و نقل نفت خام نقش حیاتی ایفا می‌کنند.

به‌منظور تحقق ظرفیت منطقه‌ای کشور به عنوان قطب بازرگانی، ایران باید نسبت به ارتقای زیرساخت حمل و نقل داخلی نسبتاً خوب خود و اتصال آن به مناطق و کشورهای همسایه اقدام کند. طرح‌های متعددی مبنی بر توسعه و ارتقای حمل و نقل ریلی، توسعه جاده‌ها و ساخت خط لوله‌های بیشتر با مشارکت احتمالی سرمایه‌گذاری بین‌المللی مطرح شده است. به علاوه، به‌منظور ایجاد صنعت گردشگری پروتوق باید خدمات بیشتری توسعه داده شود. البته قبلاً در این بخش اقدامات متعددی صورت گرفته است. اولین برند خارجی که مسافران بین‌المللی در هنگام فرود در فرودگاه می‌بینند مربوط به هتل‌های نووتل و ایبیس (Ibis) است که در مجاورت فرودگاه قرار دارند.

ظرفیت ایران در احیای جاده ابریشم ریشه در بهبودپذیری آن دارد. اگرچه ایران دارای پایین‌ترین سهم و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در خاورمیانه است، اقتصاد آن به‌طور شگفت‌انگیزی باز است و طوری مدیریت شده است که برخلاف تحریم‌ها در جریان تجارت جهانی باقی بماند.

الگوی تجارت ایران تغییر قابل توجهی یافته است. ایالات متحده قبل از انقلاب ۱۹۷۹، دومین شریک تجاری بزرگ ایران محسوب می‌شد و میزان تجارت کل آن برابر با ۳ میلیارد دلار در سال بود. از آن

¹ MGI Cityscope 2.55.

² Danny Quah, "The global economy's shifting center of gravity", Global Policy, volume 2, Issue 1, January 2011; Richard Dobbs, James Manyika, and Jonathan Woetzel, No Ordinary Disruption: The Four Global Forces Breaking All the Trends, Public Affairs, 2015.

پس، تجارت با ایالات متحده و اروپای غربی متوقف شد و در حال حاضر کشور چین شریک درجه یک ایران محسوب می شود که به تنهایی تقریباً ۴۰ درصد تجارت ایران را دربرمی گیرد. هند و ترکیه نیز روابط تجاری خود با ایران را تقویت کرده و هر یک ۱۶ درصد کل سهام تجارت با این کشور را در برمی گیرند.^۱

به طور کلی، هر چند صادرات ایران در سال های اخیر نوسان پیدا کرده است، ولی همچنان حدود یک سوم تولید ناخالص داخلی را دربرمی گیرد (نمایه ۶) و هم تراز با ژاپن و استرالیا می باشد. صادرات ایران بیش از مجموع صادرات کشورهای مصر، پاکستان و مراکش می باشد.^۲

محصولات نفتی و محصولات مرتبط با نفت همچنان بیش از ۶۰ درصد ارزش صادرات ایران را دربرمی گیرند، البته این رقم از زمان اعمال تحریم های اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۲ کاهش یافته است. مطابق گزارش اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده، صادرات گاز طبیعی ایران رشد کمی داشته است و بخش عمده گاز در داخل کشور مصرف می شود. این کشور با توجه به تنوع اقتصادی خود، بسیاری از انواع کالاهای دیگر را نیز صادر می کند. مطابق سازمان تجارت جهانی، ۲۰ درصد صادرات در سال ۲۰۱۴ در بخش تولید بود. به علاوه، ایران سهام ۶ درصدی بازار جهانی گوگرد را داراست و در زمینه آجیل، غلات، پوشال و سبوس نقش جهانی دارد.

ایران ۱۳ درصد سهام بازار صادرات جهانی قیر طبیعی و آسفالت را داراست. به علاوه در بازار کلم و گل کلم نیز نقش کلیدی دارد و یک درصد کل سهام بازار به این کشور اختصاص دارد.^۳

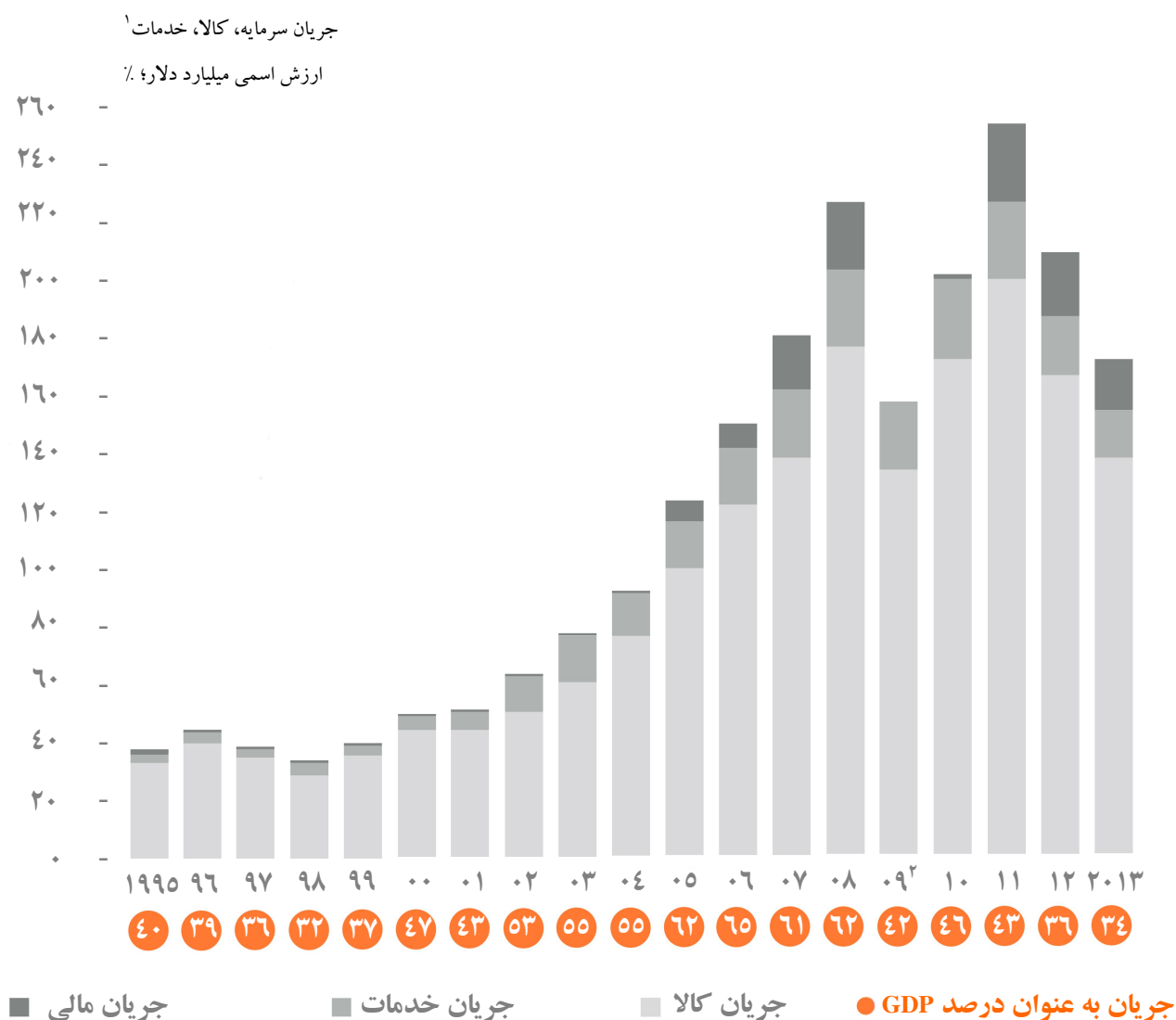
---

^۱ UN Comtrade

^۲ شاخص های توسعه جهانی، بانک جهانی
^۳ تحلیل داده های تجاری مؤسسه جهانی مکنزی

جریان مرزی ایران کاهش یافته است، البته همچنان بیش از ۳۰ درصد GDP را در بر می گیرد.

^۱ ارزش در بخش خدمات در سال ۲۰۱۲ بر اساس نرخ رشد میانگین سه سال برآورد می شود.

^۲ در سال ۲۰۰۹، جریان سرمایه اسمی برابر با ۳ میلیارد دلار بود.

منبع: UNCTADstat؛ شاخص های توسعه جهانی، بانک جهانی، تحلیل موسسه جهانی مکنزی

با وجود تنوع و فعالیت تجاری مستمر اقتصاد ایران، ارتباط آن با تجارت جهانی در مقایسه با دهه گذشته

کاهش قابل توجهی یافته است. تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی نشان می دهد که رشد سریع تر تولید

ناخالص داخلی کشورها، چنانچه بررسی پنج جریان مرزی کالا، خدمات، سرمایه گذاری، مردم و داده نیز

نشان می دهد، مستلزم ارتباط نزدیک تر با اقتصاد جهانی و منطقه ای است.^۱

^۱ جریان جهانی در عصر دیجیتال: نحوه ارتباط تجارت، سرمایه، افراد و داده با اقتصاد جهانی، مؤسسه جهانی مکنزی، آوریل ۲۰۱۴

جریان کل ایران در سال ۲۰۱۳ فقط ۳۴ درصد تولید ناخالص داخلی یا تقریباً نصف جریان کل در سال ۲۰۰۵ بود. در مقایسه، در ترکیه جریان مرزی برابر با ۶۳ درصد تولید ناخالص داخلی بود.

این الگوها حاکی از ظرفیت قابل توجه ایران جهت رونق مجدد تجارت خود به عنوان کشوری تجاری مهم می‌باشد. با توجه به این که سابقه مشخصی وجود ندارد، به دشواری می‌توان به عظمت این فرصت پی برد؛ شایان ذکر است اقتصاد بسیاری از کشورهای دیگر نظیر کره شمالی، میانمار و کوبا که تحریم شده بودند در مقایسه با ایران بسیار ناچیز می‌باشد.

چین به عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری ایران جایگزین ایالات متحده، آلمان و ژاپن شده است.

البته این مسأله بدین معنا نیست که دوره گذار راحت خواهد بود. ظاهراً تردید زیادی درباره شرایط پساتحریم وجود دارد. کدام یک از تحریم‌ها و محدودیت‌های تجاری باقی می‌مانند؟ آیا احتمال تحریم مجدد در آینده وجود دارد؟ محیط تجاری برای سرمایه‌گذاری خارجی باثبات خواهد بود؟ آیا سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند سود حاصله را به کشور خود بازگردانند؟ با این که دولت قوانین متعددی در زمینه سهولت سرمایه‌گذاری خارجی تصویب کرده است، باید عملاً نیز اثبات کند که مخاطرات سیاسی و سایر مخاطرات اجرایی در ایران برای شرکت‌های چندملیتی مقبول می‌باشند.

***

ایران با برخورداری از جمعیت جوان و موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد، اقتصاد متنوع و منابع طبیعی غنی، در صورت ارتباط مجدد با اقتصاد جهانی از ظرفیت رشد قابل توجهی برخوردار خواهد شد. ایران از نظر شاخص‌های دیگر نیز موقعیت خوبی دارد و دارای همان نقاط قوت اصلی است که به افزایش رفاه و رشد قابل توجه و اشتغال‌زایی کشورهای دیگر کمک کرده است. استانداردهای کلی آموزش نظیر سواد ابتدایی و همچنین حضور نیروی کار آموزش دیده و بسیار ماهر؛ میزان شهرنشینی، اندازه جمعیتی که دارای درآمد بالاتر از آستانه خاصی هستند؛ و اقتصاد باز برای جریان جهانی مردم، سرمایه‌گذاری و تجارت از جمله این

نقاط قوت به شمار می آیند. تمامی موارد مذکور باعث ظرفیت بالقوه نه تنها ایران، بلکه کل اقتصاد جهانی و شرکت های بین المللی می شوند. در فصل بعد به عظمت این ظرفیت بالقوه و چگونگی اجرایی نمودن آن توسط ایران پرداخته می شود.

Iran's South Pars gas field is the world's largest
© Ahmad Halabisaz/Xinhua Press/Corbis

۲- فرصت رشد یک تریلیون دلاری

میزان رشد و سرعت رشد ایران چقدر است؟ مهم‌ترین محرک‌های رشد چیست؟ و پیامدهای آن برای اقتصاد جهانی چیست؟

بررسی ما نشان می‌دهد که ایران از ظرفیت افزودن یک تریلیون دلار - به نرخ ارز واقعی پیش‌بینی شده - به اقتصاد جهانی طی ۲۰ سال آینده برخوردار است. این رقم سه برابر تولید ناخالص داخلی آلمان شرقی است که در فاصله سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۱۰ پس از الحاق به آلمان غربی به اقتصاد جهانی افزوده است. در نتیجه این امر، تولید ناخالص داخلی ایران برابر با تولید ناخالص داخلی اسپانیا در سال ۲۰۱۴ و بالاتر از سرانه تولید ناخالص داخلی کشورهای ترکیه، روسیه، مالزی و مکزیک در سال ۲۰۱۴ می‌شود.^۱ همچنین تولید ناخالص داخلی جهانی نیز بیش از یک درصد افزایش می‌یابد. بدین معنا که ایران شاهد رشد سالانه ۶ درصدی ارزش دلاری اقتصاد خود و همچنین افزایش ۸ میلیون شغل جدید خواهد بود.

تحقق چنین رشدی مستلزم تحول اقتصادی قابل توجه می‌باشد که طبق برآورد ما طی ۲۰ سال آینده عملی خواهد شد. بدین منظور، ایران باید به سطح معیار کارآیی که قبلاً توسط کشورهای دیگر تعیین شده است، برسد و همچنین چالش‌های اقتصادی اصلی که موجب محدودیت ظرفیت اقتصاد می‌شود را مورد بررسی قرار دهد.

البته با توجه به تردیدهای زیادی که در فضای ایران حاکم است، سناریوهای زیادی برای اقتصاد ایران مطرح می‌شود. مثلاً این که کدام یک از فعالیت‌های تجاری پس از رفع تحریم‌ها همچنان محدود باقی می‌مانند؛ آیا امکان بهبود سریع شرایط وجود دارد؛ ایران با چه سرعتی قادر به تقویت صادرات نفت و گاز خود خواهد بود؛ چه اقداماتی باید در قبال تولید ناخالص داخلی جهانی و قیمت‌های انرژی انجام دهد؛ اقتصاد ایران تا چه حد از سرمایه‌گذاری بین‌المللی استقبال خواهد کرد و به همین ترتیب، سرعت و شدت ورود سرمایه‌گذاران بین‌المللی به ایران چقدر است.

^۱ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی

اولویت‌های دولت شامل ترغیب سرمایه‌گذاری توسط شرکت‌های خارجی، مهاجران ایرانی و سرمایه‌گذاران خصوصی داخلی است.

شاید بتوان میزان اصلاحات اقتصاد ایران و مقابله کشور با موانع رشد مستمر آتی به ویژه در بخش‌های غیرنفتی را به عنوان مهم‌ترین متغیر برشمرد. در برنامه جدید توسعه پنج ساله کشور، هدف دولت مبنی بر رشد مستمر و سریع تولید ناخالص داخلی به میزان ۸ درصد در سال در فاصله سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۲۱ تصریح شده است. به علاوه، ۳۱ اولویت اقتصادی در راستای تحقق این هدف تعیین شده است.^۱ بهبود محیط تجاری، تقویت نظام مالی، ارتقای صنعت و زیرساخت از طریق به کارگیری فناوری جدید و همچنین ترغیب "سرمایه‌گذاری توسط افراد خارجی و مهاجران ایرانی با اعطای مشوق‌های متعدد" از جمله این اولویت‌ها به شمار می‌آید.

ظرفیت افزودن یک تریلیون دلار به اقتصاد جهانی و ایجاد ۸ میلیون شغل جدید

عملکرد اقتصاد ایران نسبت به ظرفیت آن بسیار پایین است. همچنین این کشور از موج جهانی سازی طی بحران مالی اواخر دهه ۱۹۹۰ و ۲۰۰۸ که باعث رونق قابل توجه بسیاری از اقتصادهای نوظهور شد، غافل مانده است.^۲ ایران نسبت به کشورهای قابل مقایسه از جمله اقتصادهای نوظهور گروه ۲۰ نظیر ترکیه، اندونزی، مالزی و مکزیک، در ۴ محرک از ۵ محرک رشد که به عنوان عوامل تعیین کننده سطح بازده اقتصادی کشور شناخته می‌شوند، عملکرد ضعیف تری نشان داده است.^۳ مشارکت نیروی کار، اشتغال، رشد بهره‌وری و سرمایه‌گذاری چهار محرک رشد مذکور به شمار می‌آیند. پنجمین محرک رشد هم شامل رشد جمعیت است که ایران از این نظر با بسیاری از کشورها تفاوت چندانی ندارد.

---

^۱ خلاصه برنامه پنج ساله توسط آژانس خبری مهر در ژوئای ۲۰۱۵ منتشر شد. ترجمه انگلیسی آن در روزنامه اقتصاد انگلیسی زبان ایران به نام فایننشال تریبون منتشر شده است. "رشد سالانه ۸ درصدی، ششمین برنامه پنج ساله توسعه؛ فایننشال تریبون، ۲ ژوئای ۲۰۱۵.

^۲ سیروس امیرمکری و حمید بیگلری، "ثروت باد آورده برای ایران؟ پایان تحریم‌ها و اقتصاد ایرانی"، امور خارجه، نوامبر - دسامبر ۲۰۱۵.

^۳ این محرک‌ها به عنوان روشی استاندارد برای تفکیک رشد اقتصادی کشور بر اجزای اساسی آن توسط مؤسسه جهانی مکنزی، سایر محققان اقتصادی و مؤسسات بین‌المللی به طور گسترده به کار برده می‌شوند.

دو محرک رشد دیگر نیز اضافه کرده‌ایم که مخصوص شرایط ایران است و شامل تولید و تجارت نفت و گاز و افزایش ارزش پول می‌باشند که به افزایش ارزش اقتصاد ایران بر حسب ارزش‌های بین‌المللی منجر می‌شوند.

رشد مستمر و قوی اقتصاد ایران طی ۲۰ سال آینده یا در فاصله زمانی بیشتر در آینده مستلزم بهبود هر یک از این محرک‌ها می‌باشد.

نمایه ۷

ایران قادر به ایجاد ۸ میلیون شغل و افزودن یک تریلیون دلار به اقتصاد جهانی تا سال ۲۰۳۵ می‌باشد.
عوامل بالقوه عبارتند از:

بهبود بهره‌وری

تولید ناخالص داخلی ایران به ازای هر کارمند قابلیت رشد سالانه ۳ الی ۴ درصد در شرایط واقعی را از طریق سرمایه‌گذاری، فناوری و بهترین موارد انتقال و مقررات زدایی دارد.

افزایش سرمایه‌گذاری

به منظور تحقق رشد قابل توجه، ایران باید از مزایای اقتصاد بازتر جهت سرمایه‌گذاری حدود ۳ تریلیون دلاری طی ۲۰ سال آینده بهره‌برد.

افزایش اشتغال و مشارکت نیروی کار

برای کاهش فاصله مشارکت نیروی کار و میزان بیکاری بین ایران و ترکیه باید ۳ میلیون شاغل تا سال ۲۰۳۵ به اقتصاد افزوده شود.

رشد جمعیت

براساس نرخ اشتغال فعلی، ۱ درصد نرخ رشد سالانه جمعیت ایران، حدود ۵ میلیون شاغل تا سال ۲۰۳۵ افزوده خواهد شد.

افزایش ارزش پول

همزمان با افزایش تولید ناخالص داخلی ایران به ازای سرانه، احتمال افزایش ارزش پول به ترتیب ۱ درصد در سال وجود دارد که به افزایش ارزش اقتصادی آن برحسب دلار منجر می‌شود.

گسترش صادرات نفت و گاز

احتمال افزایش فوری صادرات نفت و افزایش عمده صادرات گاز ایران در طول زمان وجود دارد.

در ادامه، جایگاه ایران در هر یک از بخش‌های زیر و نحوه بهره‌گیری از مزایای آن‌ها شرح داده می‌شود:

• تولید و تجارت نفت و گاز در رشد تولید ناخالص داخلی ایران در کوتاه‌مدت نقش بسزایی دارد.

برآوردهای متعدد از توانایی ایران مبنی بر افزایش سریع میزان صادرات نفت خود از سطح میانگین در سال ۲۰۱۴ که حدود ۱/۴ میلیون بشکه در روز بود حکایت دارد.^۱ فقط چهار سال قبل، صادرات ایران تقریباً دو برابر میزان فعلی یعنی ۲/۶ میلیون بشکه در روز بود. مطابق برآورد بانک جهانی، اقتصاد ایران فقط در سال اول ۱۵ میلیارد دلار رونق پیدا می‌کند و تأثیر بلندمدت آن حتی بیشتر است. برای اقتصاد جهانی به طور کلی، گسترش تولید نفت ایران موجب تقویت تولید ناخالص داخلی جهانی تا تقریباً ۱۵۰ میلیارد دلار از طریق کاهش قیمت نفت خواهد شد.^۲ گاز نیز محرک اصلی رشد در چند سال آینده خواهد بود. در حال حاضر، ۹۷ درصد از ۱۷۰ میلیارد متر مکعب گاز خالص تولیدی ایران در داخل کشور در بخش‌های مسکونی، صنعتی و نیروگاهی کاربرد دارد. اگرچه افزایش صادرات نفت موجب رونق سریع اقتصاد می‌شود، گاز نیز این قابلیت را دارد که به عنوان موتور اقتصادی پایدار در میان مدت عمل کند. از طریق جایگزینی گاز با نفت به عنوان منبع انرژی داخلی، میزان صادرات نفت را می‌توان افزایش داد. به علاوه، گاز بیشتری را می‌توان از طریق خط لوله یا به صورت گاز طبیعی مایع به کشورهای همسایه و دیگر کشورها صادر کرد. تمایل زیادی به‌ویژه در اروپا وجود دارد که گاز ایران را به عنوان منبع جدید تأمین انرژی استفاده کنند. درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز در صورتی که به طور مؤثری سرمایه‌گذاری شوند، به منبع رشد پایداری در درازمدت تبدیل می‌شوند.^۳

^۱ به نقل از Today in Energy "به دلیل تحریم، صادرات نفت خام ایران طی سه سال تقریباً ۵۰ درصد کاهش یافته است". اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده، ژوئن ۲۴، ۲۰۱۵.

^۲ مطابق برآورد بانک جهانی، کاهش قیمت نفت ممکن است به ۱۰ دلار به ازای هر بشکه در سال ۲۰۱۶ برسد. در صورت استمرار و عدم پاسخ رابردی از جانب سایر تولیدکنندگان نفت، این کاهش قیمت نفت به افزایش ۰/۲ درصدی تولید ناخالص داخلی جهان منجر خواهد شد.

Shantayanan Devarajan and Lili Mottaghi, "Economic implication of lifting sanctions on Iran", MENA Quarterly Economic Brief, issue 5, World Bank, July 2015; Will there be blood? The implications from lower oil prices, UBS, December 2014.

^۳ Simone Tagliapietra and Georg Zachman, "Iran, a new natural gas supplier for Europe?" Financial Times beyondbrics blog, October 5, 2015.

• **رشد جمعیت** و به ویژه رشد جمعیت در سن کار شاخص مهمی برای رشد اقتصادی در آینده محسوب می‌شود. زیرا افزایش جمعیت موجب افزایش نیروی کار می‌شود. علی‌رغم رشد صعودی میزان تولد در ایران در دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، از آن زمان به بعد نرخ تولد کاهش شدیدی پیدا کرده است. در نتیجه، همواره میزان زیادی از جمعیت جوان به سن کار رسیده و وارد دنیای کار می‌شوند و تا سال ۲۰۳۰ هم این روند همچنان ادامه خواهد داشت. مطابق پیش‌بینی سازمان ملل، ۲/۲ میلیون ایرانی در فاصله سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ و ۲/۹ میلیون دیگر در فاصله سال‌های ۲۰۳۰-۲۰۲۵ به سن کار می‌رسند. به‌طور کلی، مطابق پیش‌بینی سازمان ملل در فاصله زمانی ۲۰۱۵-۲۰۳۵، کل جمعیت ایران سالانه حدود ۱ درصد افزایش خواهد یافت.^۱ با نرخ فعلی مشارکت نیروی کار و اشتغال نیروی کار ایران تا سال ۲۰۳۵ حدود ۵ میلیون نفر افزایش خواهد یافت.

• **مشارکت نیروی کار** نسبت جمعیت در سن کار که مشغول کار و یا در جستجوی کار هستند را محاسبه می‌کند. ایران از این نظر با سایر کشورها متمایز است: در سال ۲۰۱۳، فقط ۴۵ درصد از جمعیت در سن کاری کشور فعالیت اقتصادی داشتند.^۲ این رقم بسیار پایین‌تر از نرخ ۲۰۱۳ در ویتنام (۷۸ درصد)، چین (۷۱ درصد)، روسیه (۶۴ درصد)، و ترکیه (۴۹ درصد) می‌باشد. نرخ مشارکت مردان به میزان ۷۴ درصد در سال ۲۰۱۳ کمی پایین‌تر از کشورهای معیار از جمله هند، مالزی و اندونزی بود، ولی بزرگ‌ترین اختلاف در نرخ مشارکت زنان به میزان ۱۷ درصد مشاهده گردید که پایین‌ترین رقم در جهان محسوب می‌شود و از میانگین ۲۰ درصدی کشورهای خاورمیانه کمتر است و با کشورهای قابل مقایسه و دارای منابع غنی و گسترده نظیر مالزی (۴۷ درصد)، آفریقای جنوبی و مکزیک (۴۸ درصد) و اندونزی (۵۴ درصد) فاصله زیادی دارد.^۳ تعداد زیادی از دانشجویان زن در ایران در دانشگاه‌ها مشغول

^۱ داده جمعیت یونسف

^۲ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی

^۳ همان

تحصیل هستند و در صورت ورود تعداد قابل توجهی از آنها به دنیای کار پس از فارغ التحصیلی، نرخ مشارکت نیروی کار زنان افزایش خواهد یافت.

• **نرخ اشتغال** نیز شاخص اصلی عملکرد اقتصادی به شمار می آید؛ نرخ بیکاری ایران از سال ۱۹۹۷ به پایین تر از ۱۰ درصد کاهش نیافته است. نرخ بیکاری در سال ۲۰۱۳ برابر با ۱۳ درصد بود که بین زنان، جوانان و ساکنان مناطق شهری بالاتر بود. این رقم با نرخ بیکاری ۹ درصدی ترکیه قابل مقایسه است و کمتر از نرخ بیکاری ۶ درصدی کشورهای با درآمد متوسط به بالا می باشد.^۱ همزمان، اشتغال نیز در ایران رو به رشد است که بیشتر جمعیت جوان را تحت شعاع قرار داده است. نرخ نیمه بیکاری در سال ۲۰۱۵ برابر با ۹/۲ درصد (۱۰ درصد برای مردان و ۴/۷ درصد برای زنان) برآورد می شود.^۲

پویایی اشتغال در هر بخش متفاوت است. در حال حاضر، فقط کمتر از ۵۰ درصد نیروی کار یا ۱۱ میلیون ایرانی در بخش های خدمات مبتنی بر نیروی کار از جمله خرده فروشی و خدمات مالی مشغول کار هستند.^۳ تقاضای کار در این بخش های خدماتی همزمان با افزایش رونق اقتصادی کشور افزایش خواهد یافت. به عنوان مثال در فاصله سال های ۱۹۹۶ و ۲۰۰۶، نرخ اشتغال مکزیک در بخش مصرفی آن به بیش از دو میلیون افزایش پیدا کرد.

در بخش تولید نظیر صنعت خودرو نیز ظرفیت اشتغال قابل توجهی وجود دارد. در این بخش حدود ۱۷ درصد نیروی کار و به عبارتی ۳/۵ میلیون نفر شاغل می باشند و برآورد می شود که تا سال ۲۰۳۵، یک میلیون کارگر اضافه شود.^۴ در گذشته بین سال های ۱۹۹۶ و ۲۰۱۰، یک میلیون شغل در بخش تولید کشور اضافه شده است. به طور کلی، چنان چه ایران بخواهد به سطح مشارکت نیروی کار و اشتغال ترکیه برسد،

---

^۱ شاخص های توسعه جهانی، بانک جهانی

^۲ مرکز آمار ایران، ۲۰۱۵ «افراد نیمه بیکار» به عنوان «افراد شاغلی تعریف می شوند که در محیط کار حضور دارند یا به طور موقتی غایب هستند و به دلایل اقتصادی از قبیل رکود کار، عدم یافتن شغلی که بتوانند ساعات بیشتری کار کنند یا فصل بیکاری کمتر از ۴۴ ساعت در طول هفته کار می کنند و این در حالی است که مایلند و آمادگی دارند ساعات بیشتری کار کنند».

^۳ داده های مربوط به استخدام برگرفته از سازمان بین المللی کار

^۴ فرض بر این است که ایران به سطح مشابه سهام استخدام در بخش تولید در ترکیه در سال ۲۰۰۸ برسد؛ داده های مربوط به استخدام از سازمان بین المللی کار.

باید سه میلیون شغل دیگر به اقتصاد اضافه کند.

• رشد بهره‌وری حدود نیمی از رشد تولید ناخالص داخلی جهانی را در طول ۵۰ سال گذشته محیا

ساخته و نیم دیگر نیز از افزایش استخدام ناشی از رشد سریع جمعیت حاصل شده است.^۱ ایران شاهد افزایش ناگهانی بهره‌وری مانند تعداد زیادی از اقتصادهای دیگر نبوده است. در سال‌های بین ۱۹۸۰ و ۲۰۱۲، میانگین رشد سالانه بهره‌وری نیروی کار در ایران فقط ۰/۴ درصد بود، در حالی که این رقم در چین، هند و ترکیه به ترتیب برابر با ۷ درصد، ۴ درصد و ۳ درصد بود.^۲ اخیراً در دهه بین ۲۰۰۱ و ۲۰۱۱، رشد بهره‌وری بر حسب تولید ناخالص داخلی ایران به ازای هر کارمند به ۲/۴ درصد افزایش پیدا کرده است که تا حدودی متأثر از افزایش قیمت نفت و گاز می‌باشد. با این وجود، رشد بهره‌وری در مقایسه با نرخ ۴/۱ درصدی کشورهای بریکس بسیار پایین‌تر می‌باشد. ایران می‌تواند از این مسأله به عنوان فرصتی جهت ارتقای خود به سطح کشورهای با درآمد متوسط به بالا و کشورهای با درآمد بالا استفاده کند.^۳

در سطح کلی، در صورت افزایش تولید ناخالص داخلی ایران به ازای هر کارمند به بیش از ۱۰۰ درصد از سطح آن در سال ۲۰۱۴ یعنی حدود ۱۸۰۰۰ دلار، این کشور می‌تواند شکاف فعلی با کشورهایایی نظیر نیوزیلند و اسلوانی را پر کند. سایر کشورها نیز با میزان مشابه تولید ناخالص داخلی ایران موفق به بهبود وضعیت خود شده‌اند. به عنوان مثال کره جنوبی در فاصله سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۸۸ و جمهوری اسلواکی در سال‌های بین ۲۰۱۲-۱۹۹۶ موفق به افزایش این شاخص داخلی خود شده‌اند. ایران با

^۱ رشد جهانی: بهره‌وری قادر به صرفه‌جویی در زمان در جهان مسن می‌باشد؟، مؤسسه جهانی مکنزی، ژانویه ۲۰۱۵.

^۲ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی. رشد بهره‌وری بر اساس تغییر تولید ناخالص داخلی به ازای هر فرد شاغل (بر مبنای برابری قدرت خرید به ارز ثابت دلار آمریکا در سال ۱۹۹۰) محاسبه می‌شود.

^۳ مطابق بانک جهانی، کشورها به چهار گروه کشورهای با درآمد پایین، درآمد متوسط به پایین، درآمد متوسط به بالا و کشورهای با درآمد بالا طبقه‌بندی می‌شوند. اقتصادهای نوظهور گروه ۲۰ شامل مالزی، مکزیک، آفریقای جنوبی، ترکیه و ایران در گروه کشورهای با درآمد متوسط به بالا قرار می‌گیرند.

افزایش صادرات منابع که موجب افزایش تولید ناخالص داخلی به ازای هر کارمند به ویژه طی چند سال آینده می‌شود، می‌تواند این هدف را به راحتی محقق نماید.^۱

تجربه نشان می‌دهد که با توجه به تفاوت قابل توجه رشد بهره‌وری در هر بخش، به راحتی نمی‌توان درباره رشد بهره‌وری کلی نتیجه‌گیری کرد. به عنوان مثال، در بخش تولید، تولید ناخالص داخلی در اثر بهبود بهره‌وری افزایش قابل توجهی می‌یابد. در حال حاضر، برخی از تجهیزات تولیدی ایران کهنه و بلااستفاده است و میزان بهره‌وری حدود دو سوم بهره‌وری به اصطلاح ۱۱ کشور بعدی است.^۲ به منظور افزایش بهره‌وری ایران به سطح ۱۰ کشور دیگر در این گروه، بهره‌وری آن باید سالانه به ۲/۷ درصد رشد یابد. علاوه بر ایجاد یک میلیون شغل دیگر در این بخش تا سال ۲۰۳۵، افزایش بهره‌وری باعث افزودن ۸۰ میلیارد دلار به تولید ناخالص داخلی می‌شود.^۳ بخش تولید کره جنوبی در سال ۱۹۹۰ تقریباً دارای ارزش فعلی بخش تولید ایران بر حسب دلار واقعی بود که طی ۲۰ سال توانست بازده تولید خود را بیش از سه برابر افزایش دهد.^۴

سرمایه‌گذاری و تجارت عمده‌فروشی و خرده‌فروشی از جمله بخش‌های نویدبخش به شمار می‌آیند. بخش خرده‌فروشی در صورت استفاده از انواع مدرن خرده‌فروشی و فناوری دیجیتال بهره‌وری قابل توجهی را در بر خواهد داشت. در صورت رشد سالانه ۲/۳ درصدی بخش سرمایه‌گذاری، بهره‌وری این بخش به سطح بهره‌وری فعلی ۱۱ کشور بعدی خواهد رسید. این امر همزمان با مدرن‌سازی و ارتقای عملیات بانک‌ها موجب افزایش تولید ناخالص داخلی به بیش از ۷۰ میلیارد دلار تا سال ۲۰۳۵ می‌شود. افزایش بهره‌وری فقط از نظر تولید ناخالص داخلی مهم نیست، بلکه به رشد

**تقریباً ۳
تریلیون دلار
سرمایه‌گذاری
باید در ایران
طی ۲۰ سال
آینده صورت
گیرد.**

^۱ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی

^۲ بنگلادش، مصر، اندونزی، مکزیک، نیجریه، پاکستان، فیلیپین، ترکیه، کره جنوبی، ویتنام و ایران جزء ۱۱ کشور بعدی هستند و به عنوان موج بعدی اقتصادهای نوظهوری طبقه بندی شده‌اند که قادر به جذب سرمایه‌گذاران هستند.

^۳ Jim O' Neill, " The N-11: More than an acronym," in BRICs and Beyond, Goldman Sachs, April 2007.

^۴ بر حسب نرخ ارز واقعی در سال ۲۰۳۵.

^۴ چنانچه بر اساس ارزش افزوده ناخالص محاسبه شده است؛ داده‌ها برگرفته از خدمات صنعت جهانی IHS می‌باشد.

دستمزد واقعی نیز کمک کرده و از این رو موجب افزایش استاندارد زندگی شهروندان ایرانی می‌شود.

- **سرمایه‌گذاری** در مقیاس بزرگ لازمه رشد سریع اقتصاد ایران می‌باشد. ارتقای زیرساخت شهری، صنعتی و دیجیتال و همچنین ارتقای بخش‌های تولید، نفت و گاز و بخش‌های مصرفی کشور مستلزم سرمایه‌گذاری زیادی است. تحقیق قبلی مؤسسه جهانی مکنزی حاکی از ارتباط تجربی قوی بین نرخ سرمایه‌گذاری کشور و رشد آن می‌باشد و همچنین نشان می‌دهد که در بیشتر کشورها، هر یک درصد رشد تولید ناخالص داخلی مستلزم سرمایه‌گذاری ۲/۵ درصدی در تولید ناخالص داخلی است.^۱ بر اساس این قاعده کلی می‌توان گفت به منظور رشد ۱/۴ تریلیون دلاری اقتصاد ایران بر اساس شرایط نرخ ارز واقعی پیش‌بینی شده تا سال ۲۰۳۵، تولید ناخالص داخلی کشور باید سالانه ۵ درصد در شرایط واقعی رشد یابد و از این رو طی ۲۰ سال آینده باید در مجموع حدود ۳ تریلیون دلار یا به طور متوسط ۱۵۰ میلیارد دلار در سال سرمایه‌گذاری شود. این رقم بر اساس روش برآورد بالا به پایین بیان شده و رقم واقعی می‌تواند بسیار بیشتر از این باشد.

بخشی از این سرمایه‌گذاری از طریق سیستم مالی داخلی و با استفاده از پس‌انداز داخلی جهت سرمایه‌گذاری سازنده صورت می‌گیرد. با وجود تورم بالا، ایران از یکی از بالاترین نرخ پس‌انداز در جهان برخوردار است و در فاصله سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۹، حدود ۳۲ درصد تولید ناخالص داخلی به طور سالانه سرمایه‌گذاری شده بود که به اندازه قابل توجهی بیش از میانگین جهانی ۲۲ درصدی است. البته برخی از سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته بی‌نتیجه بوده و بر رشد اقتصادی تأثیری نداشته‌اند.

---

^۱ این مسأله "قانون ۲.۵" نامیده می‌شود و "نسبت سرمایه به بازده"، نسبت موجودی‌های سرمایه‌ای فیزیکی به تولید ناخالص داخلی کشور نقطه شروع آن محسوب می‌شود. در بیشتر کشورها این نسبت بین ۲ و ۳ هست. به منظور تثبیت نسبت سرمایه-بازده به ارزش ۲۵۰ درصد، ۵/۲ درصد سرمایه‌گذاری دیگر باید به ازای هر ۱ درصد تولید ناخالص داخلی صورت گیرد. این امر نشان می‌دهد کشورهایی که رشد سریع‌تری داشته‌اند نیز همانند شرکت در حال رشدی که به سرمایه‌گذاری بیشتری نیاز دارد، باید به میزان بیشتری سرمایه‌گذاری کنند. علاوه بر سرمایه‌گذاری جهت رشد، کشورها نیز مانند شرکت‌ها باید موجودی سرمایه فعلی خود را همزمان با کاهش ارزش آن حفظ کنند. برای کسب اطلاعات بیشتر به مقاله زیر رجوع شود:

Farewell to cheap capital? The implication of long-term shifts in saving and investment, مؤسسه جهانی

مکنزی، دسامبر ۲۰۱۱

پروژه‌های سرمایه‌گذاری ناتمام، زیرساخت و کارخانجات بلااستفاده و همچنین پروژه‌های دولتی بدون بازده اقتصادی مشخص باعث شده‌اند که سرمایه‌گذاری در کشور سود پایینی در بر داشته باشد. این امر نشان می‌دهد که علاوه بر جذب سرمایه موردنیاز، ایران باید به طور مؤثرتری نسبت به تخصیص منابع اقدام کند.

بخش عمده سرمایه‌گذاری‌ها در آینده توسط سرمایه‌گذاران خارجی صورت می‌گیرد. تحقیق حاضر نشان می‌دهد که به طور کلی ایران می‌تواند در این فاصله زمانی حداقل ۱ تریلیون دلار سرمایه‌گذاری از منابع خارجی تأمین کند که برخی از آنها در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی صورت می‌گیرد. (به بخش "سرمایه‌گذاری در ایران" رجوع شود). ایران همچنین به طور بالقوه می‌تواند از بازار سرمایه بین‌المللی جهت سرمایه‌گذاری بهره‌برداری کند، هر چند این امر مستلزم تثبیت بیشتر محیط اقتصاد کلان و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران از طریق اصلاحات اقتصادی است. در حال حاضر، ایران به دلیل تحریم‌ها فاقد رتبه‌بندی اعتبار بین‌المللی است که عنصر مهمی جهت بهره‌وری از بازارهای بین‌المللی محسوب می‌شود.

• **افزایش ارزش پول** همزمان با رشد صادرات ایران و افزایش درآمد داخلی، نرخ واقعی ریال ایران در طول زمان افزایش پیدا می‌کند. در سال ۲۰۱۴، نرخ ارز رسمی و نرخ اسمی ریال حدود ۲۶۰۰۰ به ازای هر دلار بود که تقریباً ۷۰ درصد پایین‌تر از نرخ برابری قدرت خرید حدود ۸۵۰۰ به ازای هر دلار بود. با توجه به تجربه سایر کشورها، انتظار می‌رود که این فاصله کاهش یابد و به روند افزایش ارزش سالانه حدود ۱ درصدی در درازمدت منجر شود.^۱

---

^۱ با استفاده از نرخ ارز واقعی به جای نرخ ارز بازار یا برابری قدرت خرید می‌توان به بهترین نحو ارزش دلاری موردنظر درآمد حاصله برحسب ارز داخلی را برآورد کرد. جهان شهری: تعیین قدرت اقتصادی شهرها، مؤسسه جهانی مکنزی، مارچ ۲۰۱۱. برای مباحث نظری به منابع زیر رجوع شود:

Paul A. Samuelson, "Theoretical notes on trade problems", Review of Economics and Statistics, Volume 46, number 2, May 1964; and Bela Balassa, "The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal, "Journal of Political Economy, volume 72, number 6, December 1964.

در صورت بهره‌گیری از هر ۷ محرک اقتصادی مذکور، تولید ناخالص داخلی ایران ۱ تریلیون دلار افزایش پیدا خواهد کرد. به‌عنوان مثال، چنانچه همانند کشورهای کره جنوبی، نیجریه و پرو بین سال‌های ۱۹۹۲ و ۲۰۱۲، نرخ رشد سالانه بهره‌وری ایران به ۳ تا ۴ درصد برسد و همچنین در صورت افزایش مشارکت نیروی کار به ۴۹ درصد و کاهش بیکاری به ۹ درصد (در راستای عملکرد فعلی ترکیه)، هر دو عامل افزایش بهره‌وری و افزایش مشارکت نیروی کار باعث رشد سالانه حدود ۵ درصدی تولید ناخالص داخلی واقعی تا سال ۲۰۳۵ خواهند شد. چنین رشد واقعی درآمد داخلی موجب افزایش ارزش ارز خواهد شد و در نتیجه این امر، تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۳۵ حدود ۱/۴ تریلیون دلار و یا سرانه تولید ناخالص داخلی آن حدود ۱۵۰۰۰ دلار بر حسب نرخ ارز واقعی پیش‌بینی شده خواهد شد. به‌علاوه، ۸ میلیون شغل جدید ایجاد خواهد شد.

به‌طور کلی، افزودن یک تریلیون دلار به تولید ناخالص داخلی به منزله رشد سالانه ۶ درصدی ارزش اقتصاد می‌باشد. در برنامه پنج ساله دولت هدف مبنی بر رشد ۸ درصدی تصریح شده است. البته ما درباره نرخ رشد طی ۲۰ سال صحبت می‌کنیم و نرخ رشد واقعی در هر سال نوسان پیدا خواهد کرد. به‌عنوان مثال، در ابتدا که رفع تحریم‌ها امکان بهره‌برداری از ظرفیت بالقوه و احیای اقتصادی را فراهم می‌آورند، نرخ رشد واقعی بالاتر خواهد بود و در درازمدت، رشد به اندازه قابل توجهی منوط به تغییرات ساختاری و سایر اصلاحات صورت گرفته در عملکرد اقتصاد می‌باشد.

***

ایران قابلیت افزودن یک تریلیون دلار به اقتصاد جهانی تا سال ۲۰۳۵ و همچنین ایجاد هشت میلیون شغل جدید در داخل کشور را داراست. تحقق این ظرفیت مستلزم ایجاد اصلاحات قابل توجه -البته نه غیرممکن- در عملکرد اقتصاد ایران از جمله تسریع قابل توجه رشد بهره‌وری و افزایش نرخ مشارکت نیروی کار همراه با جریان گسترده سرمایه‌گذاری مؤثر می‌باشد. اگرچه وظیفه خطیری است، ولی

کره جنوبی، مالزی و برخی از کشورهای اروپای شرقی با بکارگیری روش‌های تقویت مستمر و قوی، تولید ناخالص داخلی خود در طول سال‌ها افزایش داده‌اند. بهره‌برداری از این ظرفیت در ایران مستلزم اصلاحات قابل توجه جهت جذب سرمایه‌گذاری مناسب، افزایش رقابت‌طلبی و بازده بازار محصول و گسترش پویایی بازار کار است. در فصل بعد به‌طور مفصل به این چالش‌ها و همچنین انواع راه‌حل‌های مورد نظر برای ایران پرداخته می‌شود.

The Tabiat Bridge, which connects two public parks in Tehran, has won several international architecture awards.
Credit: www.toiran.com

بر خلاف تمامی تردیدهایی که در مورد ایران وجود دارد، فرصت‌های شگفت‌انگیزی برای شرکت‌های بین‌المللی در این کشور فراهم است. ایران به عنوان بازار مصرفی بزرگ و بکر زمانی محل حضور برندهای قوی جهانی بوده است. به علاوه ایران از مبنای تولیدی متنوع، نیروی کار ماهر و قابلیت تبدیل شدن به قطب منطقه‌ای برخوردار است. هیئت‌های اقتصادی بین‌المللی کشورهایی چون فرانسه، آلمان، ایتالیا، اسپانیا و بریتانیا پس از لغو تحریم‌ها به منظور شناسایی فرصت‌های کاری در ایران از تهران بازدید کرده‌اند. ولادیمیر پوتین نیز به همراه هیئت روسی در ماه نوامبر سال ۲۰۱۵ به تهران سفر نمود.

ایران از حضور کشورهای خارجی استقبال می‌کند. دولت به طور ویژه بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان یکی از ۳۱ اولویت اقتصادی مورد نظر در برنامه ششم توسعه ۵ ساله (۲۰۲۱-۲۰۱۶) تأکید دارد. در این راستا دولت اعلام نمود که روند دریافت ویزا برای مدیران خارجی را آسان‌تر خواهد کرد.

از دیدگاه دولت ایران، کیفیت و کمیت سرمایه‌گذاری خارجی از اهمیت یکسانی برخوردار است. این کشور قادر به انجام برخی سرمایه‌گذاری‌ها به شکل بومی می‌باشد ولی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که تسهیل‌کننده انتقال فناوری است و موجب بهبود مدیریت و مهارت‌های سازمانی به علاوه افزایش تحقیق و توسعه می‌شود نیز استقبال خواهد کرد.

به دلیل جدایی طولانی مدت ایران از زنجیره‌های ارزش بازارهای جهانی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نقش کلیدی در کمک به ارتباط مجدد آن با تجارت جهانی و ایجاد فرصت‌های صادرات و واردات در این کشور ایفا می‌کند. به طور کلی، مزایای مذکور امکان رشد اقتصادی، کاهش شکاف بهره‌وری با سایر کشورها و افزایش تعداد شغل‌های ثابت و با درآمد بهتر را در ایران فراهم می‌آورند.

میزان فعلی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برابر با ۴۳ میلیارد دلار است که نسبت به تولید ناخالص داخلی و همچنین در مقایسه با دیگر اقتصادهای

نوظهور، رقم پایینی است و کمتر از ۱۱ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را در بر می گیرد. در مقایسه، سهم سرمایه گذاری مستقیم خارجی از تولید ناخالص داخلی بازارهای نوظهور کشورهای گروه ۲۰ به طور میانگین برابر با ۲۷ درصد است. سهم سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ترکیه چهار برابر ایران، یعنی ۱۷۰ میلیارد دلار می باشد. سهم سرمایه گذاری مستقیم خارجی مکزیك در سال ۲۰۱۴ تقریباً ۳۰۰ میلیارد دلار بیشتر از ایران بود^۱. شرایط سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران به واسطه تحریم ها دشوار شده است، اما حتی قبل از اعمال تحریم ها نیز سرمایه گذاری مستقیم خارجی در این کشور بر تعداد محدودی از پروژه های سرمایه بر متمرکز بود که شغل زیادی را ایجاد نمی کرد و انتقال فناوری را نیز محدود کرده بود. ایران به منظور استفاده بهتر از منابع طبیعی خود به سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیاز دارد و همچنین نیازمند تنوع بخشی به سرمایه گذاری مستقیم خارجی در بخش های مبتنی بر نیروی کار و خدمات و

بخش های مصرفی همچون تولید و خرده فروشی است. همچنین، این کشور به منظور بهبود کیفیت و ارزش محصولات موجود در کشور، از حضور شرکت های خارجی در بازارهای داخلی خود استقبال می کند.

نفت، گاز و صنایع وابسته همچون پتروشیمی و بخش های حوزه انرژی ایران بسیار مورد توجه شرکت های بین المللی قرار گرفته اند. همچنین در بخش مواد معدنی و مواد اولیه که ایران دارای ذخایر قابل توجهی است نیز فرصت های متعددی مشاهده می شود. به طور کلی، شرکت های بین المللی می توانند از زیرساخت صنعتی و نیروی کار تحصیل کرده ایران بهره مند شوند. به عنوان مثال بازسازی بعضی از کارخانه های خودروسازی و نوسازی تأسیسات آنها، بهبود بازده انرژی و افزایش ظرفیت استفاده باعث افزایش قابل توجه بهره وری در این کشور می شود. بهره برداری از استعداد های مهندسی ایران جهت ارائه خدمات فنی رقابتی که باعث رشد نوآوری و اتخاذ فناوری در بخش هایی چون

^۱ کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (UNCTAD)؛ برگه های اطلاعاتی کشور.

لجستیک می شوند، مثالی دیگر در این زمینه به شمار می آید.

بیش از ۳ میلیون نفر ایرانی از جمله سرمایه گذاران خارجی علاقمند به شمار می آیند که بسیاری از آن‌ها پزشکان و افراد موفق، ثروتمند و بانفوذی هستند که در صورت بازگشت برای سرمایه گذاری در میهن خود می توانند تخصص و سرمایه خود را به کشور به ارمغان آورند. ایران با توجه به اندازه بازار و قدرت خرید شهروندان خود بازاری بالقوه جذاب برای شرکت‌های بین‌المللی کالا و خدمات مصرفی است.

از سال ۲۰۰۲ همزمان با تصویب قانون حمایت و ارتقای سرمایه گذاری خارجی، ایران از سرمایه گذاران خارجی حمایت کرده و به عنوان مثال انواع سرمایه گذاری را یکسان تلقی کرده و امکان انتقال منابع مالی و سود سهام و برخی ضمانت‌های قانونی را فراهم آورده است. همچنین شرکت‌های خارجی به جز برخی موارد استثناء، قادر به مالکیت ۱۰۰ درصد شرکت‌های ایرانی هستند. اخیراً دولت به دنبال تسهیل مشارکت‌های سرمایه گذاری مشترک می‌باشد. دولت ایران می‌تواند با ایجاد محیط تجاری

و قوانین شفاف و پایدار نظارتی موجب ترغیب بیشتر سرمایه گذاری مستقیم خارجی شود (در فصل بعد این موضوع شرح داده می‌شود). همچنین دولت می‌تواند با ارائه شرایط ویژه برای مشارکت سرمایه گذاران خارجی در مزایده‌ها و اختصاص تعداد بیشتری از مزایده‌ها به آن‌ها از سرمایه گذاری خارجی حمایت کند.

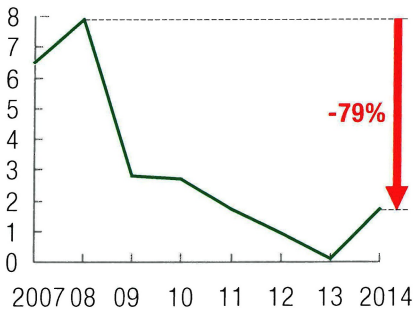
در حال حاضر دولت چندین مناطق آزاد تجاری ایجاد کرده است. گسترش روابط اقتصادی و تجاری به خصوص با کشورهای جنوب غرب آسیا با هدف تبدیل شدن به قطب تجارت و ترانزیت از جمله اولویت‌های کلی مطرح شده در برنامه پنج ساله توسعه به شمار می‌آید. از قرن‌ها قبل ایران نقطه ارتباطی شرق به غرب از طریق جاده ابریشم بوده است و به نظر می‌رسد مایل به احیای این نقش با کمک شرکت‌های خارجی است.

بررسی فرصت‌های موجود در ایران

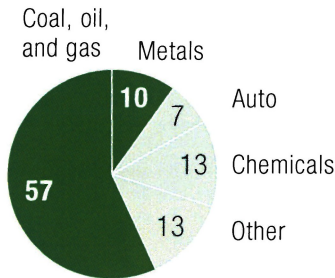
بخش عمده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران تاکنون به صنایع استخراجی اختصاص داشته است.

سهام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران نسبتاً کم است.

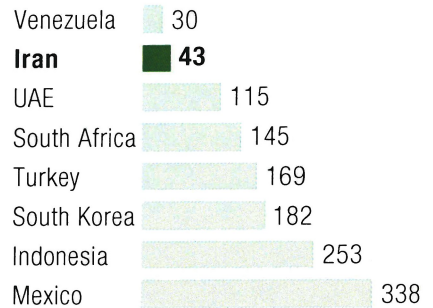
FDI inflow to Iran
\$ billion

\$43 billion in FDI stock in 2014
%

FDI stock
\$ billion

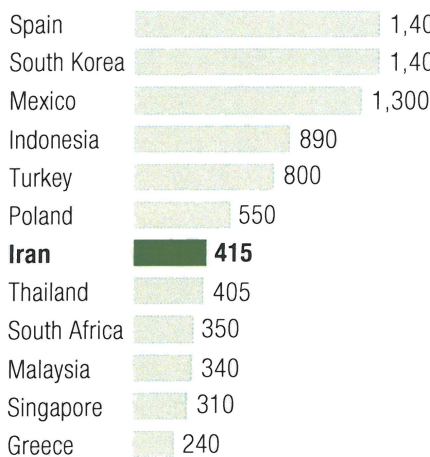
۸ شهر ایران دارای بیش از یک میلیون جمعیت هستند

تولید ناخالص داخلی و سرانه تولید

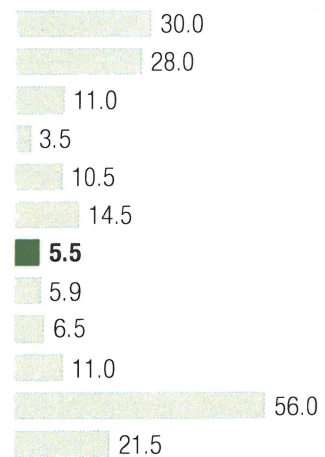
ناخالص داخلی ایران

Nominal GDP, 2014
\$ billion

Nominal GDP per capita, 2014
\$ thousand

کم‌ترین

هزینه‌های

عملیاتی میدان
نفت و گاز در

جهان

۲/۵٪ تولید

جهانی

پتروشیمی

۹ برند داخلی

از ۱۰ برند

مصرفی برتر

بر حسب

درآمد

درآمد بالغ بر

۲۰۰۰۰ دلار

۴۵٪ خانوارها

بزرگترین

بازار خودرو

در خاورمیانه

افزایش دو

برابری نفوذ

اینترنت در

فاصله سال‌های

۲۰۱۱-۲۰۱۴

دسترسی

حدود ۵۰٪

خانوارها به

کامپیوتر

تولید داخلی

۹۰٪

محصولات

دارویی

صادرکننده

خالص برق

۱۹ میراث

جهانی

یونسکو

The Azadi Tower is a Tehran landmark
© Getty Images

۳- چالش‌ها و برنامه‌ای برای سال ۲۰۳۵

اگر چنانچه در فصل قبل گفته شد، ایران در پی تحقق رشد پایدار، افزودن ۸ میلیون شغل جدید و افزایش ۱ تریلیون دلار به تولید ناخالص داخلی جهانی می‌باشد، بایستی چالش‌های کلیدی که فراتر از تحریم‌های بین‌المللی هستند را برطرف کند. ایران می‌بایست از همه دارایی‌های خود نه تنها نفت، گاز و ذخایر معدنی، بلکه بافت متنوع شهری، سرمایه انسانی با کیفیت و کارآفرینان پویا استفاده ارزشمندتری نماید. این سرمایه‌های بالقوه برای ایران و همچنین کسب و کار جهانی و به طور کلی برای اقتصاد جهان یک فرصت بزرگ است.

برای درک این فرصت، ایران نیازمند اقتصادی پویا در جذب سرمایه‌گذاری خارجی، فناوری و مدیریت مدرن است. همچنین ایران نیازمند نظام مالی کارآمدی است که به طور مؤثر بتواند اندوخته‌هایش را جذب سرمایه‌گذاری سازنده، بازار کار منعطف و ماهرتر و محیط کسب و کار حامی رقابت پویا و کارآفرینی سازد. زیرساخت‌های شهری، حمل و نقل و ارتباطات ایران بایستی ارتقا داده شوند و همچنین شفافیت، حاکمیت قانون، حاکمیت شرکتی و فعالیت‌های کسب و کار نیز بهبود یابند.

تمامی تغییرات یادشده باید در ساختار مطلوب‌تر اقتصاد کلان همراه با تورم قابل مدیریت، نرخ ثابت ارز و سیاست مالی پایدار و متعهدانه صورت گیرد. برنامه‌ریزی و اجرای این اصلاحات و گذار به سوی یک اقتصاد مولد و مدرن مستلزم گذشت زمان و مشارکت کامل دولت و بخش خصوصی در ایران و در عرصه بین‌المللی است.

گذار به سوی اقتصاد مولد مستلزم گذشت زمان و مشارکت میان بخش خصوصی و دولتی در ایران و خارج از کشور است.

دیدگاه دولت درباره بسیاری از این اهداف در برنامه ششم توسعه بیان شده است. در این برنامه ۳۱ اولویت اقتصادی تعیین شده است که موارد متعددی را با هدف تحقق رشد سالانه ۸ درصدی تولید ناخالص داخلی تحت پوشش قرار می‌دهد. برخی از اولویت‌ها در حوزه انرژی بوده و شامل روزآمد کردن صنعت نفت و گاز و توسعه بیشتر مهارت‌های داخلی در فعالیتهای بالادستی و پایین دستی، کاهش شدت انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در اقتصاد است. دیگر اولویت‌ها شامل ارتقای مدیریت اقتصاد کلان، افزایش اندازه و استقلال صندوق توسعه ملی و تقویت نظام مالی است. سرمایه‌گذاری خارجی نیز به عنوان عامل بهبود کلی محیط کسب و کار و ساختار بازار رقابتی از جمله این اولویت‌ها محسوب می‌شود. در حال حاضر، دولت در برخی از حوزه‌های یاد شده، تغییراتی را ایجاد کرده است ولی هنوز اقدامات زیادی برای اجرای جزئیات و کلیات برنامه باید صورت گیرد.^۱

این فصل بر ۴ حوزه اقتصاد ایران متمرکز است که از نظر ما بزرگ‌ترین و مهم‌ترین چالش‌های موجود برای رشد آتی آن به شمار می‌آیند. ایجاد شرایط پایدار در اقتصاد کلان نقطه عطف مهمی است. ایجاد محیط نظارتی و تجاری جذاب، اصلاح بازار کار جهت افزایش اشتغال و بهره‌وری و بازسازی بخش مالی جهت تضمین ثمربخشی آن در رشد اقتصادی از دیگر موارد به شمار می‌آیند.

ایجاد شرایط پایدار در اقتصاد کلان

ایجاد یک محیط پایدار برای اقتصاد کلان کشور با حمایت مؤسسات معتبر لازمه جذب سرمایه‌گذاری و افزایش صادرات، افزایش مصرف داخلی، افزایش اشتغال و بهبود استانداردهای زندگی طی ۲۰ سال آینده است.

در سال‌های گذشته، ایران به دلیل عدم پایداری دچار انقباض اقتصادی شده بود. نوسانات بسیاری در رشد تولید ناخالص داخلی از منفی ۷ درصد در سال ۲۰۱۲ تا مثبت ۴ درصد در سال ۲۰۱۴ مشاهده شده است که البته بخش‌های غیرنفتی و گازی نوسانات کمتری داشته‌اند. بیکاری از سال ۱۹۹۷ به بیش از ۱۰ درصد

---

^۱ "رشد سالانه ۸ درصدی، برنامه ششم توسعه"، فایننشال تریبون، ۲ ژوئای، ۲۰۱۵

رسیده است، نرخ ارز دستخوش کاهش و تنزل بسیار شد و در ژوئن سال ۲۰۱۳ تورم به ۴۵ درصد رسید.^۱ عملکرد دولت و بانک مرکزی هم در آن زمان این روند را تشدید نمود: به عنوان مثال بین سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳ نرخ بهره تعیین شده توسط بانک ها (که توسط بانک مرکزی تأیید شد) بسیار پایین بود. این موضوع مانع مهار تورم و تخصیص منابع ناکافی در اقتصاد ایران شد.

نرخ ارز غیر رسمی در آن زمان بیش از ۲ برابر نرخ رسمی بود که موجب افزایش ریسک نرخ ارز شد. به علاوه برخی از اقدامات انجام شده در راستای بهبود شرایط مالی هم نتایج موردنظر را در برنداشت. به عنوان مثال، در دسامبر سال ۲۰۱۰ حذف برخی از یارانه ها مانند یارانه انرژی که به عنوان اصلاحات ضروری برای تضمین پایداری مالی در بلندمدت صورت گرفت، در کوتاه مدت منجر به افزایش تورم شد.

اخیراً دولت و بانک مرکزی موفق به کاهش مستمر تورم منطقه به منطقه به ۱۰ درصد تا پایان سال ۲۰۱۵ شده اند.^۲ همچنین دولت ضمن مدیریت نرخ ارز، کسری بودجه دولت را حدود ۱ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۴ نگه داشته است. البته پیش بینی شده است که کسری بودجه به کمتر از ۳ درصد در سال ۲۰۱۵ علیرغم کاهش شدید قیمت نفت در همین سال برسد.^۳

با وجود چالش های موجود در ایران، دولت در راستای مدیریت اقتصاد کلان خود برای دستیابی به رشد و پایداری طولانی مدت اقدامات متعددی انجام داده است. مدیریت اقتصاد کلان دارای اثر تعادلی است: از یک طرف ارائه برخی محرک های پولی یا مالی برای سرعت بخشی به رشد واقعی می تواند به اقتصاد کمک کند و از طرف دیگر، سیاست های کلان باید مانع افزایش تورم، شکل گیری انتظارات یا تعادلات ناپایدار شوند. حفظ نرخ ارز پایدار در تسهیل تجارت و سرمایه گذاری و همچنین اجتناب از افزایش

^۱ داده های مربوط به درآمد ناخالص داخلی و بیکاری برگرفته از چشم انداز اقتصادی جهان، صندوق بین المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵؛ داده های تورم برگرفته از چشم انداز اقتصاد منطقه ای: منطقه خاورمیانه و آسیای مرکزی، صندوق بین المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵

^۲ شاخص ماهانه قیمت مصرفی، مرکز آمار ایران، دسامبر ۲۰۱۵

^۳ دورنمای اقتصادی جهان، صندوق بین المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵

سریع ارزش ریال که بر رقابت‌پذیری تأثیر منفی دارد، عنصری حیاتی به شمار می‌آید.

سه عنصر کلیدی برای حفظ این تعادل عبارتند از: سیاست مالی متمرکز بر رشد واقعی، سیاست پولی مبنی بر حفظ ثبات قیمت‌ها و مؤسسات شفاف و معتبر.

سیاست مالی متمرکز بر رشد واقعی

از سال ۲۰۱۴ همزمان با سقوط قیمت نفت، سیاست مالی نسبتاً محتاطانه‌ای توسط دولت ایران اتخاذ شده است. در سیاست مالی ایران باید تعادل درآمدها بین منابع نفتی و غیرنفتی و چگونگی بهترین استفاده از درآمدهای نفتی برای رشد اقتصاد مولد و محافظت در برابر شوک‌های آتی (به بخش مدیریت درآمدهای نفت و گاز مراجعه شود) به علاوه مخارج و نحوه استفاده مؤثرتر از آن‌ها مورد توجه قرار گیرد.

مدیریت درآمد نفت و گاز

ایران باید ضمن آمادگی خود برای افزایش احتمالی درآمد نفت و گاز پس از رفع تحریم‌های بین‌المللی، از تجربیات خود در مدیریت درآمدهای غیرمنتظره نیز بهره‌مند شود.

پس از افزایش شدید قیمت‌های نفت که از سال ۱۹۷۳ آغاز شد، اقتصاد ایران دچار ناپایداری شد و تا اواخر دهه ۸۰ این وضعیت ادامه یافت. پس از این دوره، کشور شاهد افزایش سرمایه‌گذاری و البته کاهش ذخایر ارزی و تعداد زیادی وام‌های کوتاه‌مدت بود. این امر نیز به نوبه خود موجب بحران توازن پرداخت‌ها در سال ۱۹۹۳ و کاهش شدید سرمایه‌گذاری گردید. از اوایل سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۲ حساب ذخیره ارزی توسط دولت مدیریت می‌شد که بخش عمده آن به جای اینکه در سرمایه‌گذاری سازنده مورد استفاده قرار گیرد، صرف وام‌های داخلی و یارانه‌ها می‌شد. این موضوع باعث آسیب‌پذیری اقتصاد در برابر شوک‌های خارجی، سقوط ارزش ریال در سال ۲۰۱۲، افزایش تورم و کاهش رشد تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری گردید.^۱

مطابق تحقیقات قبلی مؤسسه جهانی مکنزی، کشورهای دارای منابع غنی معمولاً با این نوع نوسانات مواجه

^۱ سید هادی اصفهانی، تجربه ایران با ثروت بادآورده نفت، University of Illinois at Urbana-Champaign، ۲۰۱۵، خلاصه اقتصادی سه ماهه خاورمیانه و شمال آفریقا، شماره ۵، بانک جهانی، جولای ۲۰۱۵. داده‌های رشد برگرفته از شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی

می‌شوند، به طوری که برخی از این کشورها به راحتی قادر به استفاده از ثروت‌های طبیعی خود جهت ایجاد رفاه بلندمدت برای ملت خود نیستند. از سال ۱۹۹۵، بیش از نیمی از این کشورها موفق به کسب میانگین نرخ رشد جهانی نشده‌اند. تعداد معدودی از آنها موفق به ایجاد رفاه کلی شده‌اند و فقط یک سوم آنها قادر به حفظ رشد فراتر از منابع خود شده‌اند.^۱

نمونه‌های موفق کشورهای همانند بوتسوانا و نروژ بیانگر اهمیت تشکیل مؤسسات و مدیریت بخش منابع، توسعه زیرساخت‌ها، تضمین سیاست مالی و رقابت‌پذیری قدرتمند، حمایت از ظرفیت داخلی، تصمیم‌گیری در مورد چگونگی مصرف عاقلانه منابع وسیع ثروت و تبدیل این ثروت به توسعه اقتصادی گسترده‌تر می‌باشند.

ایران با استناد به تجربه تاریخی خود و دیگر کشورها در حفظ درآمد حاصل از منابع باید همواره به دو نکته زیر توجه داشته باشد: لزوم کاهش وابستگی به درآمدهای نفت و گاز برای هزینه‌های جاری و اهمیت سرمایه‌گذاری دقیق درآمدهای مذکور.

دولت در حال حاضر اقدامات متعددی مبنی بر کاهش درآمدهای نفتی خود - به عنوان سهمی از کل درآمد بودجه‌ای - از طریق افزایش درآمدهای مالیاتی انجام داده است. همچنین دولت در راستای تقویت صندوق توسعه ملی خود، ۳۰ درصد از درآمدهای نفت و گاز را به این صندوق اختصاص داده است. صندوق مذکور یکی از ۳۱ اولویت تعیین شده در برنامه ششم توسعه دولت است. به علاوه، دولت به طور ویژه درصدد ایجاد روابط مستقل و برابر با بانک مرکزی ایران و بودجه دولتی است تا از صرف دارایی‌های صندوق جهت اهداف سیاسی و مالی کوتاه‌مدت جلوگیری نماید.^۲

به‌طور کلی با وجود شرایط چالش‌برانگیز در ایران، این کشور در حال حاضر از جایگاه مالی نسبتاً قوی با

^۱ Reverse the curse: Maximizing the potential of resource-driven economies, McKinsey Global Institute, December 2013.

^۲ "رشد سالانه ۸ درصدی، برنامه ششم توسعه"، فایننشال تریبون، ۲ ژولای، ۲۰۱۵

هزینه‌های نسبتاً پایین، بدهی کم و کسری جزئی برخوردار است. مطابق آمارهای صندوق بین‌المللی پول، هزینه‌های دولتی در ایران به طور متوسط ۱۹ درصد تولید ناخالص داخلی در فاصله سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۸ را در برمی‌گیرد که در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ به ترتیب به ۱۵ و ۱۶ درصد کاهش یافته است. این رقم بسیار کمتر از دیگر کشورهای منطقه خاورمیانه است (میانگین منطقه‌ای حدود ۳۰ درصد است).^۱ شایان ذکر است که آمار مربوط به بخش عمومی منظور نشده است و این در حالی است که ارزش اقتصادی نهادهای دولتی یا شبه‌دولتی بسیار بیشتر است.^۲

بدهی دولت برابر با ۱۶ درصد تولید ناخالص داخلی گزارش شده است. البته ممکن است این رقم کمتر از حد برآورد شده باشد. مطابق تعریف وزارت امور اقتصادی، بدهی دولت به مفهومی گسترده‌تر می‌تواند رقمی نزدیک به ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی باشد. رقم مذکور با نسبت بیش از ۵۰ درصدی بدهی دولت به تولید ناخالص داخلی در بسیاری از اقتصادهای پیشرفته قابل مقایسه است. با توجه به فقدان بازارهای اولیه و ثانویه کارآمد برای بدهی دولت، نهادهای دولتی کسری خود را به وسیله دریافت وام از بانک‌ها یا به تأخیر انداختن پرداخت خود به پیمانکاران جبران می‌کنند. در نتیجه این امر، منابع بانکی کمتری به اعطای وام به بخش خصوصی اختصاص داده می‌شود و این مسأله قدرت پیمانکاران دولتی برای تحقق تعهدات قانونی خود را تحت‌الشعاع قرار داده و بر کل اقتصاد نیز تأثیرگذار خواهد بود. دولت اخیراً اقداماتی مبنی بر مدیریت بدهی دولت و ایجاد بازار برای آن انجام داده است. در این راستا، در سپتامبر سال ۲۰۱۵ دولت برای اولین بار اسناد خزانه اسلامی قابل معامله را در بازار بورس تهران صادر نمود.

از لحاظ تراز کلی مالی ایران، کسری بودجه کشور به طور متوسط کمتر از ۲ درصد تولید ناخالص داخلی

^۱ چشم‌انداز اقتصاد منطقه‌ای: خاورمیانه و آسیای مرکزی، صندوق بین‌المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵، مقایسه اطلاعات ۲۲ کشور از خاورمیانه، شمال آفریقا، افغانستان و پاکستان (MENAP)

^۲ بنا بر اطلاعات بانک مرکزی ایران، سهم کل بخش دولتی از میانگین حدود ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی در دهه ۱۹۸۰ به بیش از ۶۰ درصد در سال ۲۰۰۴ رسیده است. حسین بازمحمدی و اکبر چشمی، اندازه دولت در اقتصاد ایرانی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آگوست ۲۰۰۷

در فاصله سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۱۳ بوده است.^۱ البته مقایسه کسری بودجه ایران با دیگر کشورهای تولیدکننده نفت حاکی از این واقعیت است که جایگاه مالی کنونی کشور به اندازه چند سال گذشته مطلوب نیست و فرصت‌های ذخیره و سرمایه‌گذاری زیادی از بین رفته است. میانگین کسری ایران برابر با ۰/۱ درصد از تولید ناخالص داخلی بین سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۱۲ بود و این در حالی است که سایر کشورهای صادرکننده نفت منطقه دارای میانگین مازاد ۵/۵ درصد بودند.^۲

در ارتباط با درآمد می‌توان گفت درصد درآمد از تولید ناخالص داخلی با نرخ بیش از ۲۰ درصدی کاهش قابل توجهی یافت و در سال ۲۰۱۴ به حدود ۱۴ درصد رسید.^۳ حدود ۴۳ درصد درآمد دولت ایران در سال ۲۰۱۳ از نفت به دست آمد و کاهش جهانی قیمت نفت و گاز همراه با افزایش تحریم باعث کاهش ۵۰ درصدی درآمد نفت دولت شد، به طوری که از ۵۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ به ۲۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ رسید.

افزایش صادرات نفت در دوره پساتحریم می‌تواند روند فعلی را معکوس نماید. البته عملکرد دولت در تأمین مخارج خود از درآمدهای غیرنفتی هم موفقیت‌آمیز بوده است. به عنوان مثال، مالیات بر ارزش افزوده به عنوان سهمی از تولید ناخالص داخلی از ۰/۸ درصد در سال ۲۰۱۲ به ۱/۵ درصد در سال ۲۰۱۴ افزایش یافت. همچنین برنامه‌هایی برای افزایش نرخ مالیات بر ارزش افزوده، کاهش معافیت مالیاتی و بهبود روش‌های وصول مالیاتی در آینده در نظر گرفته شده است.^۴

علاوه بر مبنای درآمدی جامع‌تر، ضروری است هزینه‌های دولت در حوزه‌هایی همچون آموزش، سلامت و زیرساخت‌ها متمرکز شود که بیشترین تأثیر را بر گسترش بلندمدت رشد و تولید دارند. همچنین یارانه‌ها می‌تواند به صورت مرحله به مرحله جهت بهبود اقتصاد و افزایش سطح درآمد خانواده‌ها حذف

^۱ چشم‌انداز اقتصاد منطقه‌ای: خاورمیانه و آسیای مرکزی، صندوق بین‌المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵، آمار و ارقام کسری بودجه ایران در مجموعه داده‌های مختلف، یکسان نیست.

^۲ همان

^۳ چشم‌انداز اقتصاد جهان، صندوق بین‌المللی پول، اکتبر ۲۰۱۵

^۴ اطلاعات مالیاتی از بررسی سالانه ۱۳۹۲ (۲۰۱۴/۲۰۱۳)، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

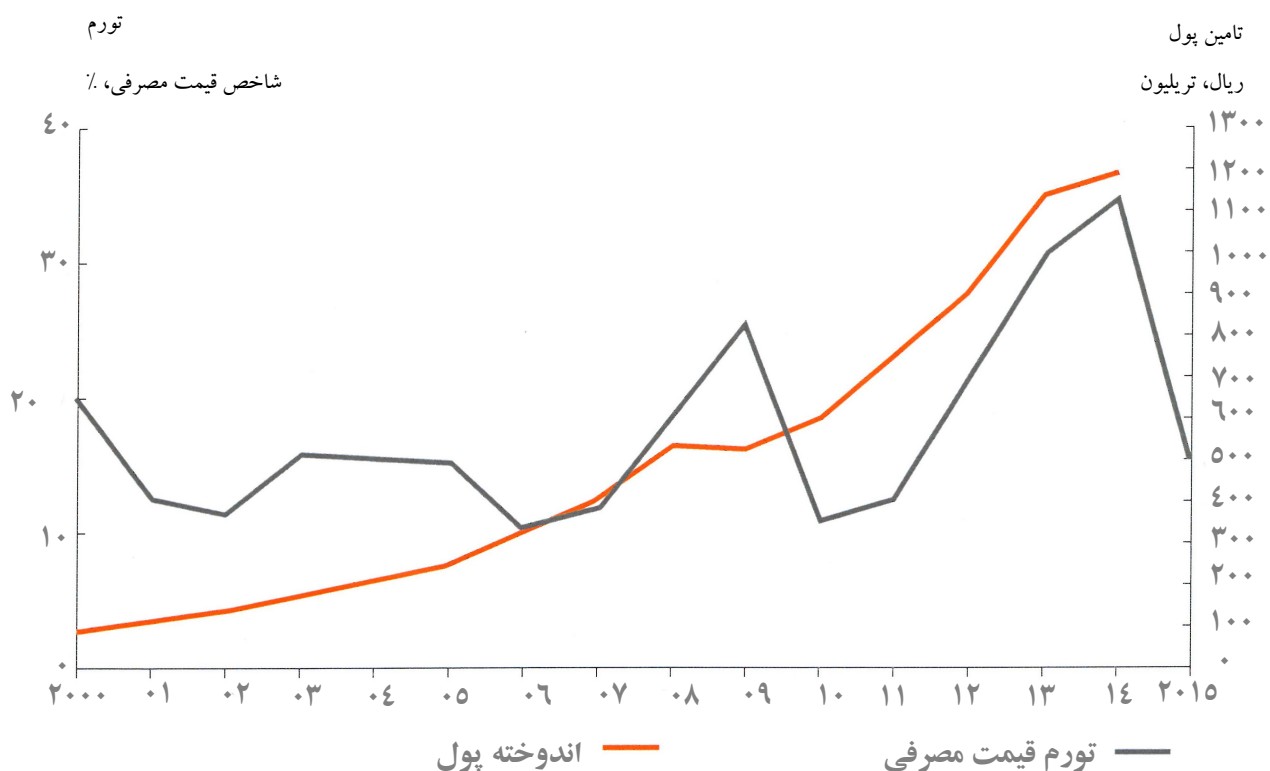
شود. اصلاح یارانه‌ها یکی از اولویت‌های برنامه ششم توسعه است که با اجرای سیاست‌های جایگزینی یارانه نقدی با یارانه کالایی و تأثیرگذاری تدریجی بر قیمت بازار می‌توان به این مهم دست یافت.

سیاست پولی مبنی بر تثبیت قیمت

پس از یک دوره بی‌ثباتی چشمگیر نظام پولی و اقتصادی توأم با تورم مصرفی فزاینده، دو برابر شدن عرضه پول و نرخ سود واقعی منفی (با میانگین ۱۱- درصد بین سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳) و انقباض ۲ ساله در میزان تولید ناخالص داخلی، ایران در صدد دستیابی به رشد مجدد است (نمایه ۸).

نمایه ۸

تورم بالا و متغیر، افزایش قابل توجه در اندوخته پولی

توجه: تاریخ محاسبه ماه مارس برابر با پایان سال ایرانی است. پول شاخص ارز، سپرده‌های در گردش و دیداری است - تورم به صورت میانگین نرخ سالانه محاسبه شده است

منبع: بانک مرکزی ایران

در سال‌های گذشته، اثرات منفی سیاست پولی بیش از حد تطبیقی کشور با اجرای دو سیاست زیر تشدید شد: سیاست "گذار" قیمتی از اصلاحات یارانه در سال ۲۰۱۰ که طی آن قیمت‌های یارانه‌ای مواد غذایی و انرژی با یارانه نقدی به خانوارها جایگزین شد و برنامه مسکن کم‌هزینه تحت عنوان پروژه مسکن مهر که به دلیل هزینه‌های بالا موجب افزایش ۴۰ درصدی پایه پولی شد.

از سال ۲۰۱۳، دولت ایران اقدامات بسیاری در زمینه کنترل تورم انجام داده است که تا حدودی نیز موفقیت‌آمیز بوده است. این امر بیشتر از طریق تثبیت نرخ مبادله دلار با وجود شوک ناشی از تنزل قیمت نفت، استحکام پایه پولی و هزینه و انجام اقدامات اولیه برای بهبود کارایی عملیاتی بانک مرکزی محقق شده است. تورم قیمت مصرفی از میزان اوج آن در سال ۲۰۱۳ و به عبارتی ۴۵ درصد به ۱۰ درصد در پایان سال ۲۰۱۵ کاهش یافته است. دولت درصدد کسب نرخ تورم تک رقمی تا پایان مارس ۲۰۱۷ است.^۱

ایران در مسیر پیشرفت خود با دو چالش اصلی سیاست پولی مواجه است که عبارتند از: تثبیت نرخ ارز و اجرای سیاست پولی با هدف تثبیت قیمت به نحوی که مانع رشد نباشد.

• **تثبیت نرخ ارز.** بین ژانویه سال ۲۰۱۱ و ژانویه سال ۲۰۱۴، نرخ رسمی مبادله دلار-ریال ۶۰ درصد و نرخ غیررسمی "موازی" ۷۰ درصد کاهش یافت.^۲ این مسئله باعث ایجاد شکاف بین نرخ رسمی و موازی ارز و افزایش فشار تورمی شد. تأثیرات الحاق مجدد ایران به اقتصاد جهانی بر نرخ ارز آن قابل پیش‌بینی نیست. از یک طرف، افزایش صادرات نفت و گاز و رشد اقتصادی، فشار فزاینده‌ای بر نرخ ارز وارد می‌کند و از طرف دیگر، گشایش بازرگانی و تجارت منجر به افزایش واردات و تقاضا برای ارزهای

^۱ "کارکنان صندوق بین‌المللی پول، ماموریت ماده ۴ در سال ۲۰۱۵ جمهوری اسلامی ایران را تکمیل می‌کنند"، بیانیه مطبوعاتی صندوق بین‌المللی پول، ۱۵ اکتبر ۲۰۱۵.

^۲ جمهوری اسلامی ایران: هیات مشاوره‌ای ماده ۴ در سال ۲۰۱۴، گزارش پرسنل، مطبوعات و بیانیه مدیر اجرایی جمهوری اسلامی ایران، صندوق بین‌المللی پول، ۴ آوریل ۲۰۱۴.

خارجی نسبت به ریال می‌شود. با توجه به تردید موجود، بانک مرکزی باید آمادگی استفاده از ذخایر ارز خارجی و دیگر ابزارهای سیاست پولی خود جهت حفظ تثبیت ارز را داشته باشد. همچنین، یکسان‌سازی نرخ ارز رسمی و بازار موازی ضروری است. البته این مسئله یکی از اهداف مقامات دولتی است و تاثیر آن بر تثبیت قیمت و پیامدهای تورم احتمالی باید با دقت مدیریت شود.

• کنترل تورم بدون کاهش رشد. بانک مرکزی همزمان با کاهش رشد عرضه از ۲۶,۶ درصد در

سال ۲۰۱۲ به ۵,۲ درصد در سال ۲۰۱۳ و ۱ درصد در سال ۲۰۱۴، کنترل بیشتری بر پایه پولی اعمال کرده است.^۱ دولت در راستای تعهد خود مبنی بر کنترل هزینه‌ها به حذف پروژه سرمایه‌گذاری مسکن مهر از ترازنامه بانک مرکزی و تداوم رشد پول از طریق افزایش نرخ اوراق مشارکت سود یا معادل نرخ بهره اقدام کرده است.^۲ در واقع، در سال ۲۰۱۴ برای اولین بار بعد از سال ۲۰۰۹ نرخ بهره واقعی مثبت شد،^۳ هر چند نرخ بهره اسمی فعلی بسیار بالا برابر با ۲۲ درصد است. مؤسسات مالی بدون مجوزی که ریسک پایین تر از سطح استاندارد داشته و نسبت به بخش بانکداری رسمی نرخ بالاتری را پیشنهاد می‌دهند، به علاوه حجم قابل ملاحظه دارایی‌های غیرنقدی در بخش بانکداری از جمله موانع بانک مرکزی در مدیریت نرخ بهره بدون توسعه پایه پولی و اعمال تورم محسوب می‌شوند. البته اخیراً بانک مرکزی اقداماتی در این خصوص انجام داده است.

تنزل قیمت

۶۰ درصدی

ریال نسبت به

دلار بین

سال های

۲۰۱۴ و ۲۰۱۱

با وجود پیشرفت‌های صورت گرفته، مدیریت تورم و نرخ ارز همچنان چالش برانگیز است. ایران ضمن مدیریت مسائل نقدینگی و پرداخت بدهی در سیستم بانکداری (که در ادامه این فصل توضیح داده می‌شود)، باید سیاست نرخ بهره پایدار را اتخاذ کند. همچنین، بانک مرکزی باید از این اختیار برخوردار

^۱ گزارش سالانه ۱۳۹۲ (۱۴-۲۰۱۳) و انباشت‌های اعتباری و پولی ۱۳۹۳ (۱۵-۲۰۱۴) بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. نکته: شامل ارز در گردش و سپرده‌های دیداری می‌شود.

^۲ جمهوری اسلامی ایران: هیات مشاوره‌ای ماده ۴ در سال ۲۰۱۴، گزارش پرسنل، مطبوعات و بیانیه مدیر اجرایی جمهوری اسلامی ایران، صندوق بین‌المللی پول، ۴ آوریل ۲۰۱۴.

^۳ بانک مرکزی ایران

باشد که مسیر تحول ارزی کشور را با تأکید بر کنترل تورم، شناسایی و مدیریت نماید و در عین حال به مقوله رشد و رقابت پذیری نیز توجه داشته باشد. اقدامات اولیه در این زمینه صورت گرفته است و بررسی اولیه بانکداری و نظام بانکداری مرکزی نیز تکمیل شده است.

ترکیه یکی از کشورهایی است که موفق به مدیریت چنین تحولی شده است. پس از بحران بانکداری در سال ۲۰۰۰، دولت ترکیه به اصلاحات ساختاری و خصوصی سازی بانکی خود اقدام کرد. به علاوه، بانک مرکزی این کشور در سال ۲۰۰۱ به طور کامل استقلال یافت و تورم کشور توسط بانک مرکزی از رقم بیش از ۵۴ درصد در سال ۲۰۰۱ به کمتر از ۹ درصد در سال ۲۰۰۴ کاهش یافت. این امر نیز به احیای توان مالی و اعتبار اقتصاد ترکیه و همچنین جذب سرمایه گذاری خارجی منجر شد.^۱

مؤسساتی که برای سرمایه گذاران شفاف و معتبر هستند

شرکت ها و شهروندان نه تنها به شرایط فعلی اقتصادی، بلکه به انتظارات درباره آینده واکنش نشان می دهند. جهت برآوردن انتظاراتی چون رشد پایدار درآمدهای واقعی و تورم پایین، مؤسسات مجری سیاست های ضروری و به عبارتی دولت و بانک مرکزی باید به طور شفاف و معتبر عمل کنند، به طوری که شرکت ها قادر به ارزیابی و مدیریت مؤثر خطرات احتمالی سرمایه گذاری خود باشند. عناصر اصلی عبارتند از:

- تدوین برنامه های مالی میان مدت با استفاده از فرضیه های معتبر و مبتنی بر آمارهای قوی و شفافیتی که توسط یک نهاد آماری مستقل تهیه شده است. به منظور کسب رتبه اعتباری قوی، اطلاعات مذکور باید توسط یک شخص ثالث به صورت واضح شرح داده شده و تأیید شود.

^۱ چشم انداز اقتصادی دنیا، صندوق بین المللی پول، اکتبر ۲۰۰۹، مطالعه اقتصادی: OECD ترکیه ۲۰۰۱-۲۰۰۰.

• تهیه کل صورت حساب‌های دولت اعم از درآمد و مخارج، دارایی‌ها و بدهی‌ها در همه مؤسسات وابسته به دولت بر اساس بهترین استانداردهای بین‌المللی، به طوری که امکان مقایسه آنها با دیگر کشورها وجود داشته باشد.

• اجرا و بررسی مستقل برنامه‌های مالی دولت توسط مؤسسات بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول یا توسط یک نهاد مالی مستقل^۱.

• بانک مرکزی مستقل با مسئولیت مشخص در برابر تثبیت قیمت‌ها، مصونیت در برابر مداخله سیاسی و شفافیت تصمیم‌گیری.

ایجاد محیط نظارتی و تجاری جذاب

تقویت بخش خصوصی و جذب سرمایه‌گذاری قابل توجه مستلزم رشد سریع و پایدار و همچنین تسهیل روند راه‌اندازی کسب و کار در ایران است.

به طور کلی، ترویج شرایط مساعد کسب و کار در ایران مورد توجه سه گروه بزرگ از ذینفعان تجاری قرار گرفته است: کارآفرینان داخلی که به دنبال گسترش یا شروع فعالیت خود هستند؛ ایرانیان مهاجری که به دنبال سرمایه‌گذاری در ایران بوده و سرمایه‌گذاری آنها باعث ترغیب سایر سرمایه‌گذاران و جذب آنها می‌شود؛ و شرکت‌های چندملیتی که منبع مهم سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری تلقی می‌شوند. شرکت‌های بین‌المللی با خود فناوری، استعداد، مهارت، تجارب مدیریتی و همچنین زنجیره عرضه و فرآیندهای کسب و کار را به ارمغان می‌آورند که به ارتقای محیط کسب و کار ایران و روزآمد کردن همه بخش‌ها از جمله بخش خرده‌فروشی و تولید کمک می‌کند. این روند به منزله شروع چرخه باشکوه افزودن ارزش و بهبود کیفیت و رقابت‌پذیری کشور است و باعث می‌شود ایران از زمره کشورهای که به منابع وسیع خود وابسته بوده و به طور متداول مواد خام می‌فروشند و به غیر از استخراج و فراوری‌های

^۱ به عنوان مثال رجوع شود به «Recommendations of the Council on Principles for Independent Fiscal Institutions» OECD، فوریه ۲۰۱۴.

اولیه نقشی در زنجیره ارزش تولید محصولات ندارند، خارج شود.^۱

در حال حاضر، ایران در رتبه‌بندی جهانی به عنوان مقصد سرمایه‌گذاری، رتبه پایینی دارد. بر اساس شاخص‌های راه‌اندازی کسب و کار بانک جهانی در سال ۲۰۱۶، ایران رتبه ۱۱۸ را از بین ۱۸۹ کشور به خود اختصاص داده است. همچنین، بر اساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی (۱۶-۲۰۱۵) مجمع جهانی اقتصاد، ایران رتبه ۷۴ را از بین ۱۴۰ کشور از آن خود کرده است. البته رتبه ایران در برخی شاخص‌ها بهتر است. برای مثال، از نظر اجرای قراردادها رتبه‌ای بالاتر از میانگین منطقه‌ای دارد که حاکی از تغییرات اعمال شده در آیین دادرسی از سال ۲۰۱۱ می‌باشد. همچنین هزینه راه‌اندازی کسب و کار در ایران یک‌ششم ترکیه و یک‌نهم میانگین هزینه راه‌اندازی کسب و کار در منطقه خاورمیانه و آفریقای شمالی است.

**هزینه
راه‌اندازی
کسب و کار در
ایران یک‌ششم
ترکیه
می‌باشد.**

چارچوب مقرراتی و اقتصادی الزام‌آور برای سرمایه‌گذاران

به نظر می‌رسد دولت ایران به دنبال ارتقای رتبه‌های بین‌المللی خود و جذب سرمایه‌گذاری با هدف ارتقای چشم‌انداز صنعتی و انتقال فناوری کشور می‌باشد. در همین راستا، اخیراً به منظور بهبود شرایط کسب و کار، اقتصاد خود در مناطق خاصی از کشور را آزاد گذاشته است. تاریخچه مناطق آزاد تجاری در ایران به دهه ۱۹۷۰ برمی‌گردد که اخیراً توسط دولت گسترش داده شده‌اند.^۱ مناطق آزاد تجاری دارای مزایای متعددی از جمله مزایای اقتصادی و کاهش محدودیت‌های مقررات خاص کسب و کار نظیر قانون کار هستند.

تاریخچه مناطق آزاد تجاری در ایران به دهه ۱۹۷۰ برمی‌گردد که اخیراً توسط دولت گسترش یافته‌اند.

---

^۱ دولت ایران. www.freezones.ir

با این حال، باید چارچوب مقرراتی واضح و شفاف و وضع شود که موجب ترغیب رقابت، رفع موانع کارایی و بهره‌وری و ایجاد محیطی مناسب برای فعالیت همه نقش‌آفرینان شود. در حال حاضر یارانه‌های دولت برای کالاهای اساسی از جمله انرژی، برخی مواد غذایی و کالاهای پزشکی می‌تواند موجب نوساناتی در قیمت‌ها شود. سیاست‌های مبنی بر حفاظت از صنایع بومی از جمله نرخ ترجیحی ارز و تعرفه‌های وارداتی بالا مانع پیشرفت‌های رقابتی شده‌اند. دولت اقداماتی در راستای کاهش یارانه‌ها و جایگزینی آن‌ها با یارانه‌های نقدی انجام داده است.^۱ پایان دادن به نوسانات بازار، آزادسازی بخش‌های حفاظت‌شده مانند صنایع خودرو و داروسازی و تسهیل روند اداری از اقدامات ضروری هستند که به کاهش هزینه راه‌اندازی کسب و کار در کشور منجر می‌شوند.^۲

به منظور تسهیل ورود شرکت‌های بین‌المللی و کمک به رشد کسب و کارهای داخلی، ایران باید شرکت‌های خدمات حرفه‌ای را توسعه دهد تا شرایط راه‌اندازی کسب و کار و فعالیت در کشور را فراهم آورد. بانک‌های سرمایه‌گذاری مدرن، شرکت‌های حقوقی و حسابرسی، صندوق‌های سهام خصوصی و شرکت‌های بین‌المللی بیمه از جمله این شرکت‌های خدمات حرفه‌ای محسوب می‌شوند. همچنین، دولت باید از رشد و ظهور بازار سیاه و فساد مالی که از نظر برخی از سازمان‌ها و سرمایه‌گذاران بین‌المللی مشکل‌آفرین می‌باشند، جلوگیری کند. طبق گزارش سازمان شفافیت بین‌المللی در مورد شاخص ادراک فساد، ایران در سال ۲۰۱۴ رتبه ۱۳۶ را از بین ۱۷۵ کشور به خود اختصاص داده است.^۳ همچنین دولت باید سرمایه‌گذاران بین‌المللی را متقاعد کند که می‌توانند بدون هیچ خطر سیاسی خاصی در این کشور سرمایه‌گذاری کنند.

---

^۱ Dominique Guillaume, Roman Zyttek, and Mohammad Reza Farzin, *Iran: The chronicles of the Subsidy reform*, IMF working paper number 11/167, July 2011; "Iran overview," World Bank website, September 2015.

^۲ Shantayanan Devarajan and Lili Mottaghi, "Economic implications of lifting sanctions on Iran", *MENA Quarterly Economic Brief*, issue 5, World Bank, July 2015.

^۳ شاخص ادراک فساد، سازمان شفافیت بین‌المللی، دسامبر ۲۰۱۴

حفاظت قانونی و تشریفات اداری کمتر

ایران در ارتباط با نظام قانونی حاکم بر سرمایه‌گذاری با چالش‌های خاصی مواجه است. حفاظت از حقوق مالکیت اعم از فیزیکی و معنوی ضروری است.^۱ پرداخت دیون ایران که برابر با ۱۵ درصد از دارایی وام‌گیرنده می‌باشد، ۴/۵ سال به طول می‌انجامد و این در حالی است که نرخ بازیابی آن تنها ۱۸ درصد است که بسیار عقب‌تر از معیارهای جهانی می‌باشد.^۲ نظام رسیدگی به مسأله ورشکستگی بایستی شفاف و منظم باشد. برخی مسائل اساسی از جمله حسابداری و حاکمیت شرکتی را می‌توان با بهره‌گیری از بهترین تجربیات تدوین شده توسط سازمان‌های بین‌المللی از جمله گروه ۲۰ و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه ارتقا بخشید.^۳

ایران طی
۴/۵ سال
قادر به
پرداخت دیون
خود می‌باشد
که ۵۰ درصد
بیشتر از
میانگین
زمان مورد
نیاز در
منطقه
خاورمیانه
است.

تشریفات اداری از جمله موانع دیگر به شمار می‌آیند که باعث می‌شوند تازه واردها نتوانند به راحتی کار کنند. برای مثال بنا به اظهار بانک جهانی، برای کسب مجوز ساخت یک انبار در ایران باید ۱۵ رویه اداری جداگانه را طی کرد که ۹۷ روز زمان می‌برد و هزینه تشریفات اداری آن بیش از ۲ درصد قیمت انبار می‌باشد.^۴ دولت ایران اظهار داشت که بعضی موسسات بیش از حد بزرگ هستند و کاهش تشریفات اداری را در اولویت کار خود قرار داده است. برخی از بخشها به طور کامل یا نسبی برای سرمایه‌گذاران خارجی بسته می‌باشند؛ مطابق ماده ۱۵۳ قانون اساسی ایران کنترل منابع طبیعی توسط خارجی‌ها ممنوع است.

ایران می‌تواند در اولین قدم جهت غلبه بر این چالش‌ها، مراکز خدماتی سرمایه‌گذار خارجی خود را به فروشگاه‌های تک‌ایستایی برای کسب و کارهایی که به دنبال سرمایه‌گذاری در ایران هستند، تبدیل کند

^۱ ایران از نظر شاخص حقوق مالکیت از شاخص‌های آزادی اقتصادی سال ۲۰۱۵، در بین ۱۷ کشور خاورمیانه و شمال آفریقا جایگاه آخر را دارد، به نقل از مجله وال‌استریت و بنیاد میراث.

^۲ راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۶: سنجش کارایی و کیفیت مقرراتی، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۵.

^۳ اصول حاکمیت شرکتی OECD، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه/گروه ۲۰، ۲۰۱۵.

^۴ راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۶، سنجش کارایی و کیفیت مقرراتی، بانک جهانی اکتبر ۲۰۱۵

و به آن‌ها کمک کند چشم‌اندازهای قانونی در ایران را بیابند. در دراز مدت تمامی این بخش‌ها باید بر اساس اصلاح جامع چارچوب قانون کسب و کار ایران مورد بررسی قرار گیرند. سایر کشورهای موفق در زمینه جذب سرمایه‌گذاری، واحدهای فرابخشی سطح بالایی را ایجاد کرده‌اند که وظیفه دارند به صورت تنگاتنگ با سرمایه‌گذاران کار کنند و اطمینان حاصل کنند که قوانین کسب و کار بهبود یافته است و دولت به قول‌های خود عمل کرده است. برای مثال، در مالزی نخست‌وزیر هر شش ماه یکبار با هر وزیر بازرگاری کرده و یک واحد اختصاصی برای بررسی تعهدات و دستاوردها تعیین کرده است که علاوه بر این که از کارکنان دولتی نسبت به عملکرد خود بازخواست می‌کند، دستاوردهای آن را نیز به اطلاع عموم می‌رساند.

کاهش موانع برای ایجاد حس رقابت

ریسک‌های قانونی و سیاسی باعث شده است که کشورهای غربی به ایران اعتماد نکنند و از ایران اجتناب کنند و شرکتهای داخلی نیز بدون اثربخشی فعالیت کنند. در بسیاری از بخشها، از بخش آرایشی و کالاهای خانگی گرفته تا بخش خودرو، شرکت‌های ایرانی از نیروی کامل رقابت بین‌المللی دریغ کرده‌اند. این مسئله تا حدودی علت بهره‌وری پائینی محسوب می‌شود که در فصل ۲ شرح داده شده است. مقوله عدم رقابت‌پذیری در کشور با اجرای سیاست‌های حمایت از محصولات داخلی از جمله تعرفه‌های بالای کالاهای وارداتی و نرخ‌های ترجیحی ارز تشدید شده است. برای مثال تعرفه گمرکی خودروهایی وارداتی در ایران ۹۰ درصد است، در حالی که تعرفه خودروهایی وارداتی در مراکش ۷ درصد و در ترکیه ۳ درصد است.^۱ با اینکه تعرفه از تولیدکنندگان داخلی حمایت می‌کند، اما کاهش تعرفه باعث افزایش رقابت و در نتیجه به نفع مصرف‌کننده در کوتاه‌مدت و همچنین به نفع شرکتها و اقتصاد در طولانی مدت می‌شود. زیرا فشارهای رقابتی بین‌المللی باعث افزایش کارایی و کیفیت می‌شود.

^۱ راه‌حل تجارت جهانی منسجم، بانک جهانی

هنگامی که کشور شرایط کسب و کار و سرمایه‌گذاری بین‌المللی در کشور را مهیا کند، دولت تحت فشار قرار می‌گیرد که به روش‌هایی مانند یارانه، تعرفه، فعالیتهای تدارکاتی، یا دیگر برنامه‌های ممتاز ملی از شرکتهای داخلی حمایت کند. با اینکه هدف بلند مدت از طریق اصلاحات محقق می‌شود، اما این اصلاحات باید مرحله به مرحله اجرا شوند. این تحولات زمان‌بر است و باید به دقت مدیریت شود تا صنایعی که می‌توانند خودکفا شوند ولی به زمان نیاز دارند خود را با شرایط جدید وفق دهند و دوام بیاورند یا بخشهایی مانند صنعت خودرو که نیروی کار زیادی دارند، آسیب نبینند. همچنین، این سیاستها نباید مانع سرمایه‌گذاری کسب و کارهای بین‌المللی شوند.

همچنین دولت می‌تواند با ترغیب سرمایه‌گذاری مشترک، معرفی مجموعه اصلاحات مالی که باعث بهبود جریان اعتبارات شرکتهایی با اندازه‌های مختلف می‌شوند و ایجاد بازار رقابتی جدید در اقتصاد داخلی به‌طوری که آن را به چشم فرصتی طولانی‌مدت به جای نقطه‌ضعف کوتاه‌مدت ببیند، اثر این تحولات را بر مشاغل و شرکت‌های بومی تعدیل کند. همچنین می‌تواند سیاستهای بیکاری و اجتماعی خود را تطبیق دهد و بر ارتقای مهارت‌ها و آموزش کارگران ایرانی تأکید کند تا بهتر بتوانند با اختلال کوتاه‌مدت نیروی کاری که احتمالاً در نتیجه رقابت بین‌المللی رخ می‌دهد، کنار بیایند.

یک بازار کار انعطاف‌پذیرتر که مهارت‌ها را با نیازها متناسب می‌کند

چنانچه ایران بخواهد رشد ماندگار و قوی داشته باشد و از ارتباط مجدد خود با اقتصاد جهانی نهایت استفاده را ببرد، باید به نیروی کار بارور و انعطاف‌پذیری مجهز باشد که مهارتهای مورد نظر کارفرمایان - اعم از داخلی و خارجی - را داشته باشند. با اینکه ایران نیروی جوان زیادی دارد که مهارتهای علوم و ریاضی بالایی دارند، اما بازار کار آن از نقاط ضعف جدی رنج می‌برد: مشارکت پائین نیروی کار به ویژه مشارکت پائین زنان و جوانان، میزان بالای بیکاری و نیمه‌بیکاری و کمبود مهارتهای مدیریتی و تجاری از جمله این نقاط ضعف به شمار می‌آیند.

اشتغال‌زائی خالص ایران از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۰۵ سالم بوده و رشد اشتغال سالانه در این سالها بالای ۴/۵ درصد بوده است، اما در دهه بعد با وجود تلاش زیاد در راستای اشتغال‌زایی، شغل‌های کافی به بازار کار افزوده نشد و در این سالها اشتغال به طور متوسط حدود ۱ درصد در هر سال افزایش یافت. از سال ۲۰۰۴ تا سال ۲۰۱۴، تعداد شاغلین فقط ۲/۴ میلیون افزایش یافت. در آلمان که جمعیتی تقریباً برابر با ایران دارد، در همین دوره زمانی ۵۰ درصد شغل جدید و در ویتنام نیز در همین دوره زمانی ۴/۵ برابر شغل اضافه شد.^۱

تقاضای ضعیف و عدم وجود فرصت، دلایل عمده کمبود شغل و مشارکت کاری پائین در ایران می‌باشند، اما برخی از فعالیت‌ها و سیاستهای بازار کار باعث تشدید مشکلات می‌شوند. مهارتهای نیروی کار تطابق چندانی با نیازهای کارفرمایان از جمله در مدیریت ندارد. مطابق گزارش شاخص رقابت‌پذیری جهانی مجمع جهانی اقتصاد، ایران در استفاده کارآمد از استعدادها از بین ۱۴۴ کشور رتبه ۱۱۴۲ام را دارد.^۲ در واقع، داده‌های صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهند که در مقایسه با بخش خصوصی، تعداد کارگران جدید در بخش دولتی بیشتر است.^۳

هر چند با احیای رشد قوی اقتصادی می‌توان بر برخی از این چالش‌های کاری فائق آمد، اما سایر چالش‌ها در واقع مشکلات ساختاری می‌باشند که باید از طریق اقدامات سیاست آموزش و بازار کار مورد بررسی قرار گیرند. بهبود بازار کار از زمان اولین برنامه توسعه ملی در سال ۱۹۸۹ برای دولت در اولویت بود. دولت قدمهایی برای بهبود بازار کار برداشته است از جمله اقداماتی جهت ارائه قانون کار انعطاف‌پذیرتر به شرکتهای دانش‌بنیان و سرمایه‌گذاران بین‌المللی مناطق تجاری انجام داده است و تلاش‌هایی در زمینه ارتقای آموزش و پرورش و آموزش حرفه‌ای انجام داده است. با اینکه این اقدامات

¹ The Conference Board Total Economy Database, 2015

² گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۴-۱۵، مجمع جهانی اقتصاد، سپتامبر ۲۰۱۴

³ Alberto Behar and Junghwan Mok, Does public-sector employment fully crowd our private-sector employment? IMF working paper number 13/146 June 2013.

باعث ارتقای قابل توجه آموزش و سواد شده است، اما اثر محدودی بر بازار کار داشته اند. به دلیل محدودیت اطلاعات و همکاری غیرمؤثر بین تدوین کنندگان برنامه و کسب و کارها و به دلیل فشارهای اقتصاد کلان، توسعه آموزش فنی و حرفه ای با چالش هایی مواجه شده است.^۱

باید در زمینه جلوگیری از افزایش بیکاری ناشی از آمار جمعیت در حال تغییر، اقدامات بیشتری صورت گیرد. در طی چهار سال آتی فقط ۲/۲ میلیون ایرانی به سن کار می‌رسند و بسیاری از آنها به بازار کار می‌پیوندند که در نتیجه نرخ بیکاری به طور بالقوه افزایش می‌یابد، مگر اینکه به اندازه کافی شغل‌های جدید ایجاد شوند.^۲

هزینه‌های کار رقابتی

مشکلات بازار کار ایران به دلیل هزینه‌های کاری غیررقابتی با توجه به سطح نسبتاً پایین بهره‌وری، بیشتر می‌شود. غیر رقابتی بودن کار به دلیل سطوح نسبتاً پایین بهره‌وری است. در سالهای ۲۰۱۳-۲۰۱۴ حداقل دستمزد ماهانه در ایران ۴/۹ میلیون ریال بود (حدود ۶۶۰ دلار بر اساس برابری قدرت خرید). رشد اسمی دستمزد نسبت به سال قبل حدود ۲۵ درصد بود و دوباره در ماه مارس سال ۲۰۱۵ به ۷/۱ میلیون ریال افزایش یافت (حدود ۸۶۰ دلار بر اساس برابری قدرت خرید^۳). حداقل دستمزد یک شمشیر دولبه است: به دلیل وجود تورم اقتصادی کفاف خرج خانوار را نمی‌دهد و بسیار پایین است؛ از نظر خانوارهای ایرانی، حداقل دستمزد در واقع به دلیل تورم کاهش یافته است و در واقع نسبت به سال ۲۰۱۱-۲۰۱۲ شانزده درصد کمتر شده است.^۴ همچنین، با توجه به بهره‌وری ضعیف، برای کسب و کارهایی که به دنبال حفظ رقابت‌پذیری خود هستند، به ویژه هنگامی که اقتصاد ایران آمادگی ورود به رقابت بین‌المللی بزرگتر را دارد، این رقم بسیار زیاد است.

^۱ گزارش ملی وضعیت آموزش و یادگیری بزرگسالان، کمیسیون ملی یونسکو در ایران آوریل ۲۰۰۸.

^۲ آمار جمعیتی سازمان ملل، ۲۰۱۳.

^۳ وزارت کار و امور اجتماعی

^۴ گزارش سالانه ۱۳۹۲ (۱۴-۲۰۱۳)، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

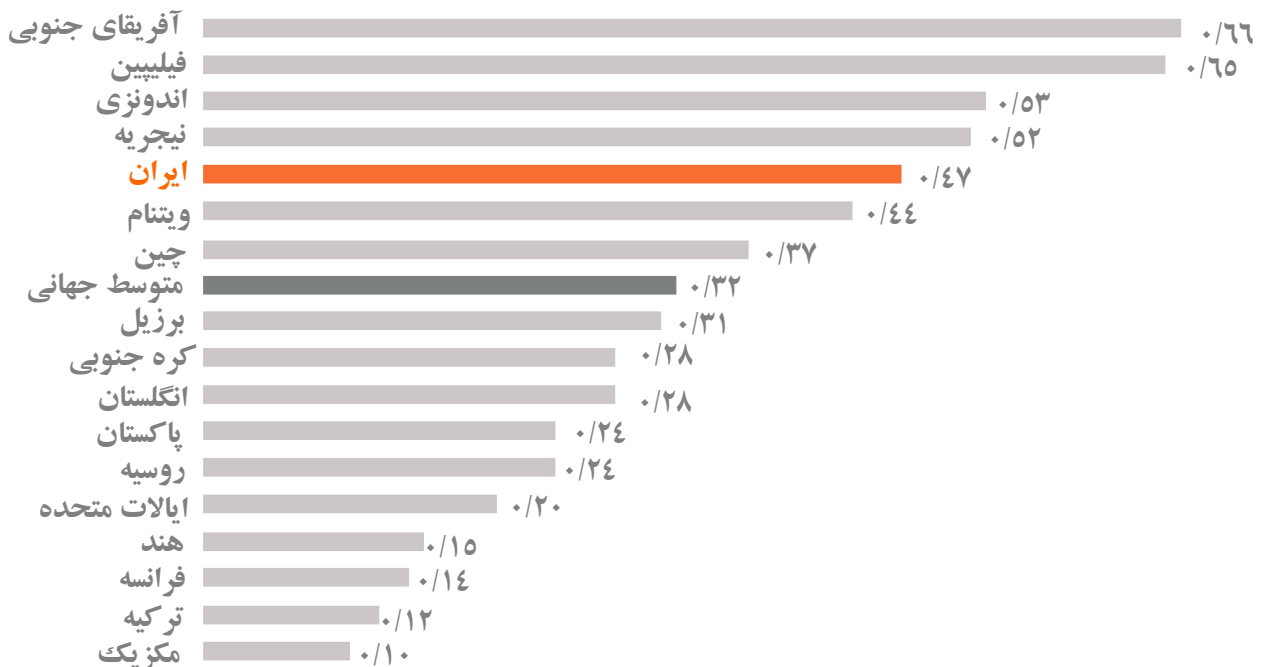
حداقل دستمزد ماهانه ۲۵۰ دلار در ماه مارس سال ۲۰۱۵ در نرخ ارز بازار، برای شرکت‌های بین‌المللی نسبتاً جذاب است و با تنزل قیمت ریال جذاب‌تر هم شده است. اما در شرایط مطلق، حداقل دستمزد ایران بیش از دو برابر سطح حداقل دستمزد ترکیه است و به مراتب بیشتر از حداقل دستمزد در مصر، کویت، مراکش و دیگر کشورهای منطقه می‌باشد.^۱

با توجه به سطح بهره‌وری نسبتاً پایین ایران، نسبت حداقل دستمزد به بهره‌وری در ایران بالاترین رقم در جهان محسوب می‌شود. این نسبت حدوداً ۱/۵ برابر میانگین جهانی است (نمایه ۹).^۲ ترکیب بهره‌وری پایین و دستمزد بالا برای کسب و کارها و برای رقابت کلی مشکل ساز است.

نمایه ۹

نسبت حداقل دستمزد به بهره‌وری در ایران نسبت به کشورهای قابل قیاس بالا می‌باشد

نسبت حداقل دستمزد به میانگین ارزش افزوده به ازاء هر کارگر، سال ۲۰۱۴

ایران رتبه ۳۸ را از میان ۱۵۳ کشور به خود اختصاص داده است؛ نمایه فوق حاوی کشورهای بریکس، ۱۱ کشور بعدی و مقایسه‌های سازمان توسعه و همکاری اقتصادی می‌باشد.

منبع: راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۴: شناسایی قوانین مربوط به شرکت‌های کوچک و متوسط، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۳

^۱ راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۴: شناسایی قوانین شرکت‌های کوچک و متوسط، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۳، پایگاه داده حداقل دستمزد بخش تولید.

^۲ راه‌اندازی کسب و کار ۲۰۱۵: فراتر از کارایی، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۴.

حداقل دستمزد به صورت سالانه و طی مذاکرات انجام شده میان نمایندگان دولت و کسب و کار و نمایندگان کار تعیین می شود. هر سه مجموعه ذینفعان با تورم و رشد آرام اقتصادی دست و پنجه نرم کرده اند. می توان با ترکیب رشد بهره وری، اجرا و تعدیل دستمزد و تلاشهای مستمر دولت جهت کنترل تورم به راه حلی دست یافت که امنیت رقابت کسب و کار و درآمد خانوار را تضمین کند.

قوانین کار انعطاف پذیرتر

بازار کار ایران تحت تاثیر سیاستهایی است که به مثابه ترمزی برای شرکتهایی است که اشتغال دائم را ارائه می دهند. در این میان می توان به دشواری و هزینه اخراج کارمندان اشاره کرد که یکی از مهم ترین چالش ها در این شرکت ها محسوب می شود. برای مثال، کارگرانی که پس از کمتر از ده سال از کار برکنار می شوند مستحق این هستند که به طور متوسط ۲۳ هفته حق سنوات خدمت دریافت کنند. اما در کشورهایی مانند برزیل و آفریقای جنوبی حق سنوات خدمت برای چنین موردی کمتر از ۹ هفته می باشد. حق سنوات خدمت در ایران بیش از دو برابر حق سنوات خدمت در هند و روسیه است.^۱ در ایران اخراج کارمند منوط به تصویب شورای اسلامی کار و اخطار کتبی به کارمند می باشد. در ایران دوره کارآموزی و آموزشی استخدام شدگان تمام وقت نیمه ماهر و کم مهارت جدید فقط یک ماه می باشد که نسبتاً کم است.^۲

شرکتها با قوانین کار محدود کننده ای مواجهند که با نیازهای کسب و کار رشد نکرده اند، پس این شرکتها راه حل های خلاقانه ای نظیر استخدام نیمه وقت را پیدا کرده اند که امکان انعطاف پذیری بیشتر را فراهم می کنند. یکی از پیامدهای این قوانین این است که شرکتها هیچ تمایلی به استخدام کارمند تمام وقت ندارند. امروزه، ۸۰ درصد یا بیشتر از ۸۰ درصد کارگران ایرانی بر مبنای قراردادهای مدت ثابت مشغول به کار می باشند که قابل تمدید هستند.^۳

^۱ راه اندازی کسب و کار ۲۰۱۵: فراتر از کارایی، بانک جهانی، اکتبر ۲۰۱۴.

^۲ جمهوری اسلامی ایران، قانون کار، ۲۰ نوامبر، ۱۹۹۰؛ سازمان بین المللی کار.

^۳ Mehdi S. Mansour, Mehran L. Foroushani, and Parviz Bagheri, "Effects of temporary contracts in labour law of Iran", GSTF International Journal of Law and Social Sciences, volume 2, number 1, December 2012.

طبق گزارشات، در ایران آمار کار غیر رسمی خیلی بالا است و بیش از ۴۸ درصد از کل اشتغال را شامل می‌شود. این آمار در مقایسه با برآورد کار غیر رسمی در ترکیه (۳۳ درصد) و روسیه (۹ درصد) بالا است.^۱ اشتغال غیر رسمی و نیمه دائمی در طولانی مدت به اقتصاد آسیب بیشتری می‌زند. زیرا در چنین شرایطی کارفرمایان تمایل ندارند برای پیشرفت مهارت‌های کارگران سرمایه‌گذاری کنند. دولت ایران بر موانع قانونی اشتغال تمرکز کرده است و سعی دارد نیازهای اجتماعی و نیازهای کسب و کار را با هم متعادل سازد. از سال ۲۰۰۳ به بعد، نیازی نیست که کسب و کارهایی که کمتر از ده کارمند دارند با قانون کار مطابقت داشته باشند.

دولت ایران به موانع قانونی اشتغال می‌پردازد.

اخیراً، وزیران دولت پیشنهاد کرده‌اند تغییراتی در قانون کار صورت گیرد تا بلکه قراردادهای مدت ثابت به قراردادهای دائمی تغییر کنند. این امر منجر به کاهش انعطاف‌پذیری کار برای کارفرمایان می‌شود و کارفرمایان مجبور می‌شوند به قوانین زائد و سنگین تن دهند و همچنین به طور بالقوه باعث افزایش هزینه‌ها می‌شود. به منظور متعادل کردن هزینه‌ها باید تغییرات مشابهی اعمال شوند تا هزینه‌های اضافی اشتغال دائم کاهش یابند.

مهارت‌های مناسب‌تر برای اشتغال

همانطور که در فصل ۱ ذکر شد، سیستم آموزش ایران قابلیت تربیت فارغ‌التحصیلانی را دارد که در زمینه‌های علمی استعداد جهانی دارند. البته برتری نخبگان آموزشی ایران در استانداردهای اصلی یادگیری ایران منعکس نشده است که مطابق با سطوح یادگیری در کشورهای در حال توسعه است.^۲ با

---

^۱ Johannes P. Jutting and Juan R. de Laiglesia, eds., Is informal normal? Towards more and better jobs in developing countries, OECD, April 2009.

^۲ برای مثال نمرات TIMSS در ریاضی در ایران در سال ۲۰۱۱ برابر با ۴۷۴ و نمرات علوم ایران برابر با ۴۳۱ بود که با نمرات ریاضی و علوم در کشورهای بریتانیا (۵۲۴ و ۴۹۸)، کره جنوبی (۵۵۱ و ۵۱۷)، روسیه (۵۲۴ و ۴۹۸) و ترکیه (۴۹۱ و ۴۶۲) قابل مقایسه بود.

این حال، نمرات امتحانی دروس ریاضی و علوم بهبود یافته است و نمرات این دروس همیشه برای دولت در اولویت می‌باشند.

از دهه ۱۹۹۰ سیستم آموزش عالی دستخوش تغییرات مهمی شده است، میزان ورود دانشجویان به دانشگاه‌ها افزایش یافته است.^۱ طی دهه گذشته، ثبت نام آموزش عالی سالانه ۱۱ درصد تا حدود ۴/۴ میلیون دانش‌آموز رشد داشت و تعداد دانشجویان در سال ۲۰۰۰ سه برابر شد.^۲ از سال ۲۰۱۳، نرخ افزایش ثبت نام تثبیت شده است.

**از سال ۲۰۰۰،
ثبت نام
آموزش عالی
۳ برابر رشد
کرده است**

بازار کار قادر به جذب همه فارغ‌التحصیلان نبوده است و نرخ بیکاری در میان ایرانیان با تحصیلات عالی افزایش شدیدی یافته است. نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی از ۱۷ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۲۶ درصد در سال ۲۰۰۸ (که آخرین سالی است که ارقام و آمار برای آن موجود می‌باشد) افزایش یافته است.^۳

یکی از چالش‌های مهم نظام آموزشی این است که جوانانی را تربیت کند که در مهارت‌های مورد نیاز کارفرمایان مانند بازاریابی و منابع انسانی آموزش دیده‌اند. در غیر اینصورت، امکان بهره‌برداری کامل از سرمایه انسانی ایران وجود ندارد و در نتیجه، نسبت کمی از کارگران بسیار مجرب در کشور مشغول کار هستند (نمایه ۱۰).

^۱ مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی ایران

^۲ مؤسسه آمار یونسکو

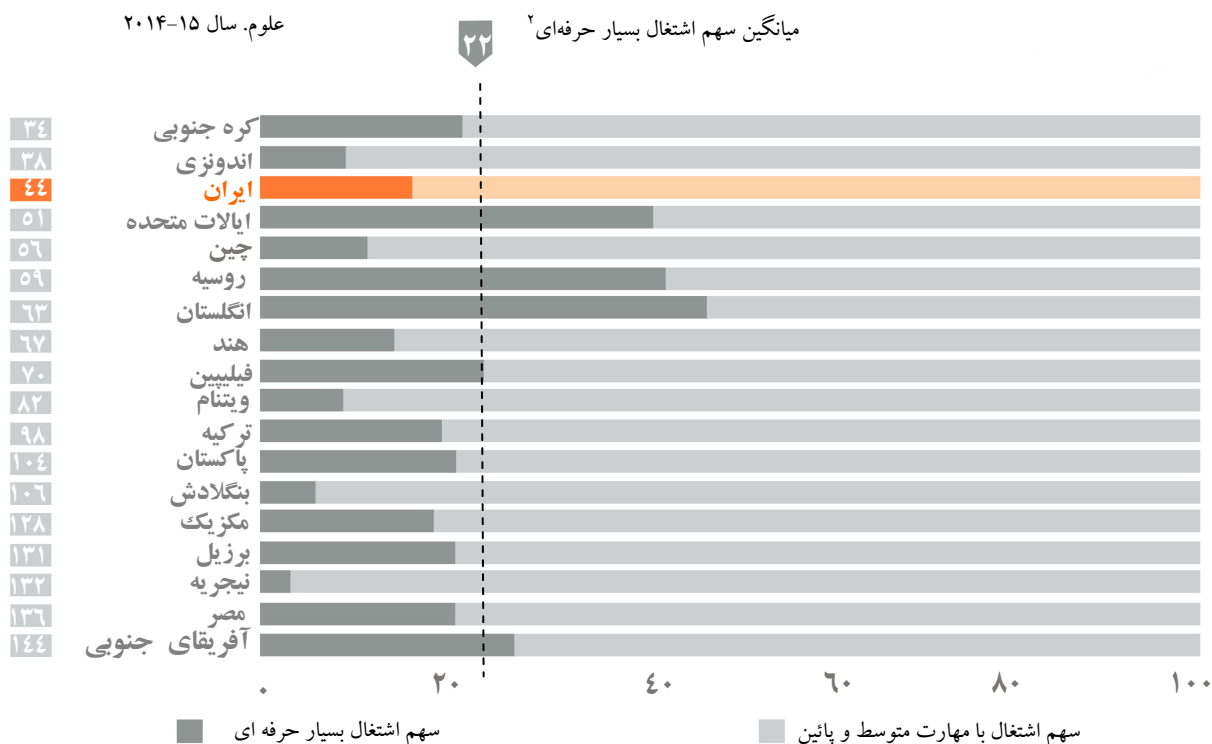
^۳ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی.

ایران کیفیت آموزش ریاضی و علوم خود را به اشتغال بسیار حرفه‌ای تبدیل نکرده است.

سهم اشتغال بسیار حرفه‌ای^۱، سال ۲۰۱۵

رتبه‌بندی کیفیت آموزش ریاضی و

علوم. سال ۲۰۱۴-۱۵

^۱ با استفاده از کشورهای بریکس، ۱۱ کشور بعدی و معیارهای سازمان توسعه و همکاری اقتصادی برای مقایسه.

^۲ میانگین کشورهای مذکور به استثنای ایران.

منبع: گزارش سرمایه انسانی ۲۰۱۵، مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۵؛ گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۴-۲۰۱۵، مجمع جهانی اقتصاد، سپتامبر ۲۰۱۴؛ تحلیل مؤسسه جهانی مکنزی

این اختلاف ناشی از عوامل متعددی است. عدم ایجاد شغل‌های جدید و مناسب برای فارغ‌التحصیلان رشته‌های STEM (علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات)، فقدان مهارت‌های عملی و تجربه کسب و کار فارغ‌التحصیلان و تمایل کارفرمایان به نگهداری کارگران مسن‌تر که از مهارت عملی و تجربه بازرگانی برخوردارند، از جمله این عوامل به شمار می‌آیند. در قانون کار، اشتغال بدون حقوق به رسمیت شناخته نشده است و این مورد منجر به کمبود فرصت‌های کارآموزی در کشور شده است.

دولت به طور معمول سیاست افزایش ثبت نام در آموزش عالی را در پیش گرفته است، اما کار چندانی در راستای انتقال از سطح آموزش به اشتغال انجام نداده است. به عنوان مثال نتوانسته است انگیزه های مالی شامل معافیت های مالیاتی یا فرصت های کارآموزی و کسب مهارت ارائه کند. مطابق شاخص رقابت پذیری جهانی مجمع جهانی اقتصاد، ایران در زمینه آموزش های ضمن خدمت رتبه ۱۱۵ را از بین ۱۴۴ کشور به خود اختصاص داده است. در سال ۲۰۰۶، فقط ۱۶ درصد از دانش آموزان دبیرستانی در برنامه های حرفه ای ثبت نام کرده بودند و این در حالی است که در اندونزی ۳۵ درصد و در ترکیه ۳۸ درصد از دانش آموزان دبیرستانی در برنامه های حرفه ای ثبت نام کرده بودند.^۱ دولت در حال حاضر بر این مسأله تأکید دارد و با همکاری برخی از موسسات بین المللی به بررسی و ارتقای کیفیت آموزش حرفه ای در کشور پرداخته است.

مهارت های مدیریتی در کشور بسیار ضروری می باشند، تعداد دانشجویان مدیریت ارشد کسب و کار (MBA) در مدارس بازرگانی برای کشور با اندازه ایران نسبتاً کم می باشد. فقدان توانایی های مدیریتی مانع تمرکز بر برنامه های بلند مدت و رشد نیروی کاری مجرب در بخشها می شود. اگر چه اقداماتی در زمینه رفع این نیاز صورت گرفته است، مثلاً تأسیس مدرسه عالی کسب و کار بازرگانی در تهران که در سال ۲۰۰۷ توسط سرمایه گذاران خصوصی انجام شد، اما دولت باید این چالش را در اولویت کار خود قرار دهد.^۲

بسیاری از کشورهای جهان با چالش عدم تطبیق مهارت ها و دشواری انتقال از آموزش به اشتغال مواجه می باشند. راه حل های ممکن عبارتند از: ایجاد انگیزه در بخش خصوصی جهت ارائه حداقل سطح آموزش و ایجاد مشارکت شرکت های بزرگ، ارائه دهندگان آموزش و دولتها با هدف همکاری متقابل در راستای ایجاد یک نظام آموزشی فنی و حرفه ای.

^۱ مشارکت در برنامه های رسمی آموزش فنی و حرفه ای در سراسر جهان، یونسکو-یونیوک ۲۰۰۶.

^۲ مدرسه عالی کسب و کار ایران، www.ibsproject.org و www.ibs.ir

نظام مالی کارآمد و مناسب رشد اقتصادی

رشد قوی اقتصاد ایران و جذب تریلیون ها دلار سرمایه داخلی و خارجی منوط به نظام مالی کارآمد می باشد. امور مالی به نوبه خود یکی از بخش های خدماتی حائز اهمیت می باشد و می تواند سهمی اساسی در رشد تولید ناخالص داخلی و اشتغال داشته باشد. همچنین با جذب سرمایه از منابع مختلف و تخصیص مؤثر آن از رشد آتی پشتیبانی می کند. در تحقیقات دانشگاهی اجماع بر این است که توسعه مالی اثر فوق العاده مثبتی بر رشد اقتصادی دارد.^۱

امروزه نظام مالی ایران تحت سلطه بانک های کشور می باشد، بسیاری از این بانکها دولتی بوده و یا اینکه نیمه خصوصی شده اند. بدین معنا که سهامداران این بانکها دولتی هستند و هیئت مدیره آن ها توسط دولت منصوب می شوند. این بانکها تا حدودی امکان دسترسی مالی به جمعیت گسترده ای را فراهم می آورند که در میان کشورهای معیار نسبتا بالا است. اما از لحاظ مدیریت ریسک، کفایت سرمایه و بهره وری و راندمان وام از این کشورها عقب تر هستند.^۲

نظام مالی ایران با سه چالش اساسی مواجه است. اولین چالش فقدان تعمیق مالی است که از تقسیم بدهی کشور و حقوق صاحبان سهام برجسته بر تولید ناخالص داخلی محاسبه می شود. مسئله دوم وضعیت مالی بانکها است که شامل حجم زیادی از دارایی های غیر نقدی و وام های معوق می باشد و باید ذخیره مالی به اقتصاد خود را ارتقا دهند و بهبود بخشند. در نهایت، ایران باید بازار اوراق قرضه و بورس خود را افزایش دهد تا توانایی انجام حجم بالقوه ای از معاملات و جریانهای مالی که لازمه رشد سریع اقتصادی است را داشته باشند.

ایران مقدمات این کار را آغاز کرده است. بازار دارایی مالی ایران نسبت به تولید ناخالص داخلی طی ۲۰ سال یعنی از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۱۱ با نرخ میانگین سالانه ۱۴ رشد یافته است. به علاوه، برنامه بزرگ

^۱ به عنوان مثال به مقاله Ross Levine, "Finance and growth: Theory and evidence", in Handbook of economic growth, Philip Aghion and Steven Durlauf, eds. Volume 1, 2005. رجوع شود.

^۲ شمول مالی بر حسب تعداد شعبه در هر یک میلیون جمعیت

مقیاس خصوصی سازی که بین سالهای ۲۰۰۶ و ۲۰۱۴ رخ داد و به موجب آن بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار از دارایی های دولت به فروش رسید، موجب تقویت بازار سهام شد^۱. بیش از نیمی از آن حجم دارایی از طریق بازار بورس تهران به فروش رسید و به تنوع بخشی و گسترش این بازار کمک کرد.

ایران هنوز هم به طیف وسیعی از اقدامات و ابزار مالی رایج در بازار جهانی نیاز دارد. سرمایه گذاری خطرپذیر و صندوق های سهام خصوصی این پتانسیل را دارند که به عنوان منبعی دیگر برای کمک های مالی به بانک های کشور عمل کنند. در حال حاضر پیشگامانی نظیر شرکت سرمایه گذاری فیروزه و گریفون کپیتال در بازار وجود دارند، اما هنوز هم جا برای پیشگامان دیگر بسیار زیاد است. تامین مالی پروژه محور نقش عمده ای در مورد دارایی های بزرگ و زیرساخت ها ایفا می کند.

سرمایه گذاری خطرپذیر و سهام خصوصی می توانند منابع جایگزین کمک مالی باشند.

ایران می تواند در راستای پیشبرد و تعمیق مالی خود از مشارکت فعال و تخصص بازیگران بین المللی بهره برد. به دلیل تحریم ها ایران چندین سال از نظام مالی جهانی برکنار شده بود. حال اگر ایران دوباره بخواهد با اقتصاد جهانی ارتباط برقرار کند و به آن متصل شود، قطعاً به تخصص خارجی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیاز دارد.

افزایش تعمیق مالی

تعمیق بازار مالی نشان می دهد که کسب و کارها، خانوارها و دولت تا چه حد می توانند از طریق واسطه های مالی هزینه خود را تأمین کنند. همزمان با تکامل اقتصادهای نوظهور، بازارهای مالی آنها باید عمیق تر شود. سطوح بالاتر بازده اقتصادی به درآمدزایی منجر می شود. نظام مالی در بازافت این سودها

۱۱ درصد
کاهش سالانه
حجم وام
بانکی از سال
۲۰۱۱

---

^۱ سازمان خصوصی سازی ایران، تبدیل دلار با نرخ ارز رسمی سال ۲۰۱۲.

و اندوخته‌ها و استفاده از آنها در سرمایه‌گذاری بیشتر نقش محوری دارد.

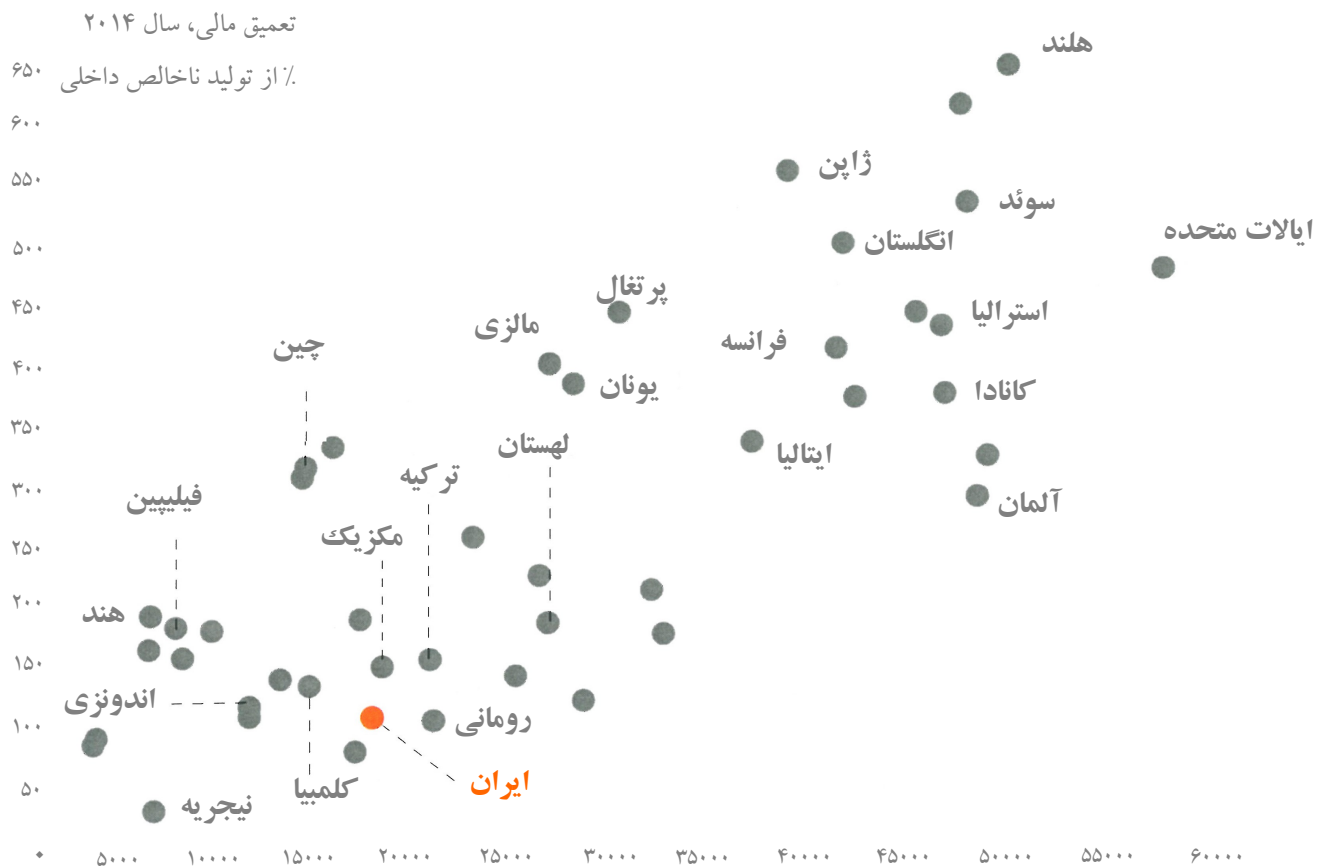
تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی نشان داده است که کشورهای توسعه‌یافته بازارهای مالی بسیار عمیق‌تری نسبت به اقتصادهای نوظهور دارند و در اروپای غربی، ایالات متحده و ژاپن کل بدهی سنگین و حقوق صاحبان سهام بالغ بر ۴۰۰ درصد از تولید ناخالص داخلی می‌باشد، در حالی که این رقم در بسیاری از بازارهای نوظهور ۲۰۰ درصد یا کمتر می‌باشد.^۱

بدهی سنگین و حقوق صاحبان سهام بازار مالی ایران حدود ۱۰۰ درصد از تولید ناخالص داخلی را شامل می‌شود که با توجه به سرانه تولید ناخالص داخلی فعلی آنقدر که انتظار می‌رود عمیق نمی‌باشد. تعمیق مالی ایران باید بیش از ۲۰۰ درصد از تولید ناخالص داخلی باشد و یا این که دارایی‌های مالی ایران باید ۲ تریلیون دلار افزایش یابد تا ایران بتواند از رشد اقتصادی آتی حدود ۵ درصد در سال در شرایط واقعی پشتیبانی کند (نمایه ۱۱). این امر حاکی از نرخ رشد سالانه حدود ۱۰ درصدی است که با رشد دارایی مالی ۱۱ درصدی ایران در بین سالهای ۱۹۹۰ و ۲۰۱۴ قابل قیاس است.

---

^۱ نقشه‌برداری بازار سرمایه جهانی ۲۰۱۱، مؤسسه جهانی مکنزی، آگوست ۲۰۱۱.

دارایی‌های مالی ایران جای زیادی برای رشد دارند.

سرانه تولید ناخالص داخلی، سال ۲۰۱۴.

دلار بر اساس برابری قدرت خرید.

^۱ از تقسیم بدهی کشور و حقوق صاحبان سهام برجسته بر تولید ناخالص داخلی محاسبه می‌شود.

منبع: پایگاه دارایی‌های مالی مؤسسه جهانی مکنزی؛ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی؛ تحلیل مؤسسه جهانی مکنزی

نظام مالی ایران از بقیه دنیا مجزا شده است و سهام و اوراق قرضه بین‌المللی ایران کمتر از ۱ درصد می‌باشد که بسیار کمتر از سطح بیشتر اقتصادهای نوظهوری است که ثروت و اندازه‌ای برابر با ایران دارند. این امر نشان می‌دهد که فرصتهای بکر زیادی برای تلفیق بازارهای مالی ایران با بازارهای جهانی وجود دارد و در صورت تحقق این امر، ایران به مرور زمان قادر به جذب حجم جریان سرمایه مورد نیاز برای

رشد سریع اقتصادی می‌شود.

با این حال، اجرای چنین راهبردی پرمخاطره است و نوسانات احتمالی بازار، فشارهای نرخ ارز و آسیب پذیری نسبت به واژگونی های ناگهانی در جریان سرمایه از جمله این خطرات به شمار می‌آید. پس همانطور که در بالا ذکر شد، یک سیستم بانک مرکزی قوی با ابزارهای سیاست و تخصص فنی مناسب برای مدیریت و نظارت بر پایداری نظام مالی بسیار حائز اهمیت است.

بانکهای قوی تر با تخصیص اعتبار بهتر

بخش بانکداری ایران بین سالهای ۱۹۹۶ و ۲۰۱۱ به سرعت گسترش یافت و وام بانکها شاهد رشد سالانه حدود ۱۹ درصد بود. البته این روند صعودی در سال ۲۰۱۱ همزمان با شروع بحران اقتصادی در کشور متوقف شد و حجم وام سالانه به حدود ۱۱ درصد کاهش یافت. کل وامها در سال ۲۰۱۴ در حدود ۲۶۰ میلیارد دلار یا ۶۵ درصد از تولید ناخالص داخلی بود که عقب‌تر از کشورهای معیاری مانند ترکیه که نسبت وام به تولید ناخالص داخلی آن برابر با ۷۶ درصد است و کره جنوبی (۱۴۳ درصد) می‌باشد.^۱

چشم انداز بانکداری در حال تغییر است. ۱۵ بانک از ۲۸ بانک اصلی ایران خصوصی هستند و چهار بانک نیز خصوصی شده‌اند. در چند سال اخیر چندین بانک خصوصی جدید تاسیس شده‌اند که نشانه پویایی بالقوه این بخش می‌باشند. این بانک های خصوصی به سرعت در حال رشد هستند و در حال کسب سهام بازار می‌باشند. البته بانک‌های دولتی از جمله بانک ملی ایران که در سال ۲۰۱۲، ۵۰ درصد از سپرده های جاری و حدود ۱۵ درصد از سپرده‌های سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده بود، مانع رشد بانک‌های خصوصی می‌شوند.^۲ موسسات مالی غیر مجاز و بدون مجوز مانند اتحادیه‌های اعتباری حدود ۱۰ درصد از نقدینگی کل را به خود اختصاص داده‌اند. بانک مرکزی درصدد است نظارت خود را بر این موسسات بیشتر کند.^۳

^۱ به منظور انجام این مقایسه ها، ایران از گروه ۱۱ کشور بعدی حذف شده است.

^۲ این رتبه‌بندی بر اساس رتبه‌بندی ۵۰۰ شرکت ایرانی برتر می‌باشد که توسط سازمان مدیریت صنعتی و بر اساس گزارشات مالی سال ۲۰۱۲ انجام شده است. داده‌های مربوط به سهام برگرفته از تحلیل سهام بازار بانک‌ها نوشته اعظم احمدیان، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، MBRI-9223، ۲۰۱۴.

^۳ برای مثال، اظهارات ولی الله سیف، رئیس بانک مرکزی در جلسه‌ای با اعضاء کمیسیون اقتصادی مجلس ایران در ماه آوریل سال ۲۰۱۵ که در وب سایت اتاق بازرگانی ایران گزارش شده است.

اما بسیاری از عملیات بانکی همچنان ناکارآمد هستند. برای مثال، برای معاملات کسب و کار و از جمله برای پرداخت‌های آتی همچنان در این کشور از چک استفاده می‌شود. چک‌ها فقط در تاریخ نوشته شده بر روی چک در ایران نقد می‌شوند، پس کسب و کارها و خانوارها به منظور پرداخت وجه به فروشنده در آینده، به جای خطوط اعتباری از چک استفاده می‌کنند. بر اساس داده‌های بانک مرکزی ایران، تعداد چک‌های برگشتی از یک میلیون چک در سال ۲۰۰۴ به شش میلیون در سال ۲۰۱۴ افزایش یافته است.^۱ راه‌اندازی دفتر اعتباری یک راه حل برای این معضل می‌باشد، به خصوص اینکه زیرساخت راه‌اندازی چنین دفاتری را دارد و بدین ترتیب بانک‌ها بهتر می‌توانند ارزش اعتباری افراد و شرکتهای کوچک و متوسط را ارزیابی کنند.

وام های معوق

سیستم بانکداری ایران علاوه بر ناکارآمدی با سه چالش ساختاری عمده دیگر نیز مواجه می‌باشد. اول اینکه، تخصیص سرمایه در سیستم بانکداری ناکارآمد بوده است. فعلاً، سطح اعتبار داخلی ارائه شده به بخش خصوصی در ایران نسبتاً پایین می‌باشد و فقط ۵۲ درصد از تولید ناخالص داخلی را در برمی‌گیرد که ۳۲ درصد از میانگین جهانی ۸۴ درصدی کمتر است و از سطح اعتبار داخلی ارائه شده به بخش خصوصی در کشورهای بریکس (۷۸ درصد) و ۱۱ کشور بعدی (۵۰ درصد) بسیار پایین‌تر است.^۲ سطح پایین اعتبار موجود بر شرکتهای کوچک و متوسط تاثیر بخصوصی می‌گذارد. تحقیقات مؤسسه جهانی مکنزی نشان می‌دهد که همبستگی بسیار مثبتی بین سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و رشد تولید ناخالص داخلی وجود دارد.^۳

۱۷ درصد از

کل وامها را در

بر می‌گیرند.

چالش دوم این است که دولت و بانک مرکزی تعیین می‌کنند که بانک‌ها چگونه می‌توانند نرخ بهره اسمی را اعمال کنند. از سال ۲۰۰۸، نرخ بودجه وام بانکها به کمتر از نرخى که بانکها در سپرده پرداخت

^۱ کنفرانس خبری بانک مرکزی ایران، مارس ۲۰۱۵

^۲ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی.

^۳ Financial Organization: Retreat or reset? McKinsey Global Institute, March 2013.

می کردند، افت کرد. بین سالهای ۲۰۰۸ و ۲۰۱۱، متوسط گسترش نرخ بین وام‌ها و سپرده‌ها حدود منفی ۱/۹ درصد بود^۱. این امر باعث شد که بانکها برخی از فعالیتهای وام‌دهی خود در اقتصاد را قطع کنند و در عوض مستقیماً در بخش املاک و بخشهای دیگر که سود بیشتری داشتند، سرمایه‌گذاری کنند. این امر بر کیفیت ترازنامه بانکها تاثیر گذاشت و فقدان کمک مالی به خانوارها و شرکت‌های کوچک و متوسط را تشدید نمود.

راه حل این چالش این است که مقررات تحریف‌کننده برداشته شوند و نرخ سود آزاد شود. یک گام مهم این است که یک بانک مرکزی مستقل تر با استفاده از معیارهای صرفاً مالی و اقتصادی، بازار بین بانکی را پرورش دهد و بر آن نظارت داشته باشد. بانک مرکزی باید به جای تعیین نرخ سود در سطح خرده فروشی، از طریق این بازار بین بانکی در بخش بانکداری مداخله کند، زیرا تعیین نرخ سود در سطح خرده‌فروشی منجر به تخصیص ناکارآمد سرمایه و تحریفات عمده می‌شود. بازار بین بانکی در ایران در سال ۲۰۰۸ تاسیس شد ولی با حدود ۱۰۰ میلیارد دلار و حدود ۶۰۰۰ معامله در سال ۲۰۱۳ کوچک باقی ماند. بانک مرکزی ایران توسعه بازار بین بانکی را در اولویت کار خود قرار داده است و اقدامات متعددی برای تحقق این هدف انجام داده است.

سوم اینکه، بانکها هنوز هم نسبت بالایی از دارایی‌های غیر نقدی را در ترازنامه خود دارند که یکی از دلایل این امر بحران اقتصادی می‌باشد و منجر به تاخیر در پرداخت به برخی از مشتریان بانک شده است. دارایی‌های غیر نقدی بانک شامل بدهی دولت به بانک‌ها می‌باشد که غیر نقدینه است و هر سال تا سال بعد تمدید می‌شود؛ همچنین شامل سرمایه‌گذاری بانک در دارایی‌های غیر مالی مانند املاک می‌باشد که در بحران اقتصادی اخیر به میزان بیشتری غیر نقدینه شده است؛ دارایی‌های غیر نقدی بانک همچنین شامل وام‌های معوق می‌باشد که ۱۷ درصد از کل وامها در سال ۲۰۱۳ را تشکیل می‌دهند. البته مطابق صندوق

---

^۱ شاخص‌های توسعه جهانی، بانک جهانی.

بین‌المللی پول، آمار واقعی حتی ممکن است از این هم بالاتر باشد. این در حالی است که وام‌های معوق در برزیل، اندونزی، مکزیک، آفریقای جنوبی، ترکیه و دیگر کشورها به طور متوسط کمتر از ۴ درصد می‌باشد. فقدان کفایت سرمایه و محدودیتهای جدی نقدینگی در سیستم از اثرات کلی چنین وام‌هایی محسوب می‌شوند (نمایه ۱۲).

بانک مرکزی ایران در سال ۲۰۰۳ الزامات کفایت سرمایه را تصویب کرد. البته جزئیات نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها در اختیار عموم قرار ندارد و از این رو، تحلیلگران و دارندگان حساب نمی‌توانند به راحتی نقاط ضعف و نقاط قوت بانک‌ها را ارزیابی کنند. تحلیل صورت گرفته توسط گروه پژوهشی بانک مرکزی در سال ۲۰۱۱ نشان داد که بین ۳۴ درصد و ۵۷ درصد از سپرده‌های سیستم بانکداری رسمی در ده بانک است که به موجب استانداردهای بانک مرکزی سرمایه کافی ندارند^۱. با توجه به اینکه میزان وام‌های معوق از سال ۲۰۱۱ افزایش یافته است، احتمال دارد که کفایت سرمایه بانک‌های ایرانی حتی نامطلوب‌تر از قبل باشد.

بانک مرکزی مشغول تهیه یک برنامه چند ساله است تا بتواند بانک‌های ایرانی را به استانداردهای بین‌المللی برساند. مطابق این برنامه، یک بازار ثانویه برای بدهی دولت و یک چارچوب مدیریت دارایی برای بررسی وام‌های معوق انباشته شده ایجاد خواهد شد، همچنین بانک‌ها ناگزیر به فروش دارایی‌های غیر مالی خود خواهند شد. اجرای به موقع این برنامه، اقدامی بزرگ به سمت کفایت سرمایه بانک‌های ایرانی قلمداد می‌شود.

---

۱۵ بانک از ۲۸ بانک اصلی ایران خصوصی هستند و چهار بانک خصوصی شده‌اند.

---

^۱ زهرا خشنود و مرضیه اسفندیاری، ارزیابی سرمایه بانک بر اساس استانداردهای بین‌المللی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، مقاله کاری شماره MBRI-PN-93008، ۲۰۱۴.

بخش بانکداری ایران اعتبار پایینی را به بخش خصوصی ارائه می دهد و وام های معوق بالایی

دارد.

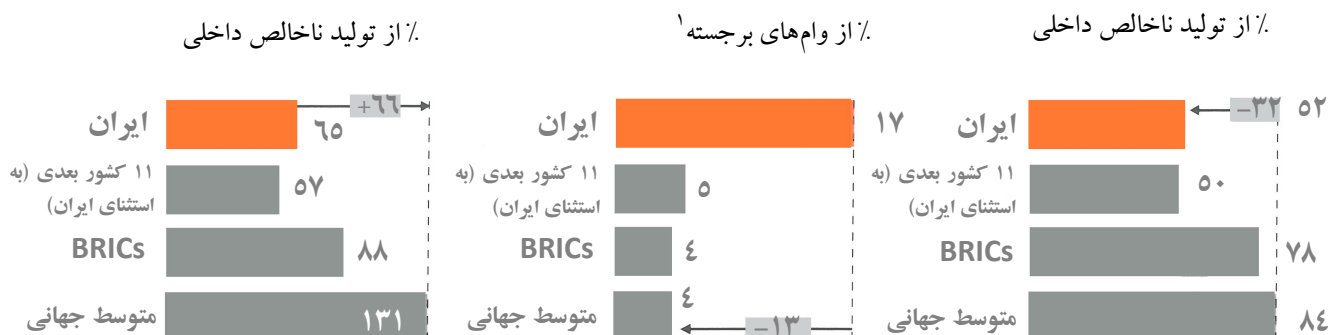
اعتبار داخلی که توسط بانکها

به بخش خصوصی ارائه شده

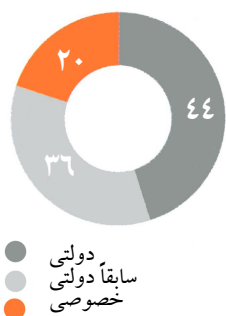
است، سال ۲۰۱۴

وام های معوق، سال ۲۰۱۳

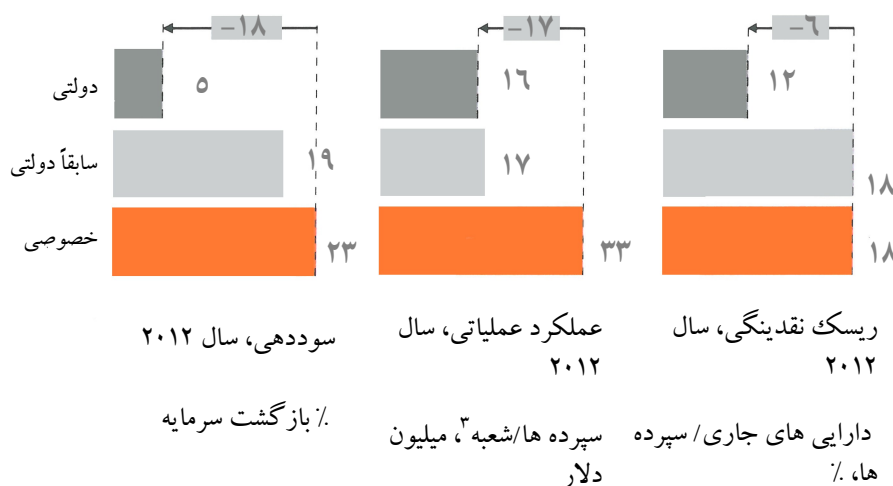
وام های برجسته، سال ۲۰۱۴

بانک های دولتی و بانک هایی که قبلاً دولتی بوده اند، این بخش را تحت تسلط خود دارند

سهم بانک بسته به نوع مالکیت^۲، سال ۲۰۱۲
٪ از وامها

٪ بازگشت سرمایه

دارایی های جاری / سپرده ها، ٪
سپرده ها / شعبه^۳، میلیون دلار

^۱ داده مربوط به وام های معوق در کشور بنگلادش موجود نیست. داده مربوط به ایران برگرفته از هیأت مشاوره ای ماده ۴ در سال ۲۰۱۴، گزارش کارکنان صندوق بین المللی پول می باشد، مارس ۲۰۱۴.

^۲ ۴۴ درصد از بانک های دولتی شامل نهادهای دولتی تخصصی هستند که در نمودارهای کارآیی ارائه نشده اند.

^۳ تبدیل ریال به دلار با استفاده از نرخ رسمی ارز ۱۲۲۶۰ در اواخر سال ۲۰۱۲ صورت گرفته است که توسط بانک مرکزی ایران اعلام شده است.

*بانک های نیمه خصوصی با سهامداران دولتی

منبع: پایگاه داده دارایی های مالی مؤسسه جهانی مکنزی؛ شاخص های توسعه جهانی، بانک جهانی؛ اعظم احمدیان، ارزیابی سلامت بانک های ایران MBR19222، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی (گروه پژوهشی بانک مرکزی ایران)، ۲۰۱۲؛

اعظم احمدیان، ارزیابی سهام بازار بانک ها، MBR19223، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکداری، ۲۰۱۲؛ «جمهوری اسلامی ایران: هیأت مشاوره ای ماده ۴ در سال ۲۰۱۴». گزارش کارکنان؛ مطبوعات؛ و بیانیه مدیر اجرایی جمهوری اسلامی ایران، «صندوق بین المللی پول، ۴ آوریل، ۲۰۱۴.

اگر ایران بخواهد نظام مالی خود را باز کند و وارد امور مالی جهانی شود، باید کفایت سرمایه خود را بیشتر تقویت کند تا بتواند از خودش در برابر ریسک سیستمی محافظت کند و مجدداً جریان مالی سالمی را با سیستم مالی جهانی به وجود آورد. ایران باید طرحی برای تغییر ترکیب سرمایه نظام بانکی خود داشته باشد. بدین ترتیب می‌تواند سرمایه‌گذاری خارجی را نیز تشویق کند. بازیگران خارجی با خود فناوری، تخصص و رقابت و همچنین سرمایه لازم برای بهبود بخش بانکداری در ایران را به ارمغان می‌آورند. در حال حاضر، سرمایه‌گذاران خارجی اجازه دارند مالک ۴۰ درصد از سرمایه سهام بانک یا ۱۰۰ درصد از سرمایه سهام بانک در مناطق آزاد باشند. همچنین طرح‌هایی وجود دارد که مطابق آن‌ها خارجی‌ان مجازند بانک‌هایی کاملاً خارجی در ایران تاسیس کنند.^۱

دولت در برنامه ششم توسعه خود، برخی از این مسائل را در اولویت قرار داده است که به عنوان نمونه می‌توان به بهبود تامین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط از طریق بانک‌ها و نظارت گسترده بانک مرکزی ایران بر بازارها، بانک‌ها و موسسات پولی و اعتباری اشاره کرد.

بازار سرمایه پویا

در گذشته، نرخ سودهای بانکی به صورت مصنوعی و ساختگی پایین تعیین می‌شد و شرکت‌های بزرگ و دولت از وام‌های بانکی به عنوان منبع اصلی تامین مالی خود استفاده می‌کردند. این امر به کاهش رشد بازار سرمایه و منابع بانکی منجر شد. بنا به اظهار دولت قرار است از این رویه دوری کند. در آینده که نرخ سود در بخش بانکداری به نرخ بازار نزدیکتر می‌شود، بازار سرمایه می‌تواند به منبع اصلی تامین مالی برای دولت و شرکت‌های بزرگ تبدیل شود. در این صورت منابع بانکی آزاد می‌شوند و می‌توان از آنها برای تامین مالی کوتاه‌مدت و همچنین تامین مالی خانوارها و شرکت‌های کوچک و متوسط استفاده کرد. بازار سهام ایران نسبتاً متنوع است و با وجود این که حجم آن در نتیجه خصوصی سازی گسترده در دهه‌های گذشته رشد قابل توجهی داشته است، اما نسبتاً کم عمق و کوچک باقی مانده است. میزان

^۱ چراغ سبز ایران به بانک‌های خارجی، خبرگزاری جمهوری اسلامی، آگوست ۲۰۱۵.

معاملات ماهانه در بازار اوراق قرضه این کشور فقط حدود ۸۰ میلیون دلار است^۱. هیچ شرکتی برای رتبه بندی در ایران وجود ندارد و قیمت اوراق قرضه بیشتر صادرکنندگان اوراق قرضه از جمله دولت یکسان است.

بازارهای اوراق قرضه و سهام اجزای اصلی یک نظام مالی مدرن و پیچیده می باشند و اگر ایران به دنبال رشد اقتصادی پایدار و پرتراوت است، باید یک زیرساخت بازار مالی داخلی قوی تری را به وجود آورد. بازارهای بورس به بهبود سرمایه گذاری ایران کمک می کنند. همچنین ایران می تواند با کمک بازارهای بورس از طریق شفاف سازی اطلاعات شرکت به جامعه تجاری بین المللی اعتماد کند. بازار اوراق قرضه عمیق تر باعث می شود که شرکت های ایرانی به صورت ارزان تر و کارآمدتری سرمایه خود را افزایش دهند، در حالی که افزایش سرمایه از طریق بانک ها به این اندازه ارزان و کارآمد نیست. همچنین اگر دولت بخواهد پولی قرض بگیرد، بازار اوراق قرضه عمیق تر کانال خوبی است که می تواند منابع طولانی مدت تامین مالی را به دولت ارائه دهد^۲.

در حال حاضر، سرمایه کل بازار بورس ایران حدود ۱۴۰ میلیارد دلار یا ۳۵ درصد از تولید ناخالص داخلی می باشد. این رقم کمتر از نصف نسبت تولید ناخالص داخلی کشورهای بریکس است و فقط کمی بیشتر از یک سوم میانگین جهانی است. با توجه به اینکه سرمایه گذاری بزرگ ایران باید بتواند سالانه ۵ درصد رشد واقعی تولید ناخالص داخلی داشته باشد، چنین برآورد می شود که بازار بورس و اوراق قرضه ایران در طی ۲۰ سال آینده ۵۰۰ میلیارد دلار تا ۱ تریلیون دلار افزایش خواهد یافت. موارد مذکور همراه با گسترش بخش بانکداری باعث می شوند که عمق مالی ایران به بیش از ۲۰۰ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش یابد.

دولت توسعه بازارهای مالی را در اولویت برنامه پنج ساله جدید خود قرار داده است و اظهار داشته است که

---

^۱ معاملات بازار اوراق قرضه عبارتند از: اوراق مشارکت اسلامی، صکوک (ابزارهای مالی اسلامی)، و تبادل افول اعتبار که در بازار بورس تهران معامله می شوند. ماهنامه بورس تهران، آگوست ۲۰۱۵.

^۲ توسعه بازار اوراق قرضه شرکتی ترکیه: اولویت ها و چالش ها، گزارش بانک جهانی، شماره TR-66711، فوریه ۲۰۱۲.

از "مشارکت شرکت‌ها و افراد ملی و خارجی به منظور ترغیب سرمایه‌گذاری، ارتقای ثبات اقتصادی و کاهش ریسک فعالیت‌های بازرگانی" استقبال می‌کند.^۱ تحقق این امر برای رشد آتی ضروری است.

***

حافظ شاعر بزرگ ایرانی قرن چهاردهم با اذعان به ماهیت غیر قابل‌پیش‌بینی تغییر، در یکی از غزل‌هایش چنین سروده است: "ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ از این فسانه هزاران هزار دارد یاد". در این گزارش مقدماتی به فرصت‌های موجود در ایران برای سرعت بخشیدن به رشد تولید ناخالص داخلی و ایجاد میلیون‌ها شغل جدید در سال‌های آتی پرداخته شده است. با این حال انتقال ایران به عصر و دورانی جدید غیر قابل‌پیش‌بینی است و استفاده از این موقعیت‌ها و فرصت‌ها مستلزم زمان و تلاش قابل توجهی می‌باشد.

هنگامی که ایران مجدداً به اقتصاد جهانی ملحق شود، به یک برنامه مالی معتبر و رویکردی پیشرفته نسبت به مسائل پیچیده اقتصاد کلان مانند سیاست پولی و سیاست نرخ ارز نیاز خواهد داشت. بازار کار ایران محتاج توجه ویژه خواهد بود و باید اطمینان حاصل شود که گروه بزرگی از جامعه جوان ایرانی که بسیاری از آنها فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها هستند و تا دهه آینده به سن کار می‌رسند، می‌توانند یک شغل پردرآمد پیدا کنند. همچنین، یک سیستم مالی و بانکداری کارآ نیاز است که به رشد کشور در آینده کمک کند. به علاوه، چنانچه ایران بخواهد در جوامع کسب و کار بین‌المللی موفق باشد و حداقل بخشی از سرمایه‌گذاری‌های سنگین مورد نیاز جهت تحقق رشد سریع را انجام دهد، باید به یک مقصد کسب و کار جذاب‌تر و قابل اعتمادتری تبدیل شود. شواهد موجود نشان می‌دهند که دولت ایران درصدد تقویت مؤسسات و ایجاد محیط نظارتی بهتر می‌باشد. سرعت عملکرد ایران نقشی قطعی در سرعت ملحق شدن ایران به اقتصاد جهانی و شکوفا شدن پتانسیل‌های ایران ایفا می‌کند.

^۱ "رشد سالانه ۸ درصدی در برنامه ششم توسعه"، فایننشال تریبون، ۲ جولای ۲۰۱۵.

ایران با چالش‌های دیگری نیز مواجه می‌باشد. پیچیدگی طراحی و اجرای یک استراتژی صنعتی مدرن؛ ارتقای کارایی منابع؛ ارتقای زیرساخت از جمله استفاده جامع از فناوری‌های دیجیتال؛ و پرورش کسب‌وکارهای ایده‌محور که بسیار پرسودتر و رقابتی‌تر از کسب‌وکارهای سرمایه‌بر می‌باشند^۱، از جمله این چالش‌ها محسوب می‌شوند. در گزارش کاملی که در سال ۲۰۱۶ آماده خواهد شد، این چالش‌ها و دیگر چالش‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

---

^۱ Playing to win: The new global competition for corporate profits, McKinsey Global Institute, September 2015